magazin istoric

ANUL V Nr. 7 (52) IULIE 1971

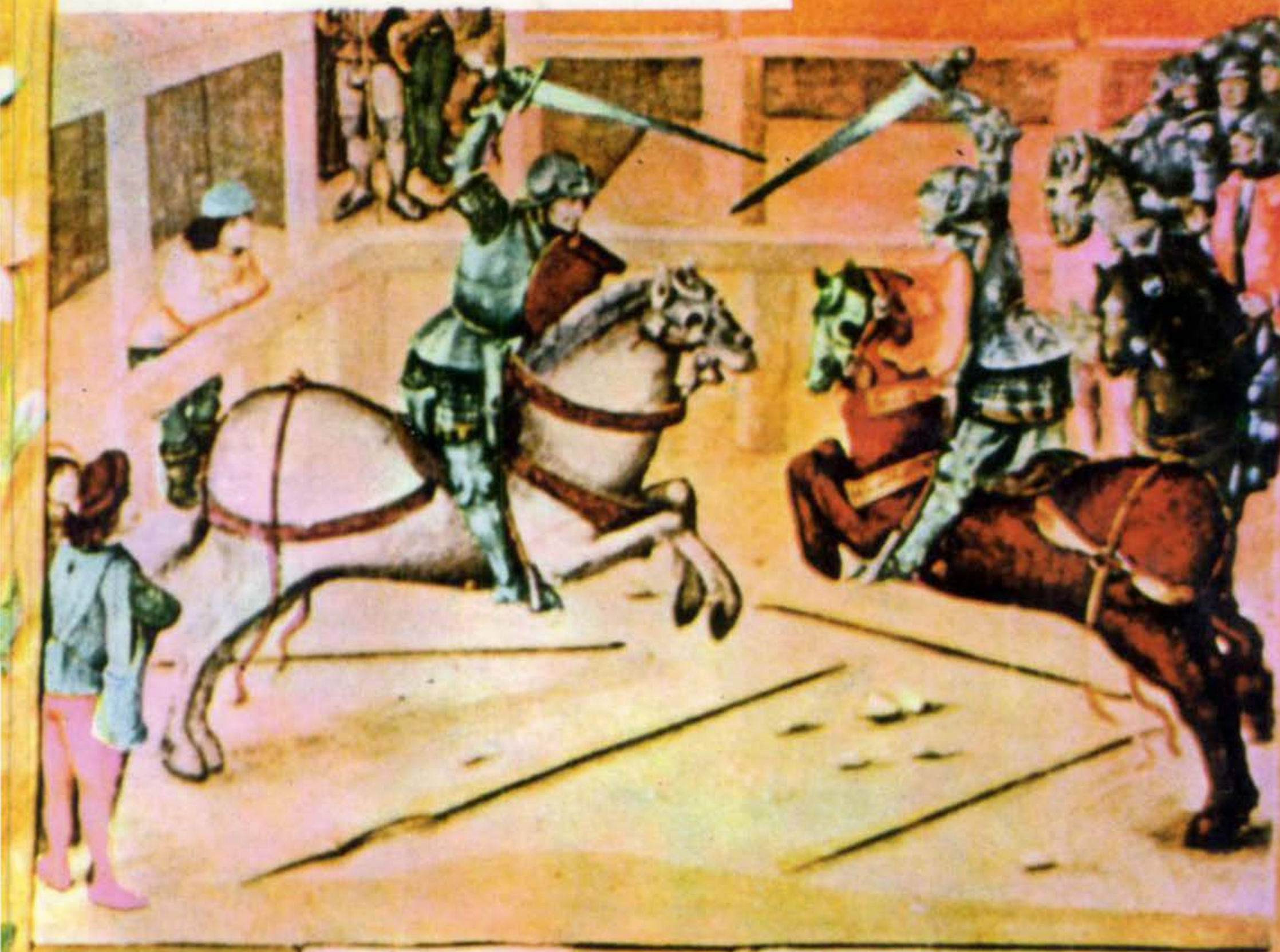

Et apres ceste parolle nous dist chil tout ainsi que apres ce que la nuit du tout noirchit fu passee et que il vint a lendemain matin le voy arriue le lieu dessusdit et veity et lors quil fu approuchie il ot la messe ycelle mie oyans Car il en estoit coustumier Et pour ce le tenoient tous tous ceulx qui le connoissoient a moult prendhomme Tantost que la messe fu dite et que tous les barons furent assemblez ou en autre il leur commenca

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul V — Nr. 7 (52)
iulie 1971

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

În numărul viitor:

• 23 August: Nici un general român de partea naziștilor • Gr. Iunian: „Ne-am săturat!" (din însemnările unui fost reporter parlamentar) • Gestapoul sub bombe • Urmașii arhitecților daci • Andronic Comnenul — reformator genial sau tiran sadic? • „Omul simplu din popor este istoria românească" • O mînă de fier într-o mănușă de catifea • Captivitatea și moartea lui Baiazid Fulgerul • Epopee și tragedie la Polul Sud.

COPERTELE NOASTRE

① ④ ② ③

① Un turnir la curtea regelui Arthur, dintr-un manuscris de epocă (**Regele Arthur al Engliterei**, p. 80)

④ Masa rotundă a regelui Arthur. Vitraliu al castelului Winchester pe fondul unui mozaic medieval reprezentîndu-l pe legendarul erou (**Regele Arthur al Engliterei** p. 80)

② Ostaș moldovean de la sfîrșitul sec. XVI — începutul sec. XVII, așa cum e reprezentat la mănăstirea Sucevița (**Oșteni români de-a lungul veacurilor**, p. 48)

③ Vestminte bogate, artistic împodobite, purtate de voievozii țărilor române la ceremonii oficiale (**Diplomații Europei despre români**, p. 51)

SUMAR

Lumini în milenara noapte: D. TUDOR . . . 2
Zeul-copil de la Deva: LIVIU MARGHITAN . . . 7
Bătrînul Arbore și crengile sale: I. FELEA . . . 8
Simbolul bonetei roșii: JEAN HUGONNOT . . . 15
„Domnilor, vă stricați sănătatea degeaba" (Din însemnările unui fost reporter parlamentar): N. CONSTANTINESCU . . . 20
Cine a scris „Cei trei mușchetari": ANDRÉ MAUROIS . . . 27
Favoritul împărătesei: VASILE NIȚESCU . . . 37
• Cîștigătorii primului concurs cu premii al revistei „Magazin istoric" . . . 45
Ostași români de-a lungul veacurilor (Dicționar): C. REZACHEVICI . . . 49
Diplomații Europei despre români: E. D. TAPPE . . . 51
• Oaspete la „Magazin istoric" — MANUSCRIPTUM . . . 59
Agentul secret al secolului: IURI KOROLKOV . . . 62
George Washington: NICOLAE MINEI 68
• Cărți sosite la redacție: . . . 75
Tupac Amaru — un Spartacus al Americii Latine: EUGEN POP . . . 76
Regele Arthur al Engliterei: RADU ION POPESCU . . . 80
Cînd realitatea infirmă memorialistica LUCIAN BOIA . . . 87
Varșovia rediviva: MARIAN ȘTEFAN . 88
• Ne vorbesc trei istorici din trei continente — MICHEL FRANÇOIS, E. MVENG, SH. IWAMURA . . . 91
Automatele au peste 2 000 de ani: GHEORGHE URSU . . . 93
• Poșta redacției . . . 98

LUMINI ÎN MILENARA NOAPTE

Prof. univ. dr. doc.
DUMITRU TUDOR

Pentru marii noştri istorici din secolul trecut, pe atunci lipsiţi de bogata documentaţie arheologică de care dispunem azi, actul lichidării stăpînirii romane din Dacia Traiană se prezenta în linii foarte sumbre. O dată cu trecerea, la sud de fluviu, a administraţiei romane, a legiunilor şi a celor bogaţi, Dunărea devenea (pentru ei) un hotar de netrecut, un adevărat „zid chinezesc", care ar fi împiedicat legăturile economice şi culturale dintre romanitatea carpatină şi aceea din Imperiul roman. Populaţia daco-romană s-ar fi retras în munţi si în locuri ferite de drumurile populaţiilor migratoare. Din lipsa unor informaţii arheologice şi literare foarte clare, se vorbea de o „noapte istorică milenară" ce s-ar fi întins de la anul 271 e.n. pînă la 1247, cînd diploma cavalerilor Ioaniţi aminteşte primele formaţii politice româneşti.

PREZENŢA ROMANĂ: 170 ANI ÎN PLUS

Cercetările arheologice de pe malul stîng al Dunării şi din cîteva vechi aşezări îndepărtate de fluviu, desfăşurate în ultimii 25 ani, ne-au pus în faţa unor descoperiri cu totul senzaţionale, în ceea ce priveşte continuitatea romanităţii din Dacia şi a legăturilor ei cu Imperiul roman. Trecerea în revistă a acestor documente arheologice ne ajută astăzi să facem „o zi luminoasă" din acea „milenară noapte" despre care se scria acum 80—90 ani. Ele confirmă afirmaţia, destul de succintă, a istoricului bizantin Procopius din Caesarea (sec. VI e.n.) în ceea ce priveşte menţinerea stăpînirii romane la nord de Dunăre, în perioada cuprinsă între domnia lui Aurelian (270-275), şi distrugerile lui Attila (442-447). În cartea sa despre construcţiile împăratului Iustinian la Dunăre *(De aedificiis)*, Procopius ne informează că „Împăraţii romani de odinioară, spre a împiedica trecerea barbarilor ce locuiau de partea cealaltă a Dunării, au împînzit cu cetăţi întregul mal al fluviului, ridicînd fortăreţe şi castele, nu numai de partea dreaptă, **ci pe ici şi pe colo, şi pe cealaltă parte** (subl. ns.). Aceste întăriturí le-au făcut nu ca să fie de necucerit, dacă cineva le-ar fi atacat, ci ca să nu lase malurile fluviului lipsite cu totul de apărători, barbarii din acele regiuni evitînd asediul oraşelor. Cele mai multe dintre întărituri erau formate dintr-un singur

turn, de aceea cu drept cuvînt se numeau **monopyrgia**, și, desigur, puțini oameni le apărau dinlăuntru, dar aceasta ajungea pe atunci să bage groaza în popoarele barbare, ca să se teamă de a ataca pe romani".

Descoperirile arheologice recente confirmă de asemenea și însemnările din *Notitia dignitatum* — un alt izvor, un registru de evidență al armatei romane, redactat la finele sec. IV e.n. și începutul celui următor. Acest document menționează și el prezența unor garnizoane romane pe malul nordic al Dunării, la : **Dierna** (Orșova), **Drobeta** (Tr. Severin), **Sucidava** (Celei-Corabia) și **Daphne** (la vărsarea Argeșului).

Legiunile și trupele auxiliare, retrase de Aurelian din Dacia părăsită, au fost așezate în garnizoane ce au împînzit malul drept al Dunării, din fața vărsării Oltului pînă în defileul Cazanelor. Ele au format un puternic cordon strategic, mai ales în punctele favorabile de trecere a fluviului, astfel ca prin aceste tabere, după cum scria istoricul Procopius, **„să taie drumul barbarilor"**.

Prima surpriză, și de o mare importanță istorică, adusă de cercetările arheologice din ultima vreme a fost constatarea faptului că în anul 271 e.n. **Aurelian nu a evacuat toată Dacia, ci a păstrat sub controlul imperiului o bună parte din sudul fostei provincii romane.** Pe baza unor documente arheologice de prima mînă, ca texte epigrafice, descoperiri monetare, ceramica romană tîrzie, cît și din natura fortificațiilor romane tîrzii de pe actualul mal românesc al Dunării, putem stabili astăzi, cu destulă precizie, permanența stăpînirii romane în sec. III-V e.n., în cel puțin zece puncte strategice importante. Din momentul lichidării oficiale a stăpînirii romane în Dacia (271 e.n.) și pînă la marile distrugeri provocate de invaziile lui Attila se pot fixa trei etape ale prezenței militare romane pe teritoriul Daciei :

— în perioada de la Aurelian (270-275) pînă la Constantin cel Mare (306-337), controlul roman la nord de Dunăre s-a exercitat printr-o serie de puternice „capete de pod" ;

— a doua etapă, al cărei început este marcat prin domnia primului împărat creștin și este încheiată cu venirea goților, a cunoscut o lărgire a stăpînirii romane în zonele de cîmpie din Banat, Oltenia și Muntenia ;

— a treia etapă, începută în perioada invaziei goților sub presiunea deplasării hunilor (375-442/447), înregistrează o restrîngere a stăpînirii romane către Dunăre (ca și în prima perioadă), pînă ce furtunosul Attila a făcut una cu pămîntul cetățile romane nord-dunărene. Prin urmare, în sudul Daciei stăpînirea romană s-a menținut — după anul 271 — fără întrerupere, pe o zonă teritorială mai largă sau mai restrînsă, timp de peste 170 ani!

CETĂȚI ȘI GARNIZOANE

Pornind de la Baziaș pe Dunăre în jos, cercetările arheologice au stabilit existența mai multor cetăți și trupe de apărare lăsate de Aurelian pe malul românesc al fluviului.

În ruinele vechiului castru roman de la Fojejena (jud. Caraș-Severin) s-a descope-

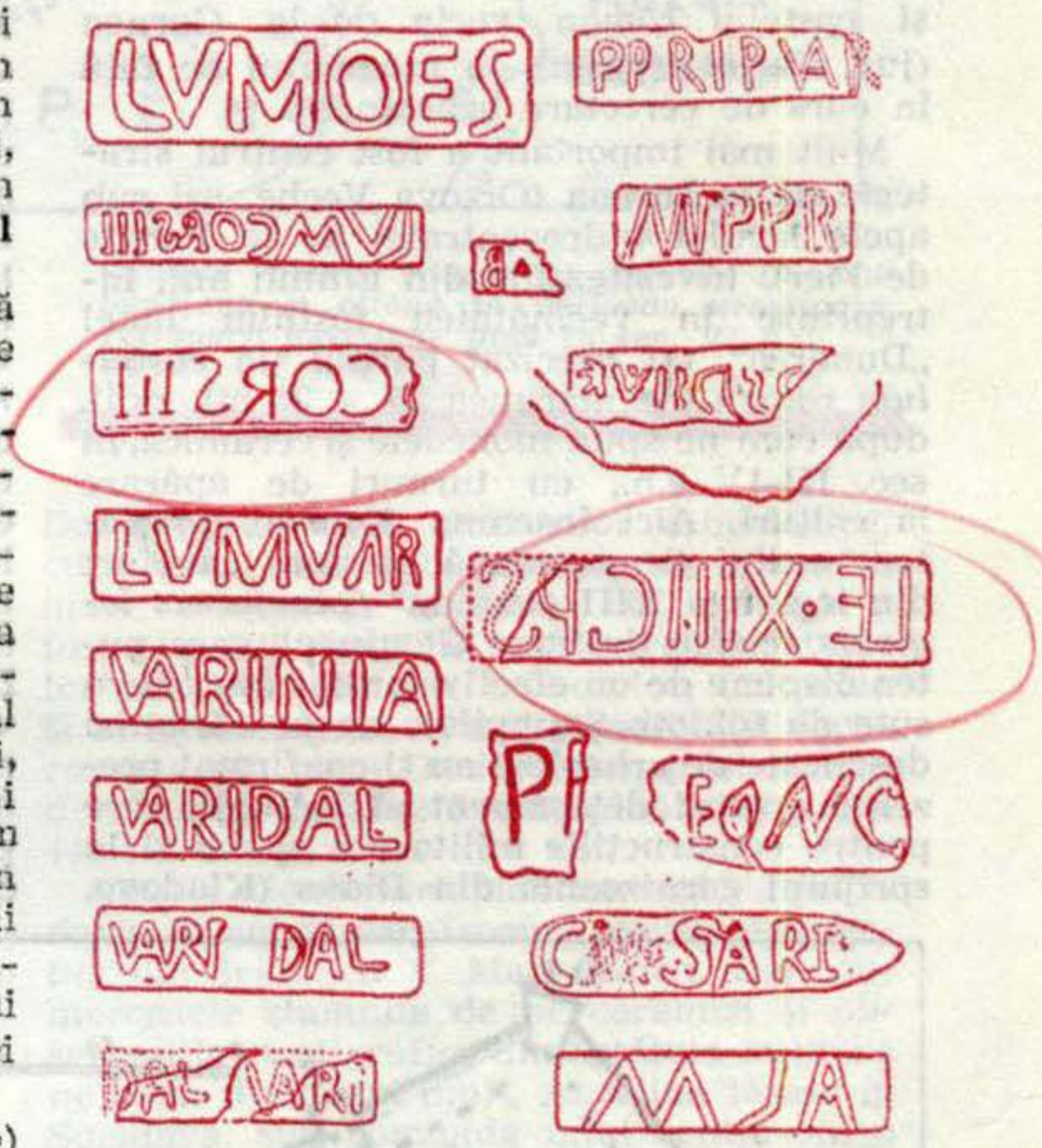

Ștampile de pe cărămizi ale diferitelor trupe romane ce au staționat la nord de Dunăre în sec. III–VI e.n.

rit o cărămidă cu ștampila „Legiunea VII Claudia din Cuppae" (Legio VII Claudia Cuppis). Această legiune își avea baza în cetatea Cuppae, situată pe malul iugoslav (actualul sat Golubać). Un detașament al ei fusese dislocat de Aurelian pe țărmul din față, la Pojejena, cu misiunea de a asigura în continuare, pentru romani, exploatarea bogatelor zăcăminte de aur, plumb și aramă din văile munților ce se deschid spre Moldova Nouă. În zona orășelelor Moldova Veche și Moldova Nouă s-au descoperit multe tezaure cu monede

romane din bronz, datînd din sec. IV e.n.

În defileul Cazanelor, Comandamentul militar roman pentru Dunărea de Jos a depus o deosebită grijă pentru a feri corăbiile de eventuale atacuri dușmane în locurile strîmte de navigație. În acest scop, la Șvinița (jud. Mehedinți), prin sec. IV e.n., s-a construit un turn de supraveghere și apărare. După cum arată inscripțiile de pe cărămizile găsite în ruinele acestei fortificații, lucrările au fost făcute „sub supravegherea lui Hermogene, comandant al malului Dunării din garnizoana legiunii VII Claudia cu sediul la Parcis" *(sub cura Hermogeni praepositi ripae legionis VII Claudiae Parce)*. Parcis era o localitate pe malul drept al Dunării și de acolo Hermogene avea misiunea să supravegheze ambele maluri ale fluviului. Se pare că tot sub controlul lui se găsea și castelul roman vecin de la Gornea (jud. Caraș-Severin), în momentul de față în curs de cercetare arheologică.

Mult mai important a fost centrul strategic de la Dierna (Orșova Veche, azi sub apele lacului hidrocentralei de la Porțile de Fier). Investigațiile din ultimii ani, întreprinse în vecinătatea fostului hotel „Dunărea", au precizat parțial un *castellum* roman (de mărimea 35 × 35 m), zidit, după cum ne spun monedele și ceramica, în sec. III-IV e.n., cu turnuri de apărare la colțuri. Aici însemna *Notitia dignitatum* sediul de comandă al unui „prefect din legiunea XIII Gemina" *(praefectus legionis tertiae decimae Geminae)*, care putea dispune de un efectiv format din cîteva sute de soldați. Ștampilele de pe cărămizi descifrate de arheologi au și confirmat prezența acestui detașament al legiunii, care pentru construcțiile militare a apelat și la sprijinul garnizoanei din Diana (Kladovo, Serbia, în fața Drobetei). Misiunea prefectului de la Dierna fusese aceea de a controla accesul pe valea rîului Cerna, pînă către Băile Herculane și Mehadia. Pentru aceasta, el își avea detașată, ca un element de siguranță, o trupă de pază în castrul roman dintre Mehadia și Plugova (vechiul Admediam), unde s-au descoperit urme arheologice din sec. IV e.n. Comandantul garnizoanei din Dierna dispunea și de un port pentru pregătirea navelor de comerț sau de război ce se angajau să treacă printre colții stîncilor de la Cazane și de la Porțile de Fier.

Aurelian a rezervat, în continuare, cetății Drobeta rolul de mare bază militară terestră și navală. Podul lui Traian nu mai era în picioare la acea dată, dar Drobeta își păstra încă importanța ca loc de trecere a Dunării. Castrul roman zidit de Apollodor în 103-105 e.n. a fost restaurat complet de către Constantin cel Mare (după unii arheologi, chiar mai devreme, de către Gallienus sau Aurelian), ca să adăpostească importante efective militare. După indicația aceleiași *Notitia dignitatum*, erau prezente acolo două importante formații de apărare: un escadron de cavaleri dalmați *(cuneus equitum Dalmatarum Divitensium)* și o unitate de infanterie cu recruți daci *(auxilium primorum Dacis-corum)*, care, laolaltă, alcătuiau un efectiv de aproximativ 500-600 luptători. Dar pe lîngă aceste trupe, putem constata, pe baza acelorași ștampile de pe țigle și cărămizi, că în perioada domniilor lui Dioclețian (284-305) și Constantin cel Mare veniseră în cetatea de la Drobeta detașamente militare de lucru și de luptă, trimise din subunitățile legiunii XIII. Tot pentru siguranța Drobetei fusese construit castelul de la Puținei-Malovăț, situat la

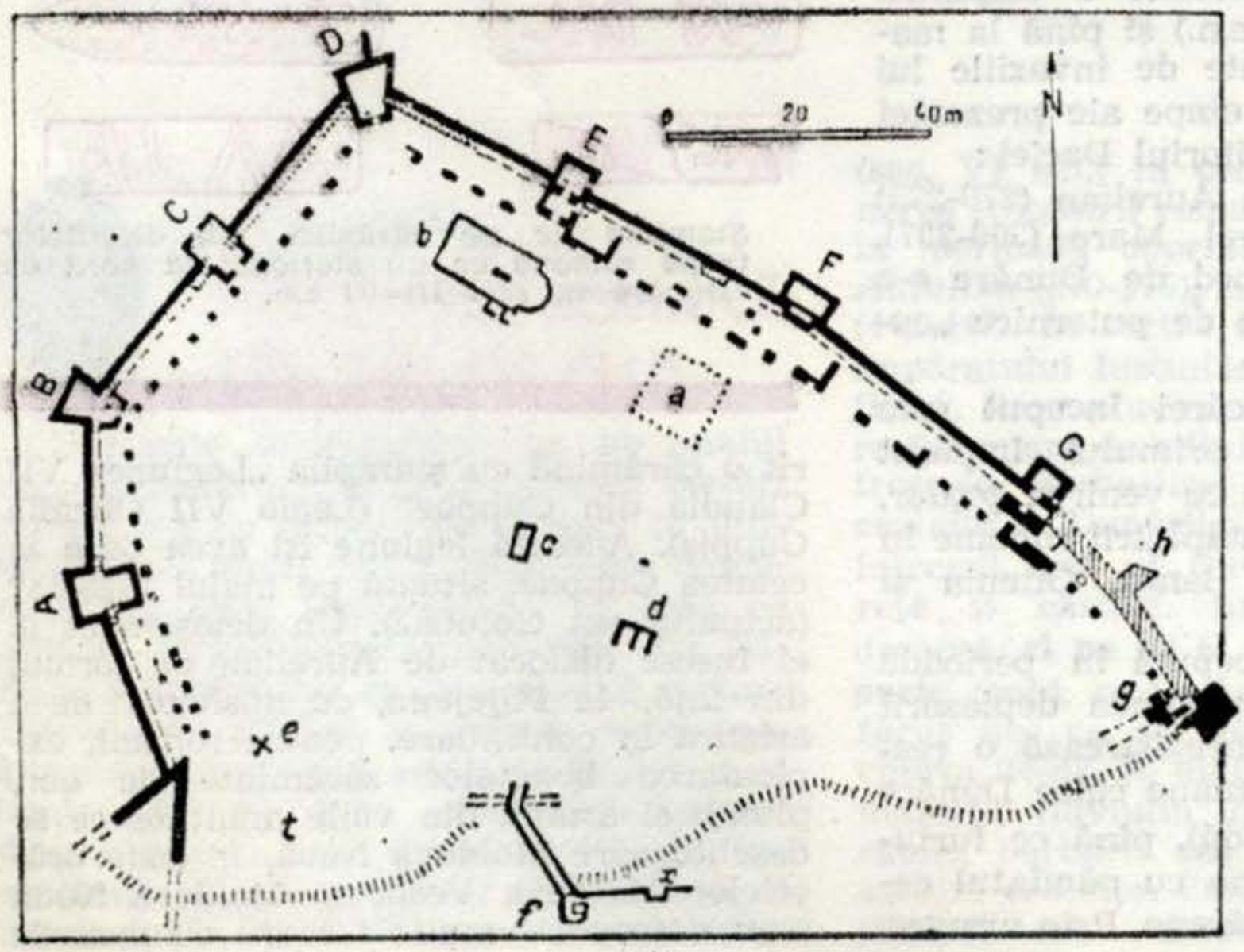

Cetățuia Sucidavei așa cum arăta în sec. III-VI e.n.
(Cîteva din amforele descoperite aici le prezentăm în vignetele articolului).

Cetățile romane situate pe malurile Dunării bănățene și oltene în perioada următoare retragerii aureliene pînă în sec. VI e.n.

6 km spre nord, lîngă importantul drum ce conducea către trecătoarea de la Vîlcan. O inscripție gravată pe un vechi altar de piatră ne informează că în sec. III-IV comanda întregii garnizoane drobetane revenea unui *tribunus* (din legiunea XIII Gemina), care avea în subordinele sale mai mulți centurioni.

Urme de stăpînire romană tîrzie, pe malul stîng al Dunării, în aval de Drobeta, s-au identificat la Desa-Dolj (lîngă Calafat), chiar în fața sediului principal al legiunii XIII Gemina de la Ratiaria. La Desa există o cetățuie romană (s-au descoperit aici monede, ceramică, etc.), situată pe o insulă, unde, pînă acum, nu s-au putut face săpături arheologice. O altă fortificație importantă, compusă din două cetățui, se afla la Bistreț-Dolj. Din nenorocire, revărsările și eroziunile Dunării din ultimii șaptezeci de ani au distrus total aceste ruine, înainte de a fi fost cercetate.

O NOUĂ COLONIZARE SUB CONSTANTIN CEL MARE

Cele mai numeroase și interesante documente arheologice, privitoare la menținerea stăpînirii romane postaureliene în nordul Dunării, le-au scos la lumină în ultimii 35 ani cercetările arheologice din ruinele importantului oraș daco-roman, Sucidava. Orașul și cetatea de aici controlau trecerea Dunării spre valea rîului Isker din Bulgaria, o importantă arteră rutieră spre pasurile Munților Balcani.

Dosarul istoric al straturilor arheologice, cu bogatul lui material epigrafic, numismatic și ceramic ne arată că Sucidava a fost punctul cheie în menținerea legăturilor politice, militare, economice, culturale și religioase, între blocul romanității dacoromane din fosta Dacie și Imperiul roman de răsărit, de la 271 e.n. pînă către anii 442/447 e.n.

Notitia dignitatum menționează, la Sucidava, ca șef al garnizoanei, pe un *praefectus* din legiunea V Macedonica. Dar numeroasele ștampile de pe cărămizi și observațiile stratigrafice din cetățuia militară ne spun mult mai mult. Aurelian lăsase la Sucidava, sub comanda unui centurion, o garnizoană formată din cohortele 3 și 4 ale legiunii V Macedonica, mare unitate ce cantona în Oescus (față în față cu Sucidava). Ulterior comanda celor două cohorte a trecut pe seama unui *praepositus*. Cu ajutorul acelorași ștampile de pe țigle și cărămizi, putem stabili prezența la Sucidava a unor detașamente temporare, de ajutor militar sau de asistență tehnică, trimise de către prefecții fracțiunilor legiunii V Macedonica care staționau pe malul drept al fluviului. Și la Sucidava se cunoaște activitatea unor comandanți de graniță *(praepositi limitis* sau *ripae)*. Cînd nevoile militare apăreau stringente, se făcea apel și la unitățile din legiunile XIII Gemina și VII Claudia precum și la alte garnizoane de pe malurile Dunării.

Toate aceste detașamente de apărare se adăposteau în cetățuia militară a Sucidavei.

„BRAZDA LUI NOVAC" — LINIE NORDICĂ A CUCERIRILOR CONSTANTINIENE

În vastul său proiect de recucerire a întregii Dacii, împăratul Constantin cel Mare hotărî să transforme Sucidava într-o mare bază militară și să zidească un nou pod de piatră peste Dunăre, al cărui portal și picioare de zidărie se păstrează și azi, pe o lungime de 2 400 m. O asemenea grandioasă și costisitoare construcție (ca și în cazul podului lui Traian de la Tr. Severin) arată că, la nord de Dunăre, Imperiul roman stăpînea, în acea vreme, o zonă întinsă în profunzime din fosta provincie Dacia. Din planul de reanexare a fostei Dacii Traiane face parte și restaurarea drumului roman al Oltului, fapt dovedit de o inscripție gravată pe un stîlp de șosea, purtînd numele lui Constantin cel Mare și a doi fii ai săi (anul 328 e.n.).

Luptele duse de armatele lui Constantin la nord de Dunăre, împotriva neamurilor sarmatice și gotice, s-au încheiat cu frumoase victorii romane, dar greutăți ale domniei l-au împiedicat să realizeze recucerirea întregii Dacii. Este însă sigur că el a anexat cîmpiile Olteniei și Munteniei, pînă la marele val de pămînt cunoscut azi sub numele de „Brazda lui Novac" hotar ce pornea de la Hinova (Mehedinți), trecea prin Craiova — Slatina (sud) — Costești (sud) — Titu — Ploiești și se oprea în cetățuia de la Pietroasele (Buzău). Această fortificație a fost ridicată tot de către primul împărat creștin. Pînă la acest val de pămînt, ce servea drept graniță nordică a cuceririlor constantiniene, se constată o largă răspîndire a ceramicii și a monedelor romane de bronz din veacul IV, dovadă că în zona respectivă s-a produs o nouă colonizare, care a întărit blocul daco-roman rămas în Dacia la 271 e.n. Pentru asigurarea stăpînirii cîmpiilor Munteniei, același împărat ridicase o cetățuie și la vărsarea Argeșului, denumită *Constantiniana Daphne*, azi total dispărută din pricina eroziunii apelor. *Notitia dignitatum* menționează acolo două corpuri militare, pe *Constantinii Daphnenses* și pe *Balistarii Daphnenses*, ce asigurau paza drumului care ducea de la Dunăre pînă la castelul de la Pietroasele.

Timp de aproape o jumătate de secol, adică pînă în momentul marilor migrații gotice spre Dunăre (circa 375 e.n.), stăpînirea romană la nord de Dunăre, lărgită de către Constantin cel Mare, a rămas neclintită. Ea avea însă să se prăbușească sub furia prădăciunilor neamurilor germanice de-a lungul Dunării, urmate de ale hunilor care atacau pe valea aceluiași fluviu, în jos, venind dinspre Pannonia (Ungaria). Recentele săpături arheologice de la Sucidava arată că cetatea de acolo a suferit o primă distrugere prin anii 410-420, probabil în urma unui atac vizigot. Cel care a destrămat întreaga rețea de apărare militară romană de pe ambele maluri ale Dunării, pînă la Marea Neagră, a fost regele Attila, așa cum arată Procopius și cum confirmă săpăturile arheologice de la Sucidava.

Menținerea stăpînirii romane la nord de Dunăre de către Aurelian și lărgirea ei prin activitatea lui Constantin cel Mare, au o deosebită însemnătate în ceea ce privește continuitatea daco-romană în Dacia, pentru formarea limbii și a poporului român. Prin cetățile de la nord de fluviu, populația romanică din fosta provincie creată cîndva de Traian a menținut o legătură statornică, economică și culturală, cu puternicul trunchi al romanității balcanice.

Castrul roman de la Drobeta în sec. IV-V e.n.

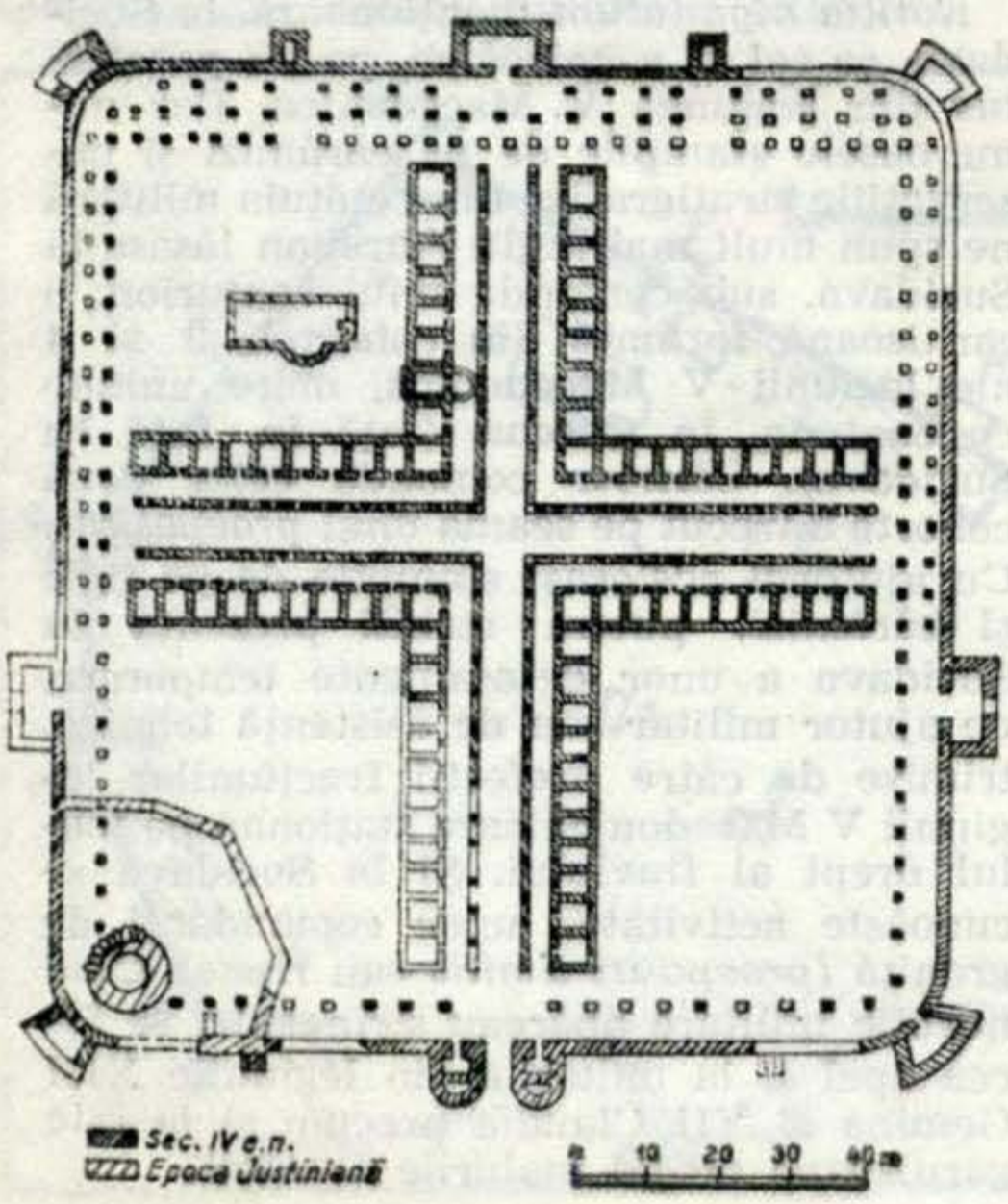

Zeul-copil de la Deva

Săpăturile sistematice sau descoperirile întîmplătoare din centrele orășenești ale fostei provincii Dacia au dat la iveală un substanțial grup de statuete de bronz. Pînă de curînd, în mediul rural al Daciei romane, spre deosebire de așezările urbane, prezența unor statuete din bronz a fost foarte rară. Dar iată că, în cursul dezvelirii unui complex agricol din epoca romană, situat în partea de sud-est a orașului Deva, a apărut o interesantă piesă sculpturală, artistic executată, din bronz aurit. Statueta a fost găsită în interiorul unei camere din clădirea principală. Locul unde a fost descoperită (pavimentul încăperii, sub stratul de țigle provenite de la prăbușirea acoperișului), atestă că mica sculptură face parte dintre obiectele contemporane întregii gospodării rustice. Este o piesă mică (înaltă de 10,5 cm, cu greutatea de 190 g) și reprezintă un personaj în mișcare. Fața rotundă, mîinile și picioarele delicate, bucla de păr de pe creștetul capului, îmbrăcămintea ușoară, aproape transparentă, întruchipează figura unui copil. Cu mîna dreaptă, ridicată pînă la nivelul frunții, el înalță un rython (corn de bovideu) care are, în partea inferioară, un miniatural cap de animal. Piciorul drept, care de fapt este suportul central al figurinei, devansează ușor piciorul stîng, poziție ce sugerează mișcarea. Vioiciunea mersului este evidențiată prin faldurile hainei, fără mîneci, lungă pînă la genunchi și ale „cămășii" ce îi acoperă bustul. Pășește în vîrful picioarelor, plin de grație. Intreaga atitudine arată participarea personajului la un dans dinamic.

Ce reprezintă această statuetă? Avem de-a face cu o zeitate, al cărei rost era acela de a proteja de primejdii casa și familia — acei lares, atît de răspîndiți în lumea antică. Alături de penați, larii (considerați suflete ale rudelor decedate ce veghează asupra celor în viață) erau adorați și păstrați într-un loc anume: lararium (altarul locuințelor).

Piesa descoperită la Deva face parte din categoria larilor dansatori (Lares ludentes). Spre deosebire de celelalte provincii ale vastului Imperiu roman, în Dacia acest gen de reprezentări era o raritate. Cei doi lari descoperiți la Orlea (județul Olt) și Celei (antica Sucidava, în județul Teleorman), precum și exemplarul din Muzeul Brukenthal, prezintă o seamă de diferențe față de larul de la Deva. Pînă acum este unicul lar infantil din provincia nord-dunăreană.

Prezența acestei figurine într-o locuință rustică nu trebuie să ni se pară totuși surprinzătoare. Este foarte firesc ca și cei ce își duceau traiul în bună parte în afara centrelor orășenești din Dacia să fi fost la fel de preocupați de soarta propriei familii și a gospodăriei în general.

Prin întreaga sa alcătuire, larul de la Deva amintește de frumoasele sculpturi realizate în atelierele din orașele mari ale imperiului. In comparație cu celelalte reprezentări similare din Dacia romană, el se detașează net prin eleganța execuției, ceea ce denotă că este opera unui talentat artizan.

Liviu MĂRGHITAN

CRONICĂ
DE FAMILII

BĂTRÎNUL ARBORE

ION FELEA

Zamfirache Ralli, născut prin 1769, a fost căminar şi sărdar în Moldova, în timp ce soţia lui, Smaranda, era fiica lui Dimitrie Arbore, ultimul descendent, prin femei, al vestitului Luca Arbore, hatman şi pîrcălab de Suceava sub domnia lui Ştefan cel Mare. În casa lui Zamfirache Ralli venea adesea în vizită marele poet Puşkin, pe vremea cînd acesta se afla exilat în regiunea Chişinăului. Pe acele meleaguri Puşkin a întîlnit-o pe Zamfira, personajul principal din poemul său Ţiganii.

Ultimul fiu al lui Zamfirache Ralli, Constantin, a fost adoptat de bunicul său, Dimitrie Arbore. De aici provine numele de Ralli-Arbore. Cunoscînd în casa părinţilor săi pe Puşkin, Constantin Ralli-Arbore, tatăl lui Zamfir, şi-a apropiat ideile democrate ale marelui poet rus. Constantin era un om deosebit de cult. Ecaterina Stamo, mătuşa lui Zamfir, povestea adesea nepotului său : „El [Constantin — n.a.] citea mult şi scriitorii lui preferaţi erau Voltaire, Jean-Jacques Rousseau, Condillac şi Byron ; pe acesta îl ştia pe de rost şi-i plăcea să-l declame". Într-o astfel de atmosferă şi-a trăit copilăria Zamfir Ralli-Arbore, născut la 14 noiembrie 1848, cel care avea să activeze în mişcarea revoluţionară şi în publicistica socialistă sub numele de Zamfir Arbore.

Tinereţe zbuciumată

Strănepotul hatmanului a manifestat interes pentru ştiinţă, înscriindu-se la Academia de Medicină din Petersburg, unde nu a rămas însă mult timp ; membru al mişcării revoluţionare a studenţilor, abia împlinise 20 ani cînd a fost închis la Petropavlovsk — „groaznica fortăreaţă", de unde a „ieşit abia peste trei ani şi jumătate, zdrobit fiziceşte, reumatizat şi nervos", cum avea să noteze mai tîrziu.

Deportat în octombrie 1871 în Siberia, a reuşit să evadeze şi, bolnav, a ajuns în Elveţia, unde a desfăşurat o prodigioasă activitate revoluţionară. Sacrificînd zestrea soţiei sale, a înjghebat la Zürich o tipo-

ȘI CRENGILE SALE

grafie în care, împreună cu o seamă de studenți cu aceleași convingeri, scria și edita manifeste și broșuri militante. Printre alții, a avut legături cu Bakunin, prin intermediul căruia devenise membru al Internaționalei I.

După cîtva timp s-a stabilit la Geneva, unde a înființat o altă tipografie. Aici a redactat broșura intitulată **Istoria mișcării comuniste din 1871,** citită de mulți și apreciată de către foștii comunarzi Lefrançais și Arthur Arnould, care emigraseră în Elveția. Cu savantul francez Elisée Reclus (1830-1905), fost comunard și el, de asemenea emigrat în Elveția, a stabilit o trainică prietenie și colaborare, furnizîndu-i material despre România.

Zamfir Arbore nu s-a ocupat numai cu tipărirea literaturii revoluționare, ci și cu difuzarea ei clandestină. Astfel, în 1873, el a venit la Iași unde l-a cunoscut pe tînărul student socialist Eugen Lupu, cu care a organizat transportul literaturii revoluționare peste Prut. A revenit în România în timpul războiului din 1877, fiind găzduit de către prietenul său Nicolae Codreanu, care locuia pe atunci la București, într-o cameră mică de pe strada Teilor nr. 17. În toate colțurile odăii se aflau colete cu manifeste și broșuri. Aici veneau ofițeri ruși, mai ales medici militari cu care cei doi se cunoșteau din anii studenției și prin intermediul cărora materialele erau difuzate.

Curînd însă agenții au dat de urma lor... Într-o seară de toamnă a anului 1878, Arbore stătea de vorbă cu Codreanu cînd în cameră a intrat un inspector de poliție. Aducea o „poftire" din partea prefectului de poliție, Radu Mihai, care le-a comunicat că autoritățile țariste cereau extrădarea lor. Dar la intervenția lui C. A. Rosetti și cu ajutorul socialiștilor dr. Sergiu și dr. Stăuceanu — medici la spitalul de copii — cei doi revoluționari au fost puși **la adăpost.**

Nume conspirativ: Aivaza

Din scrierile sale și mai ales din bogata-i corespondență se poate stabili rolul important pe care l-a avut Zamfir Arbore în perioada de început a mișcării socialiste din România. Deși se afla în Elveția, întreținea legături strînse cu Nicolae Codreanu, dr. Russel, Constantin Dobrogeanu-Gherea etc. De acolo a trimis prietenilor de idei din România **Capitalul** lui Karl Marx. „Eri v-am trimis **Il Capitale.** L-ați primit ?", întreba el într-o epistolă pe unul din tovarășii săi din țară. Dintr-o altă scrisoare a sa, rezultă că expediase două broșuri : **Das Kapital und die Arbeit** (Capitalul și munca), a lui Most și **Quintesenz des Sozialismus** (Chintesența socialismului), de prof. Scheffel. El își asigura prietenii că în curînd avea să le trimită lucrarea intitulată **Capitalul,** a italianului Caffiero, care fusese bine primită chiar de Marx și pe care el o găsea „mult mai bine scrisă decît broșura [...] lui Most".

Scrisoarea lui Arbore cuprinzînd aceste informații precizează că la Iași exista un cerc socialist. El scria : „Propun cercului, îndeosebi fraților Nădejde, să întreprindă traducerea uneia dintre aceste broșuri, adică sau cea a lui Most sau a lui Caffiero. Eu, la rîndul meu, mă angajez să procur banii pentru tipărirea unei asemenea lucrări în număr de 2 000 de exemplare". După sosirea lui în România, Codreanu îi scria lui Russel că „Aivaza [nume conspirativ al lui Arbore — **n.a.**] năzuiește și se gîndește foarte serios la același lucru la care ne gîndim și noi : formarea în România a unui partid socialist", și că el „va aduce o foarte bună bibliotecă și o tipografie franceză, care prea lesne s-ar putea transforma în românească".

În 1879, Arbore s-a aflat printre participanții la prima consfătuire pe țară a socialiștilor români. Împreună cu C. Dobrogeanu-Gherea și frații Nădejde a desfășurat o intensă activitate publicistică. În 1880 a apărut primul număr al revistei sugestiv intitulate „România viitoare",

editată de către cercurile socialiste din România. Arbore a făcut parte din grupul celor care s-au ocupat nemijlocit de apariția revistei.

Folosind multele sale cunoștințe și relații, Zamfir Arbore a contribuit într-o mare măsură la asigurarea unor colaborări de prestigiu din străinătate. Amintim pe frații Elisée și Elie Reclus, iar Xavier de Ricard — scriitor și publicist francez de stînga — îi răspundea afirmativ invitației de a colabora la revistă. În legătură cu proiectata apariție a aceleiași publicații, din Elveția soseau aceste rînduri : „Am aflat cu cea mai vie bucurie, noi, socialiștii ucraineni din Geneva, despre editarea în curînd a «României viitoare». Noi vedem în românii socialiști tovarăși de două ori : nu numai socialiști, dar și vecini, de ajutorul cărora nu ne putem lipsi în munca din țara noastră pentru poporul nostru."

Ajuns la acest punct, cercetătorul istoric de astăzi constată cu oarecare uimire că, deși părăsise complet ideile anarhiste ale lui Bakunin, deși a adus o însemnată contribuție în munca de răspîndire și popularizare a literaturii marxiste, de consolidare a primelor organizații socialiste, Arbore nu s-a încadrat în mod organizat în mișcarea socialistă de la noi. Aceasta nu l-a împiedicat însă să rămînă un socialist romantic, un mare iubitor de oameni. Spre sfîrșitul sec. XIX, ca redactor la „Românul" și mai apoi la „Telegraful român", a continuat să întrețină legături cu mișcarea socialistă și conducătorii săi. În casa lui Zamfir Arbore veneau adesea, la o discuție în jurul samovarului cu ceai : Constantin Stere, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, A. Frunză, iar în anii de început ai secolului nostru, figuri marcante ale mișcării muncitorești, precum I. C. Frimu, Gh. Cristescu, C. Racovski, N. D. Cocea etc. Arbore întreținea strînse legături cu conducătorul revoluționarilor bulgari, Hristo Botev. În sfîrșit, el cunoștea personal pe marii scriitori ruși Tolstoi, Korolenko, Gorki...

În 1904, Giers, reprezentantul Rusiei în România, atrăgea atenția președintelui Consiliului de Miniștri, D. A. Sturdza, — că „un nou transport considerabil [de literatură revoluționară — **n.a.**] a fost recent primit de d. Arbore". Diplomatul țarist arăta că „broșurile vor fi expediate prin pachete mici agenților d-lui Ralli-Arbore din Galați și Iași, pentru a fi ulterior expediate în Rusia".

1905. Luptătorii de pe baricadele revoluției burghezo-democratice din Rusia sufereau din cauza lipsei de arme. La Prisăcani, aproape de Prut, s-a confiscat o ladă cu armament. Erau vreo sută de pistoale **Browning** și **Mausser...** Arbore a aflat, s-a prezentat la ministrul de Interne și i-a spus : „Domnule ministru, mi-ați făcut o mare pagubă, mi-ați confiscat niște arme, care au grabnică destinație ; vă rog, sînt gata să le plătesc. [...] Nu plec pînă nu mi le vindeți !" Și le-a căpătat înapoi, după care au fost „predate îndată și trimise la destinație, fără alte incidente".

În casa lui Zamfir Arbore, potemkiniștii, refugiați pe teritoriul nostru, au găsit o ospitalitate caldă. Au găsit pîine, cărți și prietenie. Soției bătrînului Arbore, Ecaterina, potemkiniștii îi spuneau : **mămuca**. A. N. Matușenko, conducătorul grupului de răsculați, plecase în Elveția. De acolo i-a trimis lui Zamfir o scrisoare : „N-am cuvinte să-ți spun cît de mult te iubesc. Pentru întîia dată văd că un om poate iubi un altul atît de mult. Aș vrea și eu să învăț a iubi pe oameni, așa cum îi iubești d-ta". Iar la începutul anului 1907, Matușenko, într-o scrisoare trimisă din Paris, amintea cu drag de familia lui Arbore, de „chipurile lor senine, fără minciună și fără înșelăciune". Întors în Rusia țaristă, a fost prins și împușcat.

Septembrie 1914. Partidul Social-Democrat din România a sărbătorit împlinirea a 50 ani de la întemeierea Internaționalei I. Zamfir Arbore, fost membru al ei, a participat, ca invitat de cinste, la adunarea festivă. În aplauzele entuziaste ale publicului, Arbore a rostit un salut fierbinte.

Zamfir Arbore n-a agonisit averi. A lăsat însă în urma lui o bogată moștenire științifică și literară. El a scris **O pagină din istoria socialismului român, Dicționar bulgar-român,** a tradus împreună cu I. Nădejde **Codul procedurii comerciale rusești,** a colaborat la revista „Les annales de nationalité". Între anii 1899-1931 a fost profesor de limbi slave la Școala superioară de război. Timp de 30 ani a condus Biroul și Buletinul statistic al orașului București și a adunat la primărie o bibliotecă de cîteva mii de volume. Între anii 1891-1898, împreună cu Ștefan Basarabescu (Victor Crăsescu), a scos revista „Amicul copiilor", care avea printre colaboratori pe Caragiale, Vlahuță, Hasdeu, Dobrogeanu-Gherea etc. Tot pentru cei mici a redactat lucrări pe teme istorice **(Din viața Egiptului antic** și **Tudor Vladimirescu),** a tradus și prelucrat teme din literatura universală **Don Quijote, Tartarin**

din Tarascon, Robinson Crusoe etc. S-a stins din viaţă la începutul lui aprilie 1933.

Copiii lui, Ecaterina, Dumitru, Nina aveau să-i ducă mai departe gîndul, fapta...

Una dintre ultimele fotografii ale lui Zamfir Arbore

Doctoriţa şi regina

O zi de toamnă a anului 1901. Ecaterina, primul vlăstar al lui Zamfir Arbore (născută la 11 noiembrie 1873, la Baix, în Elveţia), era neliniştită. „Scriitoarea" Carmen Sylva o invitase la Palat. Cu ce scop? Greu de spus. „Scriitoarea" era una şi aceeaşi persoană cu regina Elisabeta — şi tocmai acest lucru o făcea pe tînăra doctoriţă să ezite. Era fiica unui om cu idei înaintate, cu un trecut care, se ştie, nu prea convenise celor de sus...

Elisabeta patrona Institutul surorilor de caritate, o societate cu pretenţii „filantropice". Aflase că la primăria Capitalei exista o tînără doctoriţă care se ocupa cu multă abnegaţie de copiii găsiţi şi orfani. Mai aflase regina că acea tînără doctoriţă — Ecaterina Arbore — muncea încă de la vîrsta de 17 ani. În 1892 fusese numită profesoară la catedra de matematică a Şcolii profesionale de fete şi la Externatul secundar de fete nr. 2 din Bucureşti. În anii 1898-1899 funcţionase ca medic-asistent al copiilor găsiţi. Între 1899-1905 ţinuse conferinţe doicilor, făcînd inspecţii la domiciliul lor... Şi tot ea înfiinţase, în cadrul societăţii „Sprijinul", cursuri pentru surori-infirmiere.

Ecaterina ezita s-o viziteze pe regină. Ştia că Elisabeta voia să treacă drept o regină artistă, o intelectuală care preţuia compania „minţilor şi sufletelor alese". Citise cîteva din scrierile ei — poezii dulcege şi proze ieftine (nu în limba română, bineînţeles, căci regina de-abia o silabisea). Îi rămăsese în minte o eroină din romanele ei, o prinţesă germană romantică, crescută într-un castel, care se căsătorise cu un profesor democrat sau socialist — nu-şi mai amintea exact... Pînă la urmă s-a hotărît să răspundă invitaţiei, deşi gazda nu-i inspira nici un fel de încredere.

Convorbirea care a urmat este de două ori grăitoare — pentru mentalitatea înaintată a Ecaterinei şi pentru fantastica ignoranţă în care plutea „regina României" cu privire la tragicele realităţi ale ţării.

Ecaterina Arbore : O ducem foarte greu. Nu avem fonduri pentru asigurarea unei bune îngrijiri a copiilor.

Regina Elisabeta : N-ar fi bine ca aceşti copii să fie daţi în crestere la ţară, în familii de ţărani, cum se face în unele ţări străine ?

Ecaterina Arbore : Ţăranii români trăiesc mizerabil ; copiii au nevoie de hrană bună, iar ţăranii, în general, n-au vite, n-au locuinţe igienice, mănîncă foarte prost, fiind foarte săraci.

Regina Elisabeta : E-adevărat, ţăranii din ţara noastră am auzit că se hrănesc numai cu acea mîncare care se numeşte **mamaliga.** Dar de ce oare sînt aşa de săraci ? Poate e cauza recolta proastă. Poate în anul viitor se vor îndrepta lucrurile.

Ecaterina Arbore : Nu, Maiestate, o recoltă bună nu va îndrepta starea ţăranilor. Sînt alte cauze, mai generale. Ţăranii n-au nici pămînt, nici vite.

Regina Elisabeta : Da, este adevărat, sînt alte cauze. Dar atunci ce putem face cu copiii orfani ?

— ? !...

Regina Elisabeta : Vă promit că mă voi ocupa cu chestiunea copiilor... Chiar mîine voi vorbi cu primarul și soția d-lui, care amîndoi sînt tineri și plini de entuziasm. Și vom face ceva pentru copii...

De vorbit, a vorbit cu primarul. Nu știm ce anume. Cunoaștem, în schimb, reacția „tînărului și entuziastului primar". „Epilogul vizitei mele la regina Elisabeta — nota Ecaterina într-un articol publicat în «Lupta zilnică» din 21 februarie 1916 — a fost, după cîteva luni, un conflict acut cu primarul de-atunci, dl. M. C. și demisiunea mea din postul de medic al copiilor găsiți și orfani".

După o scurtă practică la spitalul Colțea, Ecaterina a trecut la Sanatoriul de tuberculoși de la Filaret, din București. Împreună cu dr. Irimescu, socialist și el, va duce o luptă grea cu indolența administrativă a statului burghez, pentru salvarea bolnavilor de plămîni, pe vremea cînd tuberculoza făcea ravagii printre muncitori. În „Viitorul social" din 1907, Ecaterina Arbore scria într-un articol intitulat **Tuberculoza pulmonară în țară** că, în urmă cu cîțiva ani, cînd cutreierase Bucureștii, întîlnise mulți bolnavi tuberculoși în familiile muncitorilor. Ea constatase că acest flagel social făcea ravagii mai ales printre lucrătorii fierari, tipografi, tîmplari, croitori și cizmari. După prezentarea unor date și cifre convingătoare, autoarea ajungea la concluzia că pentru combaterea flagelului nu era de ajuns ajutorul medical. Clasa muncitoare, în lupta ei, trebuia să ceară aplicarea măsurilor de igienă în fabrici și ateliere, „asanarea străzilor infectate, dărîmarea locuințelor insalubre". Într-un alt articol, intitulat **Influența industriilor asupra sănătății lucrătorilor,** Ecaterina Arbore arăta că există o strînsă legătură între viața grea a muncitorului — nehrănit, muncind în condiții proaste — și diferitele epidemii. „Viața muncitorilor va fi pusă în condițiuni cu totul igienice și tot ce a descoperit știința se va aplica în practică numai atunci cînd [...] munca și capitalul vor fi în aceleași mîini, numai atunci cînd socialismul triumfător va schimba organizarea socială de astăzi".

La Congresul Partidului Social-Democrat din 1910, ca delegată a cercului „România muncitoare" din București, Ecaterina Arbore a luat cuvîntul de cîteva ori cînd

O fată tînără, frumoasă...

s-a vorbit despre țelul clasei muncitoare — dezrobirea totală. Ea a propus ca în programul minimal să se treacă obligația statului de a înființa cantine școlare, colonii de vacanță, grădinițe de copii, să se asigure participarea muncitorilor la alcătuirea regulamentelor privitoare la igiena atelierelor.

Un chip zugrăvit din fapte

Privim două fotografii ale Ecaterinei Arbore. Prima : o fată tînără, frumoasă, cu figură inteligentă. Cealaltă, din anii maturității : o femeie sobră, cu expresia gravă. În 1903 a luat parte la Congresul Internaționalei II. Se încadrase, voluntar, în primele rînduri ale celor rămași credincioși steagului roșu. Ținea conferințe, vorbea muncitorilor în localurile modeste din străzile Primăverii și Vămii, în sala Sotir. În 1907 avea legături cu mișcarea revoluționară din Rusia. În același timp, însă, se simțea la locul ei și lîngă bolnavii pe care îi îngrijea. Cine va citi broșura **Cincizeci de zile între holerici,** scrisă de dr. Ecaterina Arbore, în 1914, își va da seama

...apoi o femeie matură, cu expresia gravă : comunista Ecaterina Arbore

ce înseamnă dăruirea unui medic care e și militant revoluționar.

Militant revoluționar care într-o conferință organizată de sindicatul muncitorilor din portul Brăila, la 28 martie 1911, intitulată „Femeia muncitoare în lupta pentru dezrobire", amintea de eroinele din timpul Comunei din Paris. „Nu numai că ele ajutau pe frații și pe soții lor, aducîndu-le hrană și îngrijind de cei răniți, dar femeile înseși au luat armele în mîini și au luptat pe baricade".

Din 1912, pînă la război, Ecaterina Arbore a făcut parte din Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat. A participat activ la toate congresele, manifestîndu-se în mod creator la Conferința socialistă interbalcanică întrunită la București în iulie 1915. În numele socialiștilor români, a luat cuvîntul la mitingul împotriva războiului imperialist, ținut la Sofia.

Martie 1917. Socialiștii din București, care au aflat de revoluția din Rusia, și-au strîns rîndurile. Prima manifestație contra cumplitei foamete în care era ținută populația orașului sub cotropitorii germani : 2 000 femei au ieșit în stradă și au cerut pîine și pace. Partidul Social-Democrat a tras la șapirograf o foaie volantă, în care se vorbea despre importanța mondială a revoluției ruse și se cerea pace imediată. Poliția germană s-a alarmat. S-au făcut percheziții. „Cinci membri de partid, printre care autorul acestui articol, sînt arestați", nota Ecaterina Arbore.

1 Mai 1918. Socialiștii au convocat o consfătuire secretă, într-o grădină particulară dinafara orașului. Datorită slabei conspirativități, procesul-verbal al consfătuirii a ajuns în mîna poliției germane. Ecaterina Arbore și ceilalți membri ai Comitetului Executiv au fost arestați. Ancheta a durat două luni.

Războiul s-a sfîrșit. Dar luptele proletariatului continuau. La cîteva zile după sîngeroasele evenimente din 13 decembrie 1918, Ecaterina Arbore, arestată, răspundea cu demnitate la întrebările insinuante ale comisarului regal, maiorul V. Chiru : „Nimeni nu-mi poate cenzura convingerile mele sufletești, dar niciînd nu m-am gîndit să fac tovărășie cu dușmanii neamului românesc".

Într-un elan de solidaritate internațională, alături de alți revoluționari români, Ecaterina Arbore a plecat în prima țară a socialismului, unde a ocupat funcția de redactor responsabil al publicațiilor comuniste în limba română, revenind în patrie la începutul anului 1924. În luna mai a fost însă expulzată. În protestul ei adresat Ligii Drepturilor Omului, spunea : „Sînt cetățeană română și nu doresc a emigra, deoarece cred că aș putea, cît mai trăiesc, să mai muncesc în folosul muncitorimii și țărănimii din România. N-am ascuns niciodată principiile mele comuniste, pe care le-am avut toată viața".

Ultimii ani din viață și i-a petrecut în U.R.S.S. La 2 decembrie 1937, în vîrstă de 64 ani, comunista Ecaterina Arbore a încetat din viață...

De la Teleajen pînă în Munții Tatra

Citim o notă întocmită de un agent de siguranță, în ziua de 18 mai 1921 : „Dumitru Arbore, zis Minea, zis Mitică fiul lui Zamfir Arbore, este doctor chimist și de un an se află cu domiciliul stabil în comuna Teleajen, județul Prahova".

Dumitru se născuse la Geneva, la 11 ianuarie 1877. La vîrsta de 22 ani, ca doctor

în științe chimice, se angajase în industria petrolului, în Valea Prahovei, la Societatea Româno-Americană.

În preajma reconstituirii P.S.D. s-au ținut întruniri în toată țara. Muncitorii au protestat împotriva expulzărilor, a arestărilor samavolnice, a prigoanei la care era supusă mișcarea socialistă. Au protestat în mod special împotriva arestării conducătorilor socialiști. La marele miting ținut la Ploiești, în ziua de 26 septembrie 1909, a luat cuvîntul și Dumitru Arbore, care și-a încheiat cuvîntarea cu declarația că „muncitorimea este aceea care reprezintă cu adevărat curentul democrației în România".

Dumitru a participat, ca delegat, la Congresul de reconstituire a Partidului Social-Democrat din 1910, angajîndu-se în discuțiile care s-au încins în jurul programului politic.

Un agent de poliție nota în 1921: „Am informații că la Dumitru Arbore, zis Minea, zis Mitică, doctor chimist în comuna Teleajen, se țin ședințe, unde iau parte, pe lîngă cei cunoscuți că depun mai mare activitate în partidul comunist, și persoane venite de peste graniță ; se discută comunismul științific și chestiuni de importanță cu privire la mișcarea revoluționară mondială".

Un accident a întrerupt, însă, firul vieții și activității lui Dumitru Arbore, la 5 octombrie 1922. Avea numai 45 ani!

Nina a fost cel mai tînăr copil al lui Zamfir Arbore. Născută în București, la 8 ianuarie 1888, a absolvit cursul superior al Liceului „Matei Basarab", apoi a urmat Academia de Artă din München. Întorcîndu-se în țară (1908), a început să activeze în mișcarea socialistă. În acel an se reînnodase firul unei vechi tradiții în mișcarea noastră muncitorească : se reînființase, în Capitală, „Cercul de studii sociale". Primul sediu a fost în strada Doamnei nr. 20 (în curtea bisericii Kalinderu). În cadrul cercului se abordau diferite probleme cu caracter social și cultural : legăturile dintre socialismul științific și darvinism, doctrinele evoluționiste, probleme de artă și literatură. Nina Arbore era nelipsită de la ședințe.

În afară de unele articole publicate în „România muncitoare", ea a fost adesea prezentă în publicistica dintre cele două războaie mondiale cu desenele ei înfățișînd copii cu priviri naive și triste, care oglindeau parcă imensa suferință umană din acea vreme.

Iată și un alt Arbore. Avea șapte luni în 1922, cînd tatăl său, Dumitru a murit. Bunicii îl îndrăgeau : era unicul lor nepot.

În august 1944, cînd ostașii noștri au intrat în lupta eliberatoare împotriva hitleriștilor, în primele rînduri se afla și sublocotenentul Zamfir D. Arbore. L-a rănit un glonte dușman. Pentru faptele sale de arme săvîrșite pe front, în Ungaria și Cehoslovacia, în lupta împotriva fascismului,

Dumitru Arbore : „Muncitorimea este aceea care reprezintă cu adevărat curentul democrației în România"

nepotul bătrînului Arbore a căpătat Ordinul „Steaua Republicii Socialiste România", clasa V, medalia sovietică „Victoria împotriva fascismului"... După război a obținut diploma Facultății de Planificare, secția Economia industriei socialiste.

În strada Dragoș Vodă, la numărul 21, în căsuța înjghebată cu trudă de bătrînul Arbore, cel mai tînăr Arbore este acum elev în clasa a IX-a de liceu

Pe cînd, acolo, un colț cu amintiri din viața și lupta acestei familii ?

SIMBOLUL BONETEI ROȘII

In timpul Revoluției Franceze din 1789, boneta de lînă roșie a omului simplu a devenit emblemă, simbol al unității patriotice, podoabă, figură de stil...

JEAN HUGONNOT

Fără nici un fel de ceremonie, revoluționarii francezi de la 1789 au adoptat ca însemn boneta roșie. Modestul acoperămînt de cap din lînă al oamenilor săraci și al bietului Jeannot — eroul farselor populare ale epocii — a fost consacrat ca accesoriu heraldic și a devenit elementul dominant al stemei naționale. La 19 august 1789, un pictor numit de Neufville i-a înaintat lui La Fayette un proiect de insignă pentru drapel, reprezentînd, în mijlocul diferitelor embleme și inscripții, un cocoș — simbolul Franței — cu o bonetă deasupra sa. După căderea Bastiliei, revoluționarii victorioși au pus să se bată o monedă purtînd diverse embleme, dominate de boneta libertății, ornamentată cu o cocardă tricoloră.

In Histoire numismatique de la Révolution, a lui M.H. Hennin, se află desenul unei medalii comemorative emisă de către Ludovic XVI, cu ocazia numirii lui Bailly primar al Parisului, a doua zi după luarea Bastiliei. Orașul Paris este reprezentat printr-un tînăr cu o suliță în mînă în vîrful căreia se află boneta. La stînga sa, o navă a cărei proră este ornamentată cu flori de crin.

În ultimele luni ale anului 1789, primăria și municipalitatea pariziană au adoptat ca emblemă, pentru sigiliu și hîrtiile oficiale, sulița cu boneta în vîrf, păstrînd însă și vechiul simbol — nava cu flori de crin. În același an, boneta a apărut și pe steagurile a aproape șaizeci de cartiere ale Parisului.

Camille Desmoulins relatează că, după decretul din 19 iunie 1790, care a desființat nobilimea și armoariile ei, chiar și unii oameni avuți au pus să se zugrăvească boneta simbolică pe caleștile lor. Și tot el ne informează că, la 14 iulie 1790, pe ruinele Bastiliei a fost plantat un pom avînd alături înfiptă o suliță și în vîrful ei boneta.

Se cuvine menționat că aceasta a apărut foarte curînd pe sigiliile tuturor departamentelor din Franța. Era simbolul patriotismului arzător, militant, care, grație armatelor de voluntari ai anului II, avea să facă față în mod victorios atacului dezlănțuit de suveranii absoluți din Europa. Figura peste tot : pe hîrtiile miniștrilor, ale societăților populare, ale tribunalelor, pe timbre, pe monezi, în vîrful caselor și al copacilor, pe catargele vapoarelor, în teatre, la balurile populare. Uneori înlocuia chiar crucea de pe turlele bisericilor. Bărbații o purtau la butonieră sau la pălărie, sau ca butoni de cămașă ; femeile ca cercei, sau broșe.

Emblemă, simbol al unității patriotice, podoabă, figură de stil, boneta de lînă roșie a devenit, cu începere din 1791, acoperămîntul de cap al tuturor celor ce luptau pentru libertate, egalitate și fraternitate.

Ziarul „Chronique de Paris", scria : „De cînd Franța și-a recăpătat suveranitatea, acest acoperămînt de cap reprezintă coroana civică a omului liber și a francezului regenerat". L-au purtat cetățenii care au întovărășit rămășițele pămîntești ale lui Voltaire spre Panthéon. L-au purtat milioane de locuitori ai Franței, asociindu-l în mintea lor cu Marseieza — acel „imn înaripat, zburînd peste gloanțe", despre care pomenește Michelet cînd vorbește de entuziasmul patriotic al soldaților din anul II. L-a purtat generalul Bernadotte, viitorul rege al Suediei. Și l-a pus pe cap chiar Ludovic XVI,

Au purtat-o capii revoluției (în imagine, Marat căruia îi dă mîna... Diogene)

după cum dovedesc caricaturile vremii, în care era reprezentat bînd în sănătatea poporului.

După biruința de la Valmy, s-a îngăduit numai ostașilor ce se distinseseră în luptă,

Revoluția franceză

— cronologie —

1774-1792 — Domnia lui Ludovic XVI.

1774-1776 — Turgot, controlor general (ministru) al Finanțelor, încearcă o redresare a economiei ; nobilimea se împotrivește.

1776-1781 — O tentativă asemănătoare, a financiarului Necker, care denunță cheltuielile nesăbuite de la Curte, eșuează și ea.

1788

— 8 august — Sub presiunea frămîntărilor populare, regele convoacă Stările Generale, care nu se mai întruniseră de 174 ani.

1789

— 5 mai — Întrunirea Stărilor Generale.

— 17 iunie — Starea a III-a, reprezentînd burghezia și avînd un număr mare de deputați, se constituie în Adunare Națională.

— 20 iunie — Sala de ședințe fiind închisă din ordinul regelui, deputații se adună în sala Jocului cu mingea (Jeu de paume), jurînd să nu se despartă pînă cînd nu vor da regatului o constituție.

— 23 iunie — Regele anulează hotărîrile Stării a III-a, dar deputații opun o rezistență dîrză.

— 9 iulie — Adunarea Națională se proclamă Adunare Națională Constituantă.

— 14 iulie — Poporul răsculat din Paris ia cu asalt fortăreața Bastilia, simbol al absolutismului.

— 4 august — Deputații votează abolirea regimului feudal.

— 26 august — Constituanta adoptă Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului.

— 5 octombrie — Locuitorii Parisului se îndreaptă spre Versailles.

— 6 octombrie — Regele e nevoit să părăsească palatul de la Versailles și se întoarce la Paris, unde rămîne sub controlul poporului.

— 2 noiembrie — Bunurile clerului sînt puse la dispoziția națiunii.

1790

— 19 iunie — Abolirea nobilimii ereditare.

— iulie — Danton, Marat și Desmoulins întemeiază Clubul Cordelierilor.

— 14 iulie — Sărbătoarea Federației : pe Cîmpul lui Marte, la Paris, în numele gărzilor naționale, La Fayette depune jurămîntul de credință. Regele jură și el că va respecta și va aplica Constituția.

— august — Clubul Iacobinilor, format în 1789 la

să poarte boneta roșie, căreia i se conferea astfel o semnificație asemănătoare ordinelor cavalerești din evul mediu. „Boneta libertății va rămîne mereu în inima armatei ; ea va fi păstrată, ca un simbol prețios al libertății franceze", — decreta un ordin de zi lansat la 15 iulie 1793, la Wissenbourg.

Brissot scria, în „Le Patriote français", că boneta „reamintește o idee foarte scumpă, aceea a libertății. Place patrioților, pentru că, lăsată pînă acum în seama păturii celei mai puțin înstărite a poporului și adoptată apoi de către patrioții de toate categoriile sociale, lovește în cea mai înjositoare dintre aristocrații, cea a averii".

Dorind să-i atribuie o origine defăimătoare, contrarevoluționarii au pretins că provine de la ocnași, de la condamnații la galere. Originea sa trebuie însă căutată mai ales în practica generalizată a studiilor umaniste, în școala secolului XVIII din Franța, la care s-au format capii revoluției. Membrii Convenției își împodobeau discursurile lor cu referiri la Grecia și Roma antică ; era moda pronumelor latine, iar pictorul David, marele maestru al artelor frumoase, fixa pe pînză cele mai celebre episoade ale mitologiei greco-romane. Or, așa-numita bonetă frigiană era o emblemă tradițională și cu adevărat clasică în antichitate. Pe monumente, Castor și Polux o poartă ca eliberatori ai Greciei.

De altfel, la greci și la romani, boneta era un semn al nobleței și al libertății. Tradiția s-a păstrat sub diverse forme. Toca acordată doctorilor în științe constituia un fel de investitură a savanților. Expresia „de gros bonnets" (bonete mari) desemnează pînă în ziua de azi, în limba franceză, personajele importante (avînd echivalentul românesc de „granguri" — *n.r.*).

De-a lungul întregii antichități, s-a menținut obiceiul ca sclavilor eliberați să li se pună pe cap o bonetă. Altminteri, ei umblau cu capul gol ; excepție făceau doar cei din Sparta, unde ilotul avea un fel de scufie dezonorantă din piele de cîine. Dar chiar în Sparta, cînd un sclav era eliberat, i se punea pe creștet o pălărie cu flori. Acest dar, primit în templul zeiței Feronia, era simbolul unui act care-l scotea dintr-o condiție socotită asemănătoare animalelor, apropiindu-l de om și transformîndu-l într-un cetățean. În acest obicei își are originea expresia latină **ad pileum servos vocare** (a chema pe solavi **la bonetă**, adică a-i elibera).

În Roma primitivă se amintea adesea povestea lui Sabin Herdonius, care, într-o noapte, cucerise prin surprindere Capitoliul ; în dimineața zilei respective, el își strînsese trupele, chemînd pe sclavi la luptă pentru libertate printr-un semn înțeles de toți : în vîrful unei sulițe înfipsese un **pileum.** Așa-

---

Versailles, numără peste 152 organizații aderente în toată Franța.

1791

— 20-21 iunie — Familia regală încearcă să fugă peste hotare, dar la Varennes, regele, deghizat în valet, e recunoscut și e nevoit să se întoarcă la Paris.

— 27 august — Declarația de la Pillnitz : împăratul Sfîntului Imperiu Romano-German și regele Prusiei încheie un acord amenințînd Franța revoluționară cu intervenția.

— 30 septembrie — Adunarea Națională Constituantă se autodizolvă.

— 1 octombrie — Adunarea Legislativă își începe lucrările.

1792

— 20 aprilie — Franța declară război Sfîntului Imperiu Romano-German.

— 11 iunie — Adunarea Legislativă proclamă Patria în primejdie.

— 20 iunie — Poporul pătrunde în palatul Tuileries silind pe rege să-și pună pe cap boneta roșie.

— 25 iulie — Manifestul ducelui de Braunschweig, comandantul armatelor prusiene, amenință pe toți membrii Gărzii Naționale cu moartea și Parisul cu totala pustiire.

— 10 august — Se formează Comuna insurecțională, **replică la manifestul ducelui de Braunschweig ; asaltul palatului Tuileries ; regele este „suspendat" și internat cu familia la închisoarea Temple ;** Convenția Națională, **aleasă prin vot universal, urmează să preia puterea.**

— 20 septembrie — La Valmy, trupele Prusiei sînt înfrînte de către armata revoluționară : „Cu începere de astăzi și din acest loc, se deschide o eră nouă în istoria lumii" (Goethe).

— 21 septembrie — Prima ședință a Convenției Naționale — succesoarea Adunării Legislative — în care predomină girondinii, reprezentanți ai marii burghezii. Abolirea monarhiei.

1793

— 21 ianuarie — „Cetățeanul Ludovic Capet" — fostul rege Ludovic XVI al Franței — este ghilotinat în Piața Revoluției din Paris, la 11 dimineața.

— 1 februarie — Franța declară război Angliei.

— 10 martie — Izbucnește rebeliunea contrarevoluționară din Vandeea.

— 6 aprilie — Se creează Comitetul Salvării Publice.

— 4 mai — Legea maximului, **sau a prețurilor maximale, pentru stăvilirea speculei.**

— 31 mai-2 iunie — O răscoală populară înlătură pe girondini ; **începe dictatura iacobinilor, adepți ai reformelor radicale.**

Au purtat-o marile spirite progresiste (în imagine Voltaire)

dar, sulița s-a asociat cu boneta încă din timpuri foarte îndepărtate.

Nu se poate oare presupune că și cușma vechilor daci din Transilvania — strămoșii românilor de astăzi — a avut, în vremea lui Burebista și Decebal, aceeași semnificație ca boneta libertății ?

Există în istoria antichității episoade fără număr care vorbesc despre simbolul reprezentat de pălărie. Diodor din Sicilia relatează că Prusias — regele Bithyniei — întîmpina pe ambasadorii Romei cu capul acoperit, din dorința de a arăta că se socotea eliberat de sub tutela Romei. Plutarh con-

---

— 24 iunie — Constituția Anului I.

— 13 iulie — Charlotte Corday îl asasinează pe Marat.

— 27 iulie — Maximilien Robespierre e ales în Comitetul Salvării Publice.

— 23 august — Decretul ridicării în masă : „din acest moment și pînă cînd dușmanii vor fi izgoniți de pe teritoriul Republicii, toți francezii sînt mobilizați pentru serviciul militar".

— 4-5 septembrie — Iacobinii lui Hébert impun Convenției aplicarea „terorii revoluționare".

— 5 octombrie — Instituirea calendarului revoluționar : era republicană începe la 22 septembrie 1792.

— 16 octombrie — Decapitarea reginei Maria Antoaneta.

— 24-31 octombrie — procesul girondinilor, în urma căruia 21 dintre ei sînt ghilotinați.

— 19 decembrie — Eliberarea portului Toulon, ocupat de englezi în august. În luptă se distinge Napoleon Bonaparte, care e avansat de la gradul de căpitan la cel de general de brigadă.

— 23 decembrie — Victorie la Savenay asupra rebelilor vandeeni.

— decembrie — Robespierre și Comitetul Salvării Publice devin ținta atacurilor hébertiștilor, dar și ale adepților lui Danton, „indulgenții", îmbogățiți prin speculă și dușmani ai păturilor celor mai sărace ale populației.

1794

— martie — Acuzați că instigă poporul înfometat, hébertiștii sînt arestați (14 martie), judecați (21 martie) și executați (24 martie).

— 5 aprilie — „Indulgenții" (dantoniștii), acuzați că uneltesc contra revoluției, sînt executați.

— 10 iunie — Legea din 22 Prairial definește noi categorii de suspecți, care pot fi executați fără judecată ; în 45 zile, 1 285 persoane pier sub ghilotină.

— 27 iulie — (9 Thérmidor anul II) — Lovitură de stat a dreptei în Convenție : Robespierre și susținătorii săi sînt arestați. La sfîrșit revoluția democratică.

— 28 iulie — Robespierre — „Incoruptibilul" — e ghilotinat împreună cu cîteva zeci de iacobini.

— august — Abrogarea terorii revoluționare.

— 12 noiembrie — Închiderea Clubului iacobin.

— 24 decembrie — Abolirea legii maximului.

1795

— 26 octombrie — Instituirea Directoratului.

A.

semnează că, la cortegiul triumfal al consulului Flaminius, 2 000 cetățeni purtau bonetă, în semn de recunoștință la adresa consulului datorită căruia deveniseră oameni liberi. Appianus povestește că, după asasinarea lui Caesar, ucigașii tiranului au parcurs Capitala purtînd o bonetă în vîrful unei sulițe, îndemnînd astfel poporul la lupta pentru libertate. Iar pe reversul monezilor cu efigia lui Brutus, se afla o bonetă între două pumnale.

Bizantinii din Constantinopol, refugiați în Italia după victoria turcilor, au luat boneta drept emblemă, pentru a arăta că se exilează doar ca să rămînă liberi și că nu se socoteau înrobiți.

Froissart, cronicar francez din evul mediu, ne spune că șeful răscoalei țesătorilor din Gand (sfîrșitul sec. XIV), devenind **rewaert**, adică regent al Flandrei, a luat ca stemă „trei pălării de argint pe un fond negru", sub motiv că „pălăria era pe vremuri simbolul libertății".

Istoria Franței îl evocă pe starostele negustorilor, Etienne Marcel în timpul Războiu-

Boneta frigiană și-a păstrat puterea de evocare pînă în zilele noastre, ca simbol al Republicii

A purtat-o pînă și Ludovic XVI — e drept, nu de bună voie

lui de o sută de ani punînd pe capul prințului moștenitor Charles scufa burghezilor.

Încă înainte de Revoluția Franceză, Țările de Jos, apoi Statele Unite, au adoptat și ele această emblemă.

*

Sub consulat, „moda" bonetei frigiene a început să pălească. Ea a mai figurat un timp printre anteturile hîrtiilor oficiale ale administrațiilor sau ale statelor majore, apoi a dispărut.

Republicile franceze succesive din sec. XIX i-au păstrat totuși amintirea : **Marianne,** simbolul Republicii nu poate fi imaginată fără bonetă, simbol al libertății ! Arborii libertății, altarele patriei au dispărut ; boneta roșie însă a continuat să se identifice în memoria oamenilor cu o Republică menită să garanteze libertățile umane fundamentale. Boneta libertății, slăvită de marii predecesori din 1789, și-a păstrat în mintea francezilor întreaga ei putere de evocare apărînd ca un fel de antidot împotriva tuturor formelor de tiranie. O dată cu ea, s-au păstrat vii, în conștiința oamenilor, principiile eliberatoare ale Marii Revoluții Franceze din 1789.

DIN ÎNSEMNĂRILE UNUI FOST REPORTER PARLAMENTAR 1919 - 1939

„DOMNILOR, VĂ STRICAȚI SĂNĂTATEA DEGEABA...“

În ziua de 20 noiembrie 1919 s-a deschis primul Parlament al României de după război și după desăvîrșirea Unirii, rezultat al noii legi electorale, care introducea votul universal. Ca redactor la ziarul „Neamul Românesc“ și apoi la „Universul“, publicistului *ION CONSTANTINESCU* i s-a încredințat cronica parlamentară. În această calitate el a surprins, cu mici întreruperi — pe o întindere de aproape două decenii — o suită de scene și momente din activitatea forului legislativ. Strînse laolaltă însemnările sale alcătuiesc un volum, în curs de apariție la Editura Politică, din care revista „Magazin istoric“ reproduce, începînd cu numărul 7, cîteva fragmente...

Alegerile s-au ținut la 3 noiembrie pentru Camera Deputaților și la 5 noiembrie pentru Senat. La marea competiție s-au prezentat nu mai puțin de 25 formații politice. Să le numim pe cele mari : Partidul Liberal, la șefia căruia se afla Ionel Brătianu și Partidul Conservator în frunte cu Alexandru Marghiloman. Așa-zisul Partid Conservator Democrat era condus de Take Ionescu.

Mai ființau gruparea profesorului Iorga, Partidul Țărănesc, condus de Ion Mihalache, Partidul Poporului, al generalului Averescu, Partidul Național din Transilvania și grupări din celelalte provincii. La București s-au prezentat, pe o listă zisă cetățenească, dr. Nicolae Lupu, gazetarii N. D. Cocea și Costa-Foru ; toți trei au fost aleși. Partidul Socialist și-a definitivat listele în trei județe.

Domnul ministru și fiii săi

Rezultatele alegerilor au fost fără surprize : transilvănenii au obținut 169 locuri, țărăniștii — 128, liberalii 100 — cel puțin jumătate puse sub semnul îndoielii, din

cauza fraudelor electorale, conservatorii — 13 locuri, iorghiștii — 18, socialiștii — în cele trei județe — 7 locuri, iar celelalte grupări, inclusiv minoritarii — 125 locuri. În total — 560 mandate. Nici un partid n-a obținut o majoritate care să-i dea dreptul să formeze guvernul. Trebuia o coaliție de partide ca să se creeze o majoritate parlamentară care să desemneze guvernul. Iar o coaliție însemna tratative îndelungi, cu tîrguieli de program și portofolii, de prefecți și de primari, de consilii și comitete etc. !

Parlamentul a fost convocat pentru 20 noiembrie. Palatul Adunării Deputaților fiind în reparație, ședințele urmau să se țină în sala Ateneului Român. Se amenajaseră acolo o tribună și o bancă ministerială. Deschiderea s-a făcut cu solemnitatea obișnuită, în prezența regelui Ferdinand, care a citit mesajul.

Se distingeau în fotolii figuri cunoscute: în grupul ardelean, poetul Octavian Goga, scriitorul Agîrbiceanu, profesorul Lupaș; la liberali, în afară de frații Brătianu — Ionel și Vintilă — se aflau: I. G. Duca, subțireluș, cu capul mare și fruntea alungindu-se spre chelia prematură, figura mefistofelică a avocatului Istrati Micescu, avocatul ieșean Mîrzescu, care-și legase numele de asasinatul muncitorilor din Piața Teatrului Național, în decembrie 1918 (ca ministru de Interne în cabinetul liberal). Era și tînărul Guță Tătărăscu deputat de Gorj. Purta lavalieră neagră și părul în bucle...

Profesorul Iorga se distingea mai ușor decît toți. Era cu un cap mai mare și barba lui avea o croială cu totul personală. Lîngă profesor se afla Vasile Kogălniceanu, fiul lui Mihail Kogălniceanu. Făcea parte din gruparea iorghistă, ca și profesorul de liceu de la Ploiești D. Munteanu-Rîmnic.

A. C. Cuza, profesor și demagog ultranaționalist, părea îmbătrînit. În jurul lui Marghiloman, personaj prețios, cu favoriți și mustață îngrijită, se distingea figura de-o interesantă urîțenie, a prințului C. Brîncoveanu-Basarab. Alături era tînărul Mircea Cancicov, boernaș din sudul Moldovei, avocat.

După solemnitatea deschiderii, președinte de vîrstă a fost ales moldoveanul Vasile Stroescu și s-a trecut la discuțiile prilejuite de operațiunea de validare a deputaților. N-au fost decît trei contestații: împotriva listei liberale de la Iași unde adversarii găsiseră o „scrisoare pierdută"... un bilețel al șefului organizației locale către comandantul cercului de recrutare, prin care-i cerea să concentreze cîțiva „rătăciți"; împotriva socialistului Ilie Moscovici — pe considerente de formă — contestație la care, pînă la urmă, s-a renunțat; împotriva lui N. D. Cocea, care, pretindeau adversarii săi, fiind reformat din armată, nu putea, potrivit legii electorale, să candideze.

În jurul acestei din urmă contestații au avut loc discuții aprinse, deoarece liberalii voiau cu tot dinadinsul să-l elimine pe Cocea din Parlament. Nu pentru că fusese reformat, ci pentru campania lui de presă împotriva monarhiei și a oligarhiei. Liberalii mizau pe monarhismul unor deputați transilvăneni și chiar pe concursul lui Iorga. Numai că, după ce l-au ascultat pe Cocea la tribună, apărîndu-se, transilvănenii și-au schimbat părerea, iar profesorul n-a mai fost dispus să facă pe placul liberalilor.

Cum s-a apărat Cocea? Povestind mai întîi o întîmplare intimă care a stat la baza reformării sale din armată. Prin 1912 apăruseră în „Facla", gazeta condusă de el, cîteva articole împotriva regelui Carol I și unul împotriva generalului Crăiniceanu, care era pe atunci ministru de Război. Într-o seară, Cocea se găsea cu cîțiva prieteni și cu tatăl său, generalul Cocea, la un restaurant. Alături de ei, la o masă, cîțiva ofițeri, au început să înjure și „Facla" și pe directorul ei. Cocea l-a întrebat pe tatăl său dacă este cazul să ia vreo atitudine, mai ales că printre ofițeri se găseau și fiii generalului Crăiniceanu. Tatăl său l-a sfătuit să nu intervină, pentru că nu i se adresaseră direct. Cocea și cu ai săi au părăsit localul, dar a doua zi fiii generalului Crăiniceanu au făcut o plîngere adresată tatălui lor, deci ministrului, cerînd să-l reformeze din armată pe motiv că... auzind insultele, nu s-a sesizat și nu i-a provocat la duel. *„...Dar pedeapsa păcătoșeniei și crimei, a spus mai departe N.D. Cocea, este că eu, scos din armată ca nedemn, ca rău român, ca rău patriot, sînt astăzi în fața dv., pe cînd unul din fiii generalului Crăiniceanu, tocmai acela care făcuse plîngerea împotriva mea, a fost executat pe frontul din Moldova ca aliat al trădătorului Sturza"*.

În apărarea sa, Cocea a mai arătat că nu adusese niciodată insulte armatei, dar criticase organizarea ei defectuoasă, care făcuse din ea un instrument în mîinile oligarhiei. În încheiere, a declarat:

— *Sînt socialist, nu ascund, dar mă condamnați ca socialist sau bolșevic? Atunci, spuneți-o limpede, dar să nu afirmați că mă condamnați ca reformat din armată.*

„Patriotul" *(desen de Francisc Şirato)*

Dacă doriţi să invalidaţi pe acela care spune cinstit şi ferm că, aşa cum mi-am dus campania în trecut, înţeleg să mi-o duc şi de aci înainte, vă rog invalidaţi-mă... Eu nu vă cer nici o îngăduinţă. Şi Cocea a rămas deputat...

Un puternic curent în această ţară!

După validări şi constituirea legală a Adunării, preşedinte al Camerei a fost ales Al. Vaida-Voievod.

Trebuia însă rezolvată chestiunea guvernului, prin formarea unei majorităţi, care să-l indice şi să-l sprijine. Majoritatea aceasta a închegat-o profesorul Iorga, creînd un bloc larg din deputaţii transilvăneni, cei ai partidelor ţărăniste şi gruparea sa. Dr. N. Lupu a intrat şi el în coaliţie. Şeful blocului a fost ales profesorul Iorga.

Pe la jumătatea lunii decembrie, guvernul s-a constituit şi a depus jurămîntul. Prim-ministru era acelaşi Al. Vaida-Voievod. În cabinet nu figura nici un ţărănist ; regele îl numise pe generalul Averescu în postul de ministru de Interne. Se spunea că-l ceruse Vaida, dar adevărul era că sugestia venise de la Brătianu. Iorga, care între timp fusese ales la preşedinţia Camerii, deoarece Vaida nu putea fi şi preşedinte al forului legislativ, a fost indignat. Prezenţa lui Averescu în guvern însemna o vădită neîncredere din partea regelui în echipa guvernamentală alcătuită de el. După o audienţă de o oră la rege, a cîştigat partida. L-a adus pe liderul ţărănist Ion Mihalache la Ministerul Agriculturii, şi în cîteva zile l-a schimbat şi pe generalul Averescu de la Interne cu dr. N. Lupu. A fost consternare la clubul liberal, iar Ionel Brătianu nu s-a mai arătat multă vreme pe la Palat.

La cîteva zile după instalare, poetul Octavian Goga, care deţinea portofoliul Lucrărilor Publice, a demisionat, fiind înlocuit cu profesorul Borcea, ţărănist.

Autoritatea şi prestigiul lui Iorga dădeau seriozitate lucrărilor Camerii. Marele istoric era spiritul director şi al Adunării, şi al guvernului. El dorea sincer colaborarea socialiştilor, pentru care avea o stimă deosebită, deşi nu se împăca cu ideologia luptei de clasă, şi le aprecia curajul, chiar cînd îi nesocotea opiniile. Cînd vorbea Cristescu, dorea să fie ascultat cu linişte, pentru că *„omul reprezintă un puternic curent în această ţară"*.

Nici chiar atunci cînd, la 12 decembrie 1919, socialiştii au citit în Cameră o declaraţie prin care nu recunoşteau valabilitatea legală a acestui Parlament, profesorul nu a luat altă poziţie faţă de grupare.

Cîtă vreme a durat lectura declaraţiei socialiştilor, în sală s-au auzit mîrîituri, mai ales de pe băncile liberale. Puţinele întreruperi au fost potolite de preşedinte, pentru ca deputaţii să se obişnuiască cu libertatea ideilor.

Cine e vinovat?

După citirea programului guvernamental, la tribună s-a urcat Ionel Brătianu pentru a „pune la punct" unele afirmaţii făcute de cîţiva vorbitori, în legătură cu războiul şi Conferinţa de pace de la Paris. Din sală i s-a strigat : „1907 !" şi „Asasinul ţărănimii şi muncitorimii !" Şeful liberalilor a ţinut o expunere de opt ore (cîte patru în două şedinţe), prezentînd amănunţit istoria anilor 1914-1918 : izbucnirea războiului mondial, perioada neutralităţii noastre, ruperea legăturilor cu Puterile Centrale, înţelegerea cu aliaţii, intrarea noastră în război, retragerea în

Moldova, pacea de la București — de care l-a făcut vinovat pe Marghiloman —, victoria. Defecțiunea frontului a explicat-o prin nerespectarea angajamentelor luate de aliați:

— *Ni s-au făgăduit șapte trenuri pe săptămînă, care să vină prin Salonic, și n-au venit nici șapte trenuri pe lună.*

Printre condițiile militare fixate în vederea intrării României în război

— *...era și aceea de a se produce o ofensivă aliată în Balcani, care să facă imposibil un atac din sud. Noi nu puteam avea în nici un caz mai mult de șapte divizii inamice pe tot frontul. Dar lucrurile nu s-au întîmplat așa cum au fost hotărîte. Ofensiva aliată din sud, care trebuia să înceapă cu opt zile înainte de intrarea noastră nu a mai avut loc, de asemenea nici ofensiva aliată generală, care să cuprindă toate fronturile, ca să nu permită o aglomerare pe frontul nostru. Astfel, armata română s-a trezit în fața unui inamic de cinci ori mai mare decît se stabilise. Așa s-a întîmplat tragedia aceea în care o oștire și sufletul întreg al unui popor au ajuns din Carpați pînă-n Moldova, acea retragere a leului rănit, care în analele neamului nostru va conta mai mult decît o victorie.*

După Brătianu a urmat la cuvînt Marghiloman, care a afirmat că defecțiunile armatei se datorau greșelilor făcute de Brătianu cu înarmarea țării. În ceea ce privește pacea de la București, a spus că ea n-a fost decît rezultatul armistițiului încheiat de generalul Averescu din ordinul lui Brătianu. Lui Marghiloman i-a urmat Octavian Goga, care l-a acuzat pe Brătianu de duplicitate în perioada neutralității: se făceau avansuri Puterilor Centrale, dar și făgăduieli Antantei.

Brătianu nu a ascultat pînă la capăt cuvîntul lui Goga, părăsind ostentativ ședința.

A vorbit apoi Virgil Madgearu, care a arătat că șeful liberalilor cerea un nou credit țării, înfățișîndu-i politica celor patru ani de guvernare din timpul războiului. În continuare, vorbitorul a arătat că așteaptă, „*să se publice documentele privitoare la gestiunea completă a acestui război, pentru că poporul va trimite în fața judecății întreaga oligarhie și pe toți cei cari...*“ Ajuns aici, el a fost întrerupt vehement de liberali.

I. G. DUCA: Aceasta este nota comică dintr-o discuție serioasă.

VIRGIL MADGEARU: Aceasta este nota tragică pentru dvs.

I. G. DUCA: Arhicomică pînă la inconștiență.

VIRGIL MADGEARU: Vă rog să retrageți aceste cuvinte.

I. G. DUCA: Nu retrag nimic.

După liniștirea sălii, Madgearu și-a continuat cuvîntarea, făcînd o analiză amănunțită a perioadelor dinainte și din timpul neutralității, ca să arate că politica liberală dusese țara la pauperizare, în timp ce înăuntrul clasei conducătoare înfloreau fel de fel de afaceri bănoase. A fost tot timpul întrerupt.

În sfîrșit, dr. N. Lupu l-a acuzat pe Brătianu că plecase la Conferința de pace de la Paris doar cu doi nepoți și cu Vaida-Voievod, ca observator, în loc să fi dus acolo oameni competenți, care să demonstreze dreptatea cauzei noastre.

— Cine-i?
— Libertatea...
— Nu cunosc

(desen de N. Tonitza: 1919)

Războiul se terminase, dar...

Se discuta un proiect de lege pentru reglementarea unor datorii față de Anglia. În sărăcia și lipsurile care confruntau țara în acei ani, fostul nostru aliat, Anglia, ne cerea fie să-i livrăm 18 mii vagoane de grîu, fie să plătim contravaloarea lor. Înainte de război englezii trataseră cu exportatorii noștri cumpărarea a 42 mii vagoane de grîu, care începuseră să fie livrate. Dar a venit războiul. Nevoile armatei au im-

pus ca statul să ia măsuri pentru formarea rezervelor alimentare necesare frontului. S-a convenit atunci ca cele 18 mii vagoane de grîu, care nu fuseseră ridicate de Anglia, să fie cumpărate de armată, pentru

— Orfan de război și cerșești ?
Nu știi să-ți ții rangul, dobitocule !

trebuințele războiului. Retragerea forțată din toamna lui 1916 a făcut ca grîul să nu poată fi ridicat de armată, iar depozitele să intre în posesia armatelor inamice de ocupație. Livrarea cerută de englezi devenise imposibilă în condițiile anului 1919, dar ei se arătau intransigenți : fusese o afacere comercială și o tratau ca atare ! Pînă la urmă, s-a convenit să plătim această datorie eșalonat.

Situația financiară la începutul anului 1920 devenea din ce în ce mai rea. Iată și unele cifre : încasări la buget — 540 milioane, iar cheltuieli — 2 miliarde lei. Camera a autorizat guvernul, printr-o lege, să contracteze un mare împrumut în străinătate.

Populația era nedumerită și în privința demobilizării, care nu se mai termina. La aproape doi ani de la sfîrșitul războiului se mai menținea încă Marele Cartier. Se vorbea că pentru moșii se utilizau sute de mii de ostași. La țară, cei mobilizați nu se înapoiaseră încă pe la casele lor.

Încă de la începutul lucrărilor acestei Camere (11 decembrie 1919), dr. Lupu prezentase o moțiune, cerînd o comisie de anchetă parlamentară, care să cerceteze munca țăranilor concentrați pe moșiile boierești.

Dr. Aurel Vlad, ministrul de Finanțe, a cerut și el desființarea Marelui Cartier. Liberalii l-au atacat furios pe această chestiune :

UN DEPUTAT LIBERAL : Nu e bine !

DR. AUREL VLAD : Găsesc că a sosit vremea.

I. T. GHICA, liberal : O să regretați.

DR. AUREL VLAD : N-o să regret nimic. Tot ce este superfluu, toți cari se plimbă pe străzile Bucureștilor, nu fac nimic și aleargă cu automobilul de colo pînă colo...

I. T. GHICA : Armata te-a făcut ministru...

O. VOCE (Tot de la liberali) : *Ați mai făcut odată o declarație contra Marelui Cartier și ați fost nevoit s-o retrageți.*

DR. AUREL VLAD : Declar în această privință că ori se desființează Marele Cartier, ori mă retrag eu...

GH. CORBESCU, liberal : *Vă considerăm ca și plecat, pentru noi nu mai existați.*

DR. AUREL VLAD :... ori sîntem păpuși, și eu păpușă nu vreau să fiu. Marele Cartier nu este altceva decît un agent al Partidului Liberal.

Dar după această dezbatere, ministrul a fost constrîns să-și dea demisia.

Liberalii au trecut la atac. Pe culoare se spunea că Brătianu nu-i dă guvernului mai mult de trei luni. Profesorul Iorga presimțea primejdia, încerca să acționeze, dar își dădea seama că ceva nu merge.

Refacerea țării nu se realiza în ritmul cerut de situație, reforma agrară se urnea greu. Muncitorii nu se puteau mulțumi numai cu „bunăvoința" arătată de guvern, deși unii dintre miniștri erau acuzați de reacțiune că încurajau anumite tendințe ale socialiștilor.

În Cameră, tînărul deputat liberal de Gorj, Guță Tătărăscu, a deschis focul, vizîndu-l pe dr. Lupu, ministrul de Interne. Tătărăscu a constatat că în satele acelui județ țărănimea era pradă unei agitații, care în unele părți se traducea prin fapte fățișe. Cauzele acelei frămîntări, susținea el, trebuiau căutate în mare parte *„în spiritul în care o anumită propagandă tindea să împingă țărănimea spre o răsturnare a echilibrului social de azi. S-a dus o acțiune împotriva reprezentanților autorităților, s-a spus acestei țărănimi că primarul a înșelat-o, că notarul a înșelat-o, că prefectul a înșelat-o* (Voci din sală spunînd : Așa a fost, toți au înșelat-o !") *și mai cu seamă miniștrii au înșelat-o !... Țăranii mai așteaptă și împărțirea pămînturilor, dar nu*

așa cum era publicat în decretul-lege cunoscut, ci așteaptă împărțirea tuturor pămînturilor, fără să se lase nimic proprietarilor !"

VOCI : Se va face. Nu vor aștepta zadarnic !

GH. TĂTĂRĂSCU : Și mai așteaptă... (Cu vocea sugrumată de indignare, ca și cum ar fi anunțat sfîrșitul lumii), *mai așteaptă desființarea jandarmeriei !*

GH. CRISTESCU : Nu dați jandarmi poporului cînd nu are ce să mănînce (Proteste pe băncile liberale).

Înainte de a răspunde ministrul vizat, a cerut cuvîntul deputatul țăran Toader Crețu, în legătură cu discursul lui Tătărăscu.

TOADER CREȚU : Este o vorbă, d-lor, ciobanul nu urăște lupul pentru că e sur, îl urăște pentru că-i mănîncă oile (Aplauze la socialiști și pe unele bănci țărăniste.) *Așa și noi țăranii, nu vă urîm pentru că sînteți boieri, vă urîm că sînteți leneși, bețivi și risipitori* (Proteste puternice la liberali. Vociferările l-au împiedicat pe vorbitor să continue. Iorga i-a cerut să retracteze. Toader Crețu a ripostat că nu rostise cuvintele ofensatoare pentru colegii din Cameră, ci, în general, pentru cei care erau așa. Vacarmul provocat de liberali a făcut ca ultimele cuvinte ale lui Crețu să nu se mai audă. S-a născut o vie altercație între profesorul Iorga și I. G. Duca, care îl acuza pe profesor că nu prezidează obiectiv. Ședința s-a suspendat).

DR. N. LUPU, ministrul de Interne : *Dv. vreți ca țăranii să fie împroprietăriți după decretele-legi date de dv ? Credeți oare că această Cameră a venit aici ca să sancționeze ce ați făcut dv. ? După cota dv. de pămînt, împroprietăriți zece țărani și rămîn fără pămînt o sută...*

— Libertate ? ! Ce-i aia ?

Teroarea băncilor și creditelor

La 10 februarie 1920, deputatul de Buzău, Pompiliu Ioanițescu, a propus unele măsuri pentru îndreptarea situației muncitorilor. Liberalul Petrescu-Comnen, însă, a cerut guvernului măsuri pentru interzicerea grevelor. Grupul reacționar cuzist a prezentat Camerei o moțiune în acest scop și a cerut urgența. Profesorul Iorga s-a opus și Camera a refuzat să aprobe urgența cerută. I s-a strigat profesorului : „Te dai cu socialiștii", și s-a produs scandal. S-a strigat din nou : „Sînteți în alianță cu bolșevicii !".

În răspunsul pe care îl dăduse interpelării lui Pompiliu Ioanițescu în legătură cu situația muncitorilor, dr. Lupu spusese :

DR. N. LUPU : În ceea ce privește starea materială, am constatat că lucrătorii, în cele mai multe părți, nu numai că nu erau plătiți conform cu munca lor, dar nu erau plătiți nici măcar... pentru a-și putea menține existența lor zilnică ; căci un lucrător căruia i se plătește zece lei pe zi, un om care are familie, nu poate să trăiască cu acest salariu. Dar mai este, d-lor, și o parte morală. Avem de-a face azi cu mase omenești superioare moralmente, cu mase conștiente de drepturile lor, și aceasta este un bine pentru omenire — pentru că aceste mase nu mai pot suferi raportul între oameni de la stăpîn la slugă, ci raporturi de la egal la egal. La noi în țară, toți oamenii cu adevărat conștienți și cu răspundere trebuie să-și vîre în cap că trebuie să trateze pe acei care lucrează ca egalii lor.

VIRGIL MADGEARU : Trebuie să urmărim pas cu pas această problemă, să vedem care sînt formele noi de organizare ce trebuie să le promovăm pentru a-i asigura societății românești concursul deplin al muncitorilor, fiindcă altfel nu vom putea ieși din criza în care ne aflăm.

De la aceste două cuvîntări a pornit, la 11 februarie, atacul lui G. G. Mîrzescu, fost ministru de Interne în ultimul guvern liberal.

G. G. MÎRZESCU : Tăcerea d-lui ministru de Interne în chestiunea grevelor ne neliniștește, pentru că rămîne acoperită sub pavilionul acestui primejdios principiu... Grevele vizează dezorganizarea economică a statelor și paralizarea funcțiunilor normale ale serviciilor publice. Nu cunosc un atentat mai violent.

N. D. COCEA : Vorbiți de 13 decembrie 1918 ? (De pe băncile socialiste se strigă : „Asasini !").

„Spre socialism"
(desen anonim — 1920)

G. G. MÎRZESCU : Intreruperea dv., d-le Cocea, nu mă miră, pentru că întreaga atitudine a ziarului dv. dovedeşte cu prisosinţă cauza pe care o serviţi (Liberalii aplaudă). *Nu cunosc, d-lor deputaţi, un atentat mai violent la libertatea individuală, la libertatea conştiinţei, la libertatea opiniunii, decît acela pe care Partidul Socialist îl exercită asupra muncitorilor.*

DR. N. LUPU : Eu cunosc altul, teroarea băncilor şi creditelor (Aplauze prelungite pe băncile blocului şi socialiştilor.)

VOCI LIBERALE : D-ta eşti ministrul ordinei ? (Majoritatea protestează, li se strigă liberalilor „Asasini !").

PREŞEDINTELE N. IORGA (Încercînd să potolească vacarmul) : *D-lor, vă stricaţi sănătatea degeaba !*

I. G. DUCA : Este datoria d-tale să intervii ! (În sală iritarea creşte. Vacarmul ajunge la apogeu ; Mîrzescu, care se găseşte încă la tribună, face semn băncilor liberale să se potolească, dar liniştea se restabileşte cu greu.)

G. G. MÎRZESCU : După întreruperea d-lui ministru Lupu, aş putea să închei aci interpelarea, zicînd că mi-am îndeplinit ţelul. In adevăr, dl. ministru a dovedit în faţa întregii Camere deplina sa solidaritate cu Partidul Socialist (Aplauze puternice la liberali ; cineva strigă : „Ministru bolşevic !").

DR. N. LUPU : Prefer să-i las să manifesteze decît să-i ucid, cum aţi făcut dv.

După Mîrzescu, a vorbit A. C. Cuza, care s-a alăturat atacului lansat de liberali. Cuzismul nu se putea împăca cu nici un principiu democratic sau progresist.

Se vorbea tot mai insistent de plecarea guvernului. Primul ministru Vaida se afla de mult timp la Paris pentru semnarea tratatului de pace. Fruntaşul ardelean Ştefan Ciceo Pop, care îi ţinea locul, nu era capabil să pareze loviturile pregătite de liberali. Audienţa cerută regelui pentru a i se prezenta proiectul de reformă agrară n-a fost acordată. Era gata şi proiectul noii legi a chiriilor, întocmit de dr. Lupu, ca şi proiectul lui Madgearu privind dreptul oamenilor muncii de asociere în sindicate. Ferdinand nu voia însă să sancţioneze nici una din aceste legi !

Guvernul, pe care acum îl conducea de fapt profesorul Iorga, a luat hotărîrea să ocolească îndărătnicia monarhului. Decretele pe care regele refuza să le semneze au fost prezentate Camerei sub formă de proiecte din iniţiativa parlamentară : un ministru era dator să prezinte mai întîi regelui legile iniţiate, dar Parlamentul nu avea această obligaţie.

Pentru cele trei proiecte de legi s-a cerut urgenţa, pe care majoritatea parlamentară a aprobat-o. Dar liberalii stăteau la pîndă. Unul dintre ei a pus guvernului întrebarea dacă era adevărat că regele refuzase semnarea proiectelor şi atunci cum se explica prezenţa pe banca ministerială a miniştrilor respectivi.

Zvonurile pomeneau de aducerea la putere a generalului Averescu — bineînţeles recomandat de Brătianu.

Şedinţa a avut loc în ziua de 12 martie 1920. Seara, Mihalache a fost obligat să-şi dea demisia, iar a doua zi l-a urmat întregul guvern. Tot în acea zi, la Cameră, s-a prezentat şi generalul Averescu cu firmanul regal de preşedinte al noului cabinet. Generalul a întrerupt lucrările Parlamentului pînă la 25 martie, pentru ca deputaţii să se înveţe cu ideea că izvorul puterii nu este voinţa naţională, ci autoritatea despotică a lui Ionel Brătianu.

Doctorul Lupu a strigat : *„Trăiască tirania !"*

În numărul viitor :

GR. IUNIAN : Ne-am săturat ! sau... cum s-au desfăşurat alegerile averescane.

Așa vă place istoria

Oare n-a fost el autorul operelor sale ?

Cine a scris CEI TREI MUȘCHETARI

ANDRÉ MAUROIS

Publicul de rînd a fost totdeauna dornic să descopere omul ascuns sub costumele de curte ale regilor și reginelor, ale miniștrilor și favoritelor ; în spatele întîmplărilor istorice el s-a străduit să găsească dramele omenești. Alexandre Dumas (tatăl) s-a priceput ca nimeni altul, să-i facă pe gust.

„Un cui în care îmi agăț romanele"

În scris, ca și în viață, Dumas iradia atîta vitalitate încît nu putea fi niciodată plicticos. „Da — spun unii — dar nu cunoștea istoria". E adevărat, nu era un erudit și nici un cercetător. „Ce este istoria ? — spunea el — e un cui în care îmi agăț romanele". De fapt îi lipsea răbdarea istoricului. Prefera ca altcineva să-i furnizeze materia primă, din care el apoi să-și „cioplească" romanele.

Printre tinerii scriitori din jurul său, cu care colaborase uneori la piese de teatru, se afla și un poet fermecător : Gérard de Nerval ; curînd acesta deveni prietenul intim al scriitorului. Dar Nerval avea și el un prieten : Auguste Maquet, un tînăr cu siluetă elegantă și mustață de mușchetar, un om de lume și vlăstar al unei familii de industriași bogați. Intrînd la douăzeci de ani într-un grup îndrăzneț, anticlasic și antiburghez, din care făceau parte Nerval, Théophile Gauthier și alții, Maquet își preschimbase numele — cam prozaic, după părerea sa — în Augustin Mac Keat. Puțin mai tîrziu vru să-și schimbe și ocupația — era profesor de istorie la liceul Charlemagne — și să se apuce de gazetărie și de teatru : se angajă la ziarul „Figaro" și începu să scrie piese. Directorul teatrului „Renaissance" îi respinse o dramă, *Seară de carnaval*, pe care Gérard de Nerval îi sugeră s-o arate lui Dumas, doctor vestit pentru piesele neizbutite. Tot Nerval îl încunoștiință pe Maquet : „Dragul meu prieten, Dumas a rescris piesa de la un capăt la altul, păstrînd însă ideile tale. Va apărea sub numele tău. Piesa place tuturor și va fi jucată... Rămîi cu bine, ne vom vedea mîine ca să te prezint lui Dumas".

Mai tîrziu, după ce făcu unele cercetări istorice asupra epocii Regenței, Maquet îi aduse lui Dumas o încercare de roman, *Bunul Buvat*, înfățișînd povestea conspirației lui Cellamare (ambasadorul Spaniei expulzat din Franța pentru că participase la un complot împotriva regentului) prin prisma unui biet copist, amestecat în această afacere fără să o înțeleagă. Plăcîndu-i lucrarea, Dumas se oferi să prelucreze și să amplifice textul lui Maquet.

Cu cîțiva ani în urmă apăruseră în Franța două ziare deosebit de populare : „La Presse" al lui Émile Girardin și „Le Siècle" al lui Ledru-Rollin. Abonamentul costa doar patruzeci de franci pe an, și aceste publicații aveau mulți cititori care trebuiau ținuți, captivați. Mijlocul cel mai eficace era publicarea unor romane-foiletoane pasionante. „Urmarea în numărul viitor" asigura succesul ziarelor. Eugène Sue și Alexandre Dumas deveniseră maeștrii acestui gen literar.

Într-un roman-foileton, autorul nu-și putea permite lungimi, iar Dumas, n-avea

In intrigile dintre cardinalul de Richelieu...

nevoie de introducere pentru a caracteriza personajele, ci intra direct în subiect. Fiecare episod trebuia să aibă un final senzațional, dar în același timp să trezească interesul cititorului pentru următoarea întîmplare. Dumas cunoștea această meserie din instinct. Romanul său *Căpitanul Paul* adusese ziarului „Le Siècle" cinci mii de abonați în trei săptămîni.

Directorii ziarelor aveau o încredere oarbă în Dumas. El refăcu romanul lui Auguste Maquet, intitulîndu-l *Cavalerul d'Harmental* și acceptă să-l publice sub semnătura amîndurora ; numai că directorul refuză : „Un roman-foileton semnat de Dumas valorează trei franci rîndul ; semnat Dumas și Maquet valorează treizeci de bani".

Dumas semnă singur, dar Maquet primi opt mii de franci, un cîștig pe care numele său nu i l-ar fi adus niciodată. Socoti compensația echitabilă, deși mai tîrziu avea să-și schimbe părerea.

„L-am omorît!"

Succesul *Cavalerului d'Harmental* îi dovedi lui Dumas că ideea de a romanța istoria reprezenta o mină de aur. Primi cu entuziasm proiectul lui Maquet de a scrie un roman legat de epoca lui Ludovic XIII, Richelieu, Ana de Austria și Buckingham. Este greu de stabilit care dintre cei doi autori a descoperit primul *Memoriile d-lui d'Argentan, căpitan locotenent în compa-*

...și familia regală (Maria de Medicis, Ludovic XIII, Ana de Austria), cei trei mușchetari au făcut dreptate cu săbiile lor

nia I a mușchetarilor regelui, memorii apocrife scrise de Gatien de Courtilz și publicate în 1700 la Köln, apoi în 1704 la Amsterdam de către Jean Elzévir. O fișă existentă la Biblioteca din Marsilia dovedește că Alexandre Dumas a împrumutat cartea în 1843 și n-a mai restituit-o ; putem fi așadar convinși că a citit-o și recitit-o. Multe elemente din *Cei trei mușchetari*, inclusiv numele ușor schimbate ale lui Athos, Porthos și Aramis au fost luate de la Gatien de Courtilz. Dar acesta era un scriitoraș lipsit de talent ; așa încît de cele mai multe ori Dumas și Maquet au transformat în întregime episoadele, inventînd chiar altele noi.

Cu toți colaboratorii săi, Dumas a folosit aceeași metodă de lucru : colaboratorul alcătuia un scenariu, pe care Dumas îl folosea drept ciornă. Îl rescria, adăugînd o mulțime de amănunte de viață, refăcea cu neîntrecută pricepere dialogul, compunea finalurile capitolelor și stabilea dimensiunea romanului, astfel încît să răspundă necesităților unui foileton : să dureze cîteva luni și să captiveze cititorii. Uneori introducea personaje noi, ca în cazul lui Grimaud, valetul taciturn cu replici monosilabice, care făceau lectura mai agreabilă și dublau și veniturile autorilor — căci plata se făcea după numărul de rînduri. După un timp însă „La Presse" și „Le Siècle" nu mai plătiră decît rîndurile ce depășeau jumătate de coloană. Directorul ziarului „Le Figaro" se nimeri să fie acasă la Dumas cînd acesta își recitea manuscrisul tăind pagini întregi.

— Ce faci, Dumas ?

— L-am omorît.

— Pe cine ?

— Pe Grimaud... L-am inventat anume pentru replicile lui scurte. Acum nu-mi mai folosește.

De altfel, Dumas n-a fost scutit de sarcasmul confraților care au parodiat metoda sa de a-și mări drepturile de autor.

— L-ați văzut ?

— Pe cine ?

— Pe el.

— Care el ?

— Dumas.

— Tatăl ?

— Da.

— Ce om !

— Așa e.

— Ce foc !

— Desigur.

— Și ce fecunditate !

— Dumnezeule !

Nu se poate nega aportul lui Maquet la *Cei trei mușchetari*. S-au păstrat depeșele neliniștite pe care i le trimitea Dumas :

„Expediază-mi cît mai repede posibil copia și mai ales primul volum din d'Artagnan..."

„Nu uita să-ți procuri un volum din *Istoria lui Ludovic XIII*, în care se vorbește despre procesul lui Chalais și despre documentele respective. Adu-mi totodată și ceea ce ai lucrat despre Athos..."

„Ce curios ! Azi dimineață ți-am scris să introduci călăul în scenă, apoi am aruncat scrisoarea în foc hotărîndu-mă să fac eu acest lucru. Dar primele cuvinte pe care le citesc îmi dovedesc că am fost gînd la gînd..."

Mai tîrziu, Maquet a publicat textul unui episod (moartea faimoasei Milady) în versiunea lui, vrînd să dovedească că el era adevăratul autor al *Mușchetarilor*. A dovedit însă contrariul : elementele valoroase ale povestirii, cele care îi dădeau viață și culoare, aparțineau lui Dumas.

* * *

Ar fi inexact să afirmăm că Dumas nu s-a documentat. Eliminînd aprecierile cinice și sarcasmul uneori supărător a lui Gatien de Courtilz (care era pamfletar), a căutat informații suplimentare în operele altor autori. Datorită lui Dumas, mușchetarii, care la Gatien de Courtilz erau niște aventurieri nu prea simpatici, au devenit niște personaje legendare cunoscute în lumea întreagă. Lui Richelieu, calomniat atît de Vigny cît și de Hugo, i-a redat prestigiul. Căci Dumas a fost înainte de toate un patriot. Pe bună dreptate, H. Parigot scrie despre el : „Dacă Danton și Napoleon au fost profesorii energiei franceze, Dumas este romancierul nostru național".

O generație se poate înșela asupra valorii unei opere. Patru sau cinci generații, de pe cele cinci continente, nu se pot înșela. Popularitatea durabilă a *Celor trei mușchetari* dovedește că bunul Dumas, înzestrîndu-și eroii cu însușirile sale, a răspuns unei nevoi de acțiune și de generozitate, resimțită pretutindeni și în toate vremurile.

Remember !

Dumas pleca de la texte cunoscute, uneori aprocrife, cum ar fi *Memoriile d-lui d'Argentan*, alteori autentice, ca de exemplu *Memoriile doamnei de La Fayette*. Să comparăm acestea din urmă cu romanul *Vicontele de Bragelona*. Doamna de La Fayette povestește, fără dialoguri, istoria primelor iubiri ale lui Ludovic XIV. Relatarea este succintă, sobră, perfectă ; autoarea se ferește să inventeze scene la care nu a asistat.

Dumas a preluat scheletul povestirii și personajele. A rescris fiecare episod, recurgînd adesea la metode folosite îndeobște de dramaturgi, introducînd efecte neașteptate, momente de violență sau de umor. Schițele doamnei de La Fayette s-au transformat într-un muzeu cu păpuși de ceară colorată, costumate, puțin caricaturizate, extraordinar de vii.

În portretizarea personajelor, Dumas n-a urmărit să fie imparțial și exact ; de altfel, singur a mărturisit că nu putea fi obiectiv. El își iubea sau își ura personajele. Mazarin îi era tot atît de antipatic ca și cardinalul de Retz iar pe Ludovic XIV ni l-a înfățișat dintr-un unghi defavorabil.

Dar elementul principal al tehnicii lui Dumas constă în „inventarea" unor personaje, prin intermediul cărora a explicat cele mai importante evenimente istorice. Și chiar dacă în *Memoriile doamnei de La Fayette* există un viconte de Bragelona în carne și oase, el n-are nici pe departe viața pe care o capătă eroul fictiv cu același nume în romanul lui Dumas. Rolul acestor oameni imaginari este de a lua parte la toate momentele istoriei reale. Athos se află sub eșafodul pe care este decapitat Carol I al Angliei și îi aude ultimele cuvinte, lui îi adresează regele acel vestit „Remember !" (Nu uita !). Athos și d'Artagnan îi redau lui Carol II coroana Angliei. Aramis încearcă să-l înlocuiască pe Ludovic XIV cu fratele său vitreg, care va deveni „Masca de Fier".

Imaginați-vă acum trei tineri de douăzeci de ani legați între ei așa cum erau mușchetarii, trăind la începutul acestui secol ;

Un alt cardinal, Mazarin...

unul se afla la Sarajevo în timpul atentatului împotriva arhiducelui Ferdinand, un altul a pus la cale manevra de pe Marna * și cel de-al treilea a fost inventatorul tancurilor. *După douăzeci de ani* presupuneți că toți trei au organizat atentatul din iulie 1944 împotriva lui Hitler. Ați putea scrie un roman gen Dumas despre istoria contemporană și ati avea un milion de cititori. Cu condiția de a avea temperamentul și imaginația lui Alexandre Dumas-tatăl.

Dumas a trecut în revistă toată istoria Franței : *După douăzeci de ani* și *Vicontele de Bragelona* sînt continuarea la *Cei trei mușchetari*. O altă trilogie : *Regina Margot, Doamna de Monsoreau, Cei patruzeci și cinci* aduce în scenă casa de Valois. Seria de romane *Colierul reginei, Cavalerul Casei Roșii, Joseph Balsamo, Ange Pitou, Contesa de Charny* descrie decăderea și prăbușirea monarhiei.

Nimeni nu l-a citit pe Dumas în întregime, dar toată lumea a citit Dumas. Era firesc ca succesul să-i aducă o mulțime de dușmani. Avea și el partea lui de vină, căci nu respecta convențiile „republicii literelor", acaparînd foiletoanele tuturor ziarelor și avînd la dispoziție o echipă de colaboratori anonimi. Unii l-au acuzat pe nedrept că ar fi cumpărat cu două șute cincizeci de franci manuscrise pe care apoi le-ar fi vîndut cu zece mii...

...veghează asupra prea tînărului Ludovic XIV : nou subiect de roman

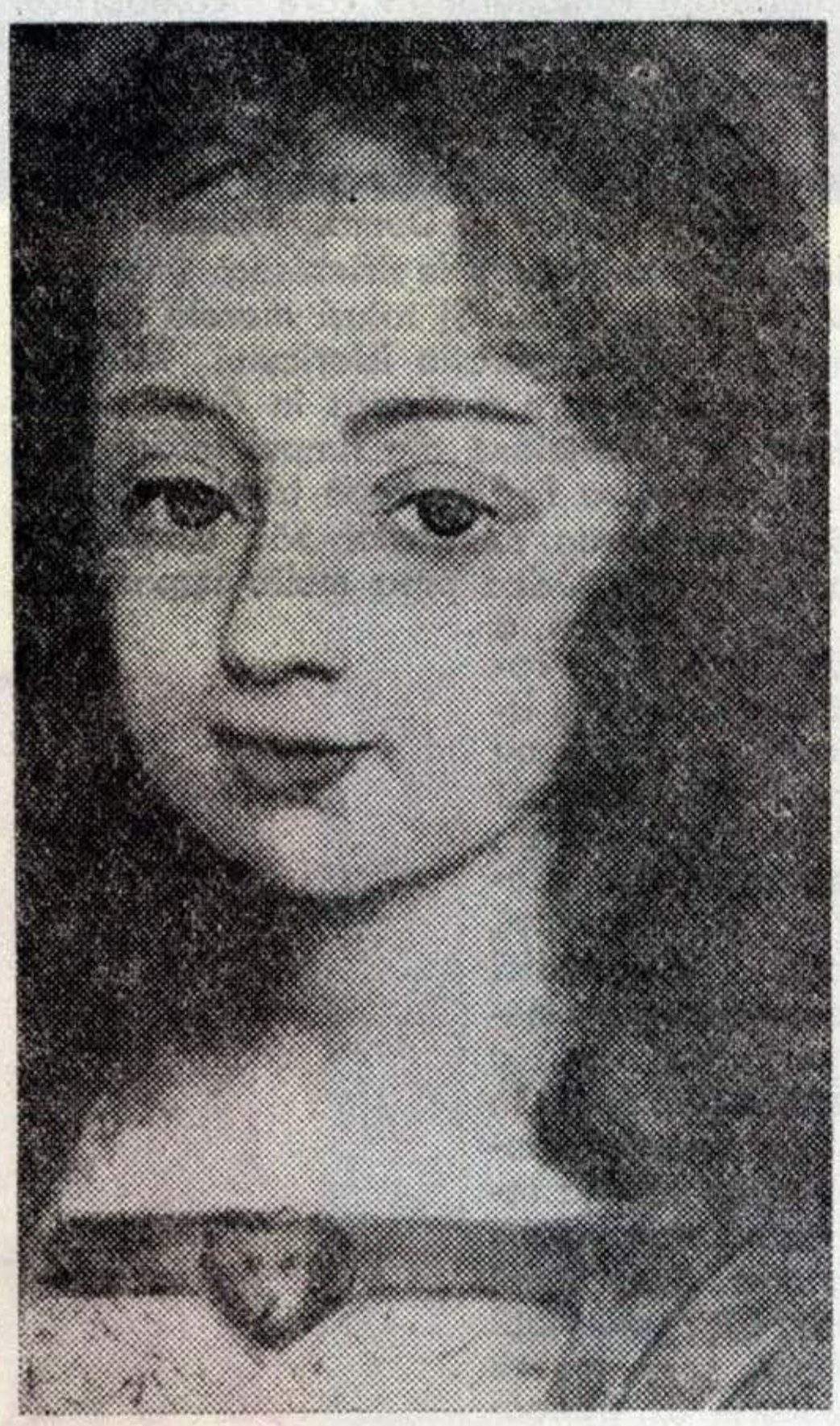

★ Pe rîul Marna, francezii au obținut, în 1914, prima lor victorie asupra germanilor.

Fabrica de romane

În 1845, un pamfletar, pe nume Eugène de Mirecourt, publică o broșură care a făcut mare vîlvă : *Fabrica de romane : casa Alexandre Dumas & Comp.* Înainte de a-l ataca pe Dumas, Mirecourt se oferise să lucreze pentru el, dornic să facă parte din consiliul de administrație, dacă ar fi putut. Nereușind, îi scrise directorului ziarului „La Presse", cerîndu-i să „curme mercantilismul revoltător al lui Alexandre Dumas" și să încurajeze talentele tinere. Directorul îi răspunse că cititorii îl voiau pe Dumas. Atunci Mirecourt s-a hotărît să scrie și să publice *Casa Alexandre Dumas & Comp.* în care a enumerat toate lucrările lui Dumas, dezvăluind numele „adevăraților autori". Poate că atacul ar fi avut efectul dorit dacă ar fi fost făcut cu mai multă măsură. Mirecourt a recurs însă la insulte și injurii. Printre altele, l-a acuzat pe Dumas că ar fi fost „negru", ceea ce, în treacăt fie spus, nu constituia o crimă, o greșeală sau un cusur :

„Analizați opera d-lui Dumas — scria cruntul Mirecourt — și veți descoperi sălbaticul din el [...] Mănîncă cartofi în coajă, copți în cenușa vetrei. Aleargă după onoruri. Ademenește traducători plătiți, care se înjosesc, acceptînd condiția de negri supuși biciului unui mulatru !"

S-a legat și de viața particulară a lui Dumas. Pamfletul era atît de grosolan, încît chiar și dușmanii lui Dumas au fost scîrbiți. Balzac, care vedea în Dumas un rival, l-a judecat pe Mirecourt cu asprime :

„Am citit *Casa Dumas & Comp.* Este un pamflet josnic și cretin, însă din păcate adevărat [...] Dar cum în Franța o calomnie rostită cu spirit este mai repede crezută decît un adevăr spus prostește, Dumas nu va avea necazuri..."

Nu numai că Dumas nu a scăzut în ochii cititorilor săi, dar a și cîștigat în fața tribunalului, calomniatorul fiind condamnat la cincisprezece zile închisoare și publicarea sentinței în ziare. Cu ocazia judecății, Dumas a apelat la mărturia principalului său colaborator, Auguste Maquet, căruia i-a cerut să dezmintă acuzațiile pamfletului. Maquet i-a scris o scrisoare care a fost dată publicității :

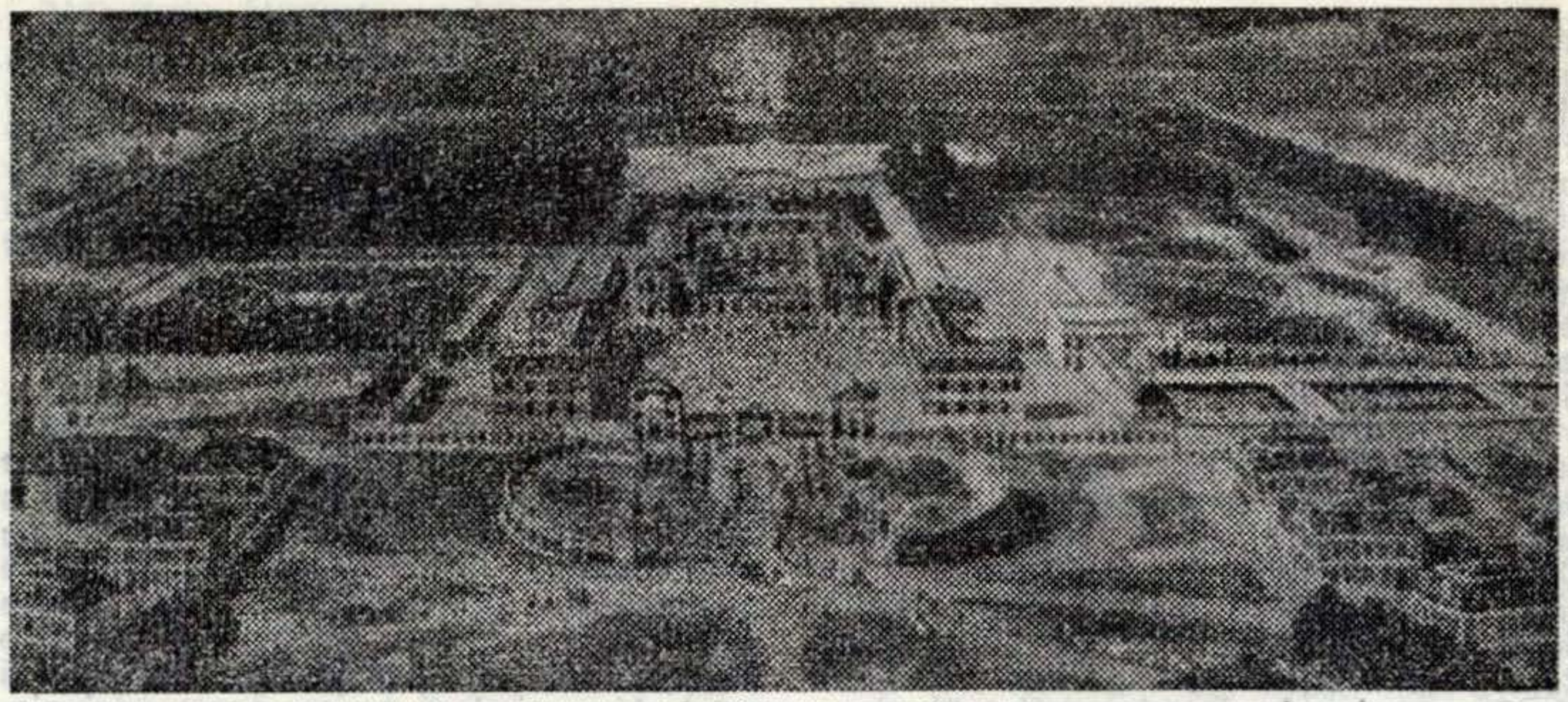

Se spune că Dumas ar fi descris palatul de la Versailles fără să-l fi văzut...

„4 martie 1845. Dragă prietene, colaborarea noastră n-a avut niciodată nevoie de cifre și contracte. Prietenia, cuvîntul dat au fost suficiente, așa că am scris cinci sute de mii de rînduri despre treburile altora, fără să scriem un singur rînd despre treburile noastre. Și iată că într-o zi ai rupt această tăcere, pentru a respinge calomniile josnice și stupide, făcîndu-mi cinstea de a-mi cere să declar că am scris împreună mai multe opere. Pana dumitale, dragă prietene, a spus prea mult ; ai dreptul să mă faci celebru, dar nu să mă plătești de două ori. Dumneata m-ai plătit pentru cărțile pe care le-am făcut împreună. Neavînd contract cu dumneata, nici dumneata nu ai chitanță de la mine. Dar să presupunem că mor, orice moștenitor hrăpăreț poate veni cu declarația dumitale în mînă, cerîndu-ți ceea ce mi-ai dat o dată. După cum vezi, cerneala cere cerneală și mă obligi să mîzgălesc hîrtia.

Declar că renunț, începînd de azi, la orice drept de proprietate sau reeditare a următoarelor opere scrise împreună : *Cavalerul d'Harmental, Sylvanire, Cei trei mușchetari, După douăzeci de ani, Contele de Monte Cristo, Războiul femeilor, Regina Margot, Cavalerul Casei Roșii,* considerîndu-mă, o dată pentru totdeauna, suficient răsplătit de dumneata, potrivit înțelegerii noastre verbale. Dragă prietene, păstrează această scrisoare pentru a o arăta moștenitorului hrăpăreț, și spune-i că pe cînd eram în viață mă simțeam foarte onorat și fericit să fiu colaboratorul celui mai strălucit dintre romancierii francezi. Să facă și el ca mine

Maquet."

Cu timpul, Maquet și-a schimbat atitudinea. Dumas a înființat un teatru istoric unde și-a pus în scenă celebrele sale romane, iar Maquet a făcut mare parte din munca de adaptare. Dumas i-a cedat mare parte din drepturi (jumătate, și chiar două treimi), iar în seara premierei cu piesa *Cei trei mușchetari* i-a făcut surpriza de a-l trece pe afiș coautor. În 1858 el i-a intentat lui Dumas un proces pentru recunoașterea paternității romanelor la care colaborase. Apoi a început să scrie singur. Dar fără Dumas, nici Auguste Maquet, nici Adolphe de Leuven, Frédéric Gaillardet, sau Anicet Bourgeois nu au realizat nimic.

Cînd l-a părăsit pe Dumas, Maquet a luat documentele pe care le strînseseră împreună pentru *Ange Pitou*. Și totuși marele romancier a stîrnit admirația istoricului Michelet prin felul în care a descris în *Ange Pitou* atmosfera pariziană din timpul terorii.

Dumas nu a fost un rege trîndav exploatînd priceperea miniștrilor săi. Dimpotrivă poate că le dădea prea multă importanță.

Nu știu dacă a izbutit să ridice romanul la nivelul istoriei — și nici nu cred că a dorit să facă acest lucru ; dar a așezat istoria și romanul, prin intermediul unor personaje nemuritoare, pe o scenă populară, în fața marelui public ; în lumina reflectoarelor sale, istoria și romanul au trăit o viață nouă, spre marea bucurie a popoarelor și a secolelor.

Vlad Țepeș și solii turci — tablou de Theodor Aman (**Diplomații Europei despre români,** p. 51)

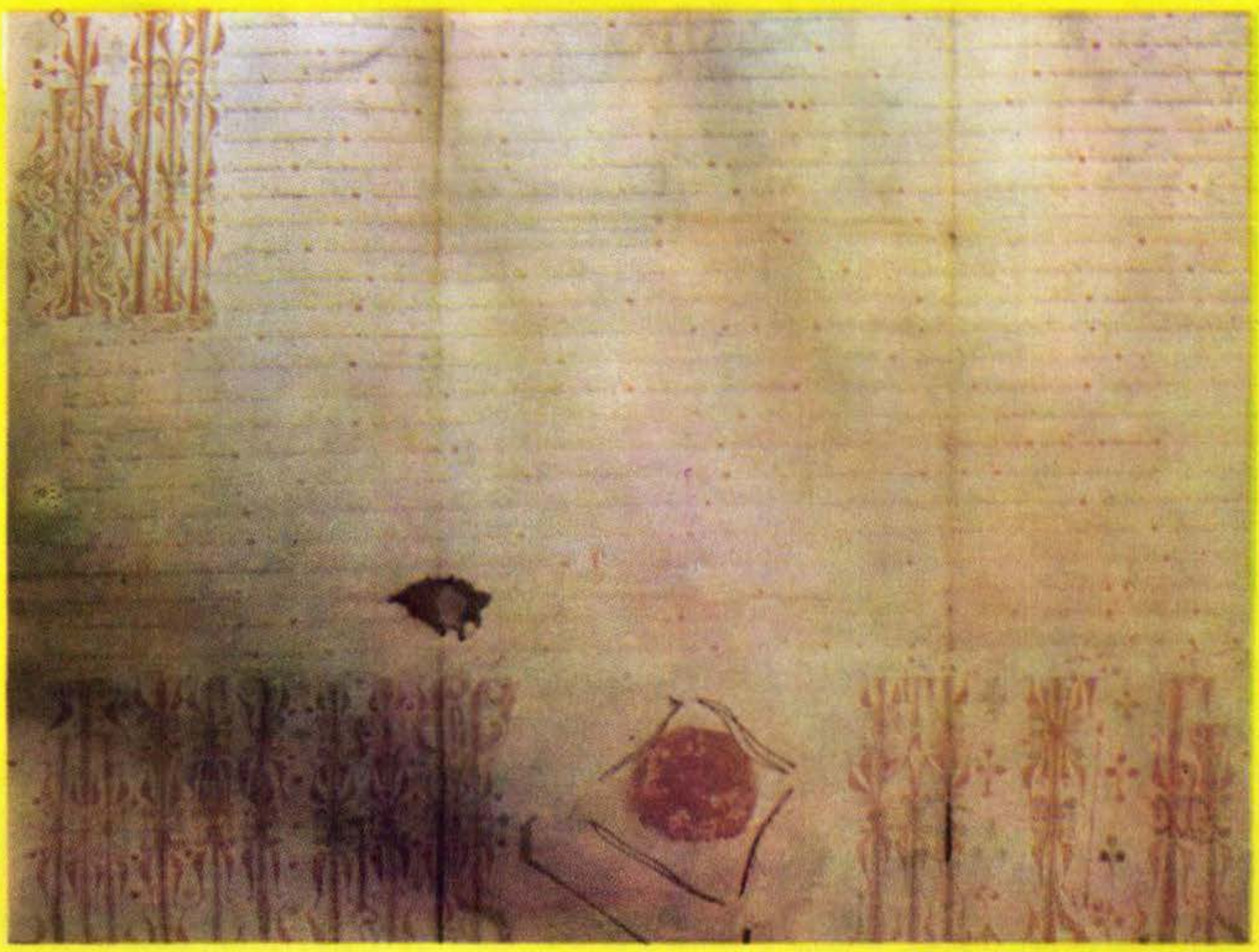

Cancelaria domnului Petru Cercel a fost deosebit de activă în emiterea atît a unor documente interne, cît și externe. Hrisov pe pergament din 22 octombrie 1583 (Biblioteca Academiei R.S.R.).

George Washington, (p. 68

Casa în care s-a născut

Bătălia de la Germantown

Capitularea de la Saratoga

Trecerea rîului Delaware

Semnarea tratatului de pace cu Anglia

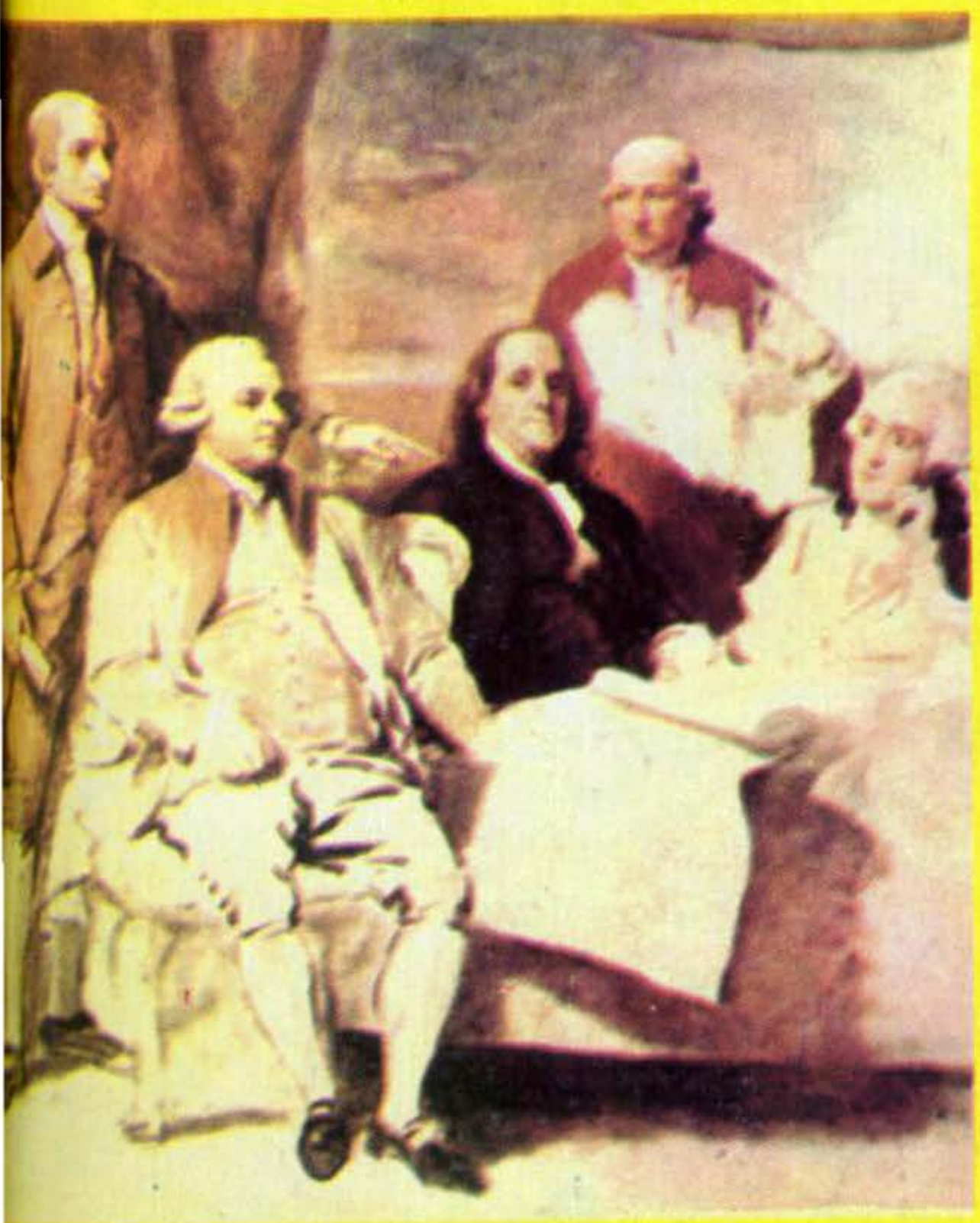

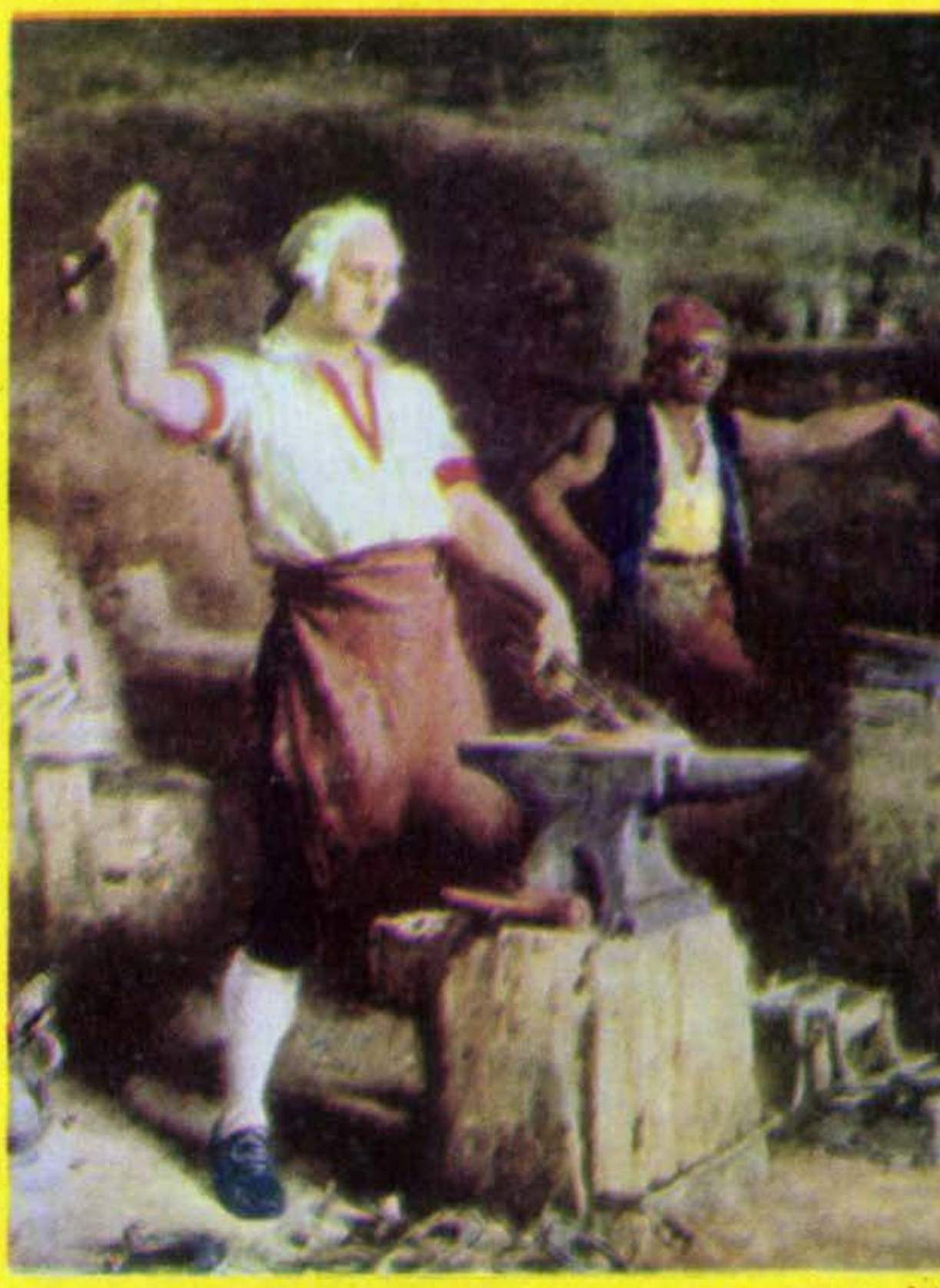

După ce a refuzat să fie ales pentru a treia oară președinte, Washington s-a retras la ferma sa, în a cărei fierărie își petrecea multe ceasuri

Mihail Feodorovici (Mihail III) întemeietorul dinastiei Romanovilor

(Favoritul împărătesei, p. 37)

FAVORITUL ÎMPĂRĂTEȘEI

V. NIȚESCU

Înnoirile introduse de țarul Petru cel Mare în viața marelui Imperiu rus, nemulțumiseră profund pe moșierii ultraconservatori și pe ierarhii bisericii, care urzeau împotriva lui nenumărate comploturi.

Dialog în umbra eșafodului

La una din asemenea uneltiri a participat și un arcaș din garda personală a suveranului. Arestat, judecat și condamnat la moarte împreună cu ceilalți acuzați, el păstră o tăcere plină de mîndrie în tot cursul procesului, iar în dimineața execuției, întîmpină, cu demnitate, ultimele formalități înainte de spînzurare, în vreme ce superiorii săi — care-l atrăseseră în complot — se comportară lamentabil, cerșind milă guvernatorului închisorii și tîrîndu-se la picioarele soldaților din plutonul de pază.

Întîmplător, Petru asista și el la execuție. Remarcînd calmul și curajul cu care arcașul urca treptele eșafodului, țarul întrerupse desfășurarea execuției și dădu ordin să-i fie adus prizonierul.

— Te căiești de nesăbuirea pe care ai făptuit-o, ridicînd mîna împotriva mea ? — îl întrebă Petru cel Mare.

Arcașul înălță din umeri :

— Acu, ce-am făcut nu se mai poate desface, Măria Ta. Nu trebuia să mă vîr în sfada celor mari și puternici. Am fost un prost... și prostia costă scump ! Se zice că, auzind cuvintele acestea, țarul ar fi izbucnit în hohote de rîs ; hotărî apoi să-l ierte pe vinovat, care fu eliberat și dobîndi chiar o mică slujbă la intendența armatei, unde n-o duse el prea rău de vreme ce izbuti să-și dea fiul — Grigori — la școala de ofițeri. Acesta urcă treptele ierarhiei militare pînă la gradul de locotenent-colonel și avu la rîndul său cinci feciori : Ivan, Grigori, Aleksei, Feodor și Vladimir. Toți cinci deveniră ofițeri și se remarcară prin forță, îndrăzneală și pricepere în minuirea armelor. Dar cel care purta numele tatălui îi întrecu pe ceilalți : înalt, de o putere fizică cu totul excepțională și cu o înfățișare de o uimitoare frumusețe, Grigori fusese poreclit încă din adolescență „uriașul cu chip de înger". Mulți ani în șir, el avea să joace un rol neobișnuit pe scena istoriei ruse din sec. XVIII.

Soția marelui duce

Ca fiu al lui Aleksei și al prințesei Charlotta de Blankenburg, nepotul Elisabetei I — pe nume Petru — era moștenitor al tronului și purta titlul de mare duce. În afară de nume, între acesta și Petru cel Mare nu era nici o asemănare. Bolnăvicios din fire și arțăgos, distracția preferată a marelui duce era să-i scoată din minți pe cei din preajmă și, în primul rînd, pe tînăra lui soție. Ecaterina Alekseevna, cum i se spunea cu deferența cuvenită la curtea din St. Petersburg — a doua capitală a țării — nu era rusoaică : vlăstar al familiei princiare von Anhalt-Zerbst, venise din Germania la vîrsta de 15 ani.

Jignită fără încetare de soțul ei, Ecaterina se prefăcea a nu lua în seamă glumele de prost gust ale lui Petru ; sub stăpînirea ei de sine se ascundea o mare ambiție : aceea de a se vedea împărăteasa Rusiei. De dragul acestei perspective, suporta toate umilințele din partea marelui duce, căruia, după toate probabilitățile, medicii de astăzi i-ar fi diagnosticat o demență precoce. Se pare însă că nici Ecaterina, în ciuda severei educații primite în Germania, nu era ceea ce se numește „ușă de biserică". Soții Cioglokov, însărcinați de către Elisabeta cu supravegherea viitoarei țarine, dădeau

de înțeles că aceasta se consola de suferințele îndurate și menționau cu insistență numele chipeșului curtean Serghei Saltîkov. Unii clevetitori au atribuit lui Saltîkov paternitatea băiatului pe care Ecaterina îl născuse la 20 septembrie 1754 și care primise numele de Pavel. În memoriile sale, Ecaterina însăși recunoaște aproape pe față acest lucru. Fapt este că, la scurtă vreme după venirea pe lume a viitorului țar Pavel I, fermecătorul Saltîkov fu trimis la Stockholm, sub pretextul de a aduce la cunoștință monarhilor suedezi vestea cea bună.

Bîrfelile nu se potoliră însă. Se zvoni că în inima Katinkăi (cum îi spuneau prietenii intimi marii ducese) locul lui Serghei fusese luat de un nou favorit, frumosul conte polonez Stanislas-August Poniatowski. Ea dădu din nou naștere unui copil și din nou se luară măsuri pentru îndepărtarea presupusului tată, contele fiind invitat să se înapoieze în Polonia. Despărțirea fu dureroasă, iar Ecaterina, cu toată iscusința ei de a-și disimula sentimentele, nu-și putu ascunde jalea; ambasadorul Franței în Rusia, notă în jurnalul său: „[Marea ducesă] nu-l are decît pe Poniatowski în minte și în inimă..."

Cam tot pe atunci, marele duce Petru fu cuprins de o nemărginită admirație față de Frederic II, regele Prusiei, cu care Rusia se afla în război. Nu se sfii să atîrne la loc de cinste, în apartamentul său personal, portretul monarhului german; merse atît de departe încît își obligă prietenii să înalțe paharul, bînd în sănătatea primejdiosului dușman al țarinei Elisabeta, fiica lui Petru I.

Brusca manie filoprusacă a lui Petru contribui la întîlnirea dintre Ecaterina și Orlov. Contele von Schwerin, unul dintre aghiotanții regelui Frederic, fusese făcut prizonier în cursul unei lupte. Marele duce se grăbi să-l viziteze, exprimîndu-și regretul față de situația în care se afla contele și asigurîndu-l că, dacă s-ar fi aflat el pe tron, Rusia ar fi fost aliata Prusiei. Pentru a-i demonstra bunele sale sentimente, Petru îl invită pe von Schwerin la palatul imperial. Cum totuși oaspetele era prizonier de război, el fu însoțit de un paznic personal, care avea mai mult rol de aghiotant. Katinka privea întîmplător pe fereastră exact în clipa cînd prusianul și paznicul-aghiotant — un locotenent în ținută de gală — intrară în curtea palatului. Ofițerul rus, înalt și voinic, cu un chip ce amintea de îngerii pictați de artiștii Renașterii italiene — nu era altul decît Grigori Orlov.

1 contra 97

Cum de căpătase nepotul arcașului o slujbă atît de pașnică? Explicația era simplă: în bătălia de la Zorndorf, Orlov fusese rănit de trei ori, „dar continuase să se bată ca un leu", după cum suna citarea lui pe ordin de zi. Nu părăsise rîndurile regimentului său, pînă ce, istovit de o puternică hemoragie, nu se prăbușise în nesimțire. După îngrijirile date într-un lazaret de campanie, fusese trimis în convalescență la St. Petersburg. Fermecată de înfățișarea tînărului locotenent, Ecaterina se informă la doamnele de companie cine era acest Orlov. Amănuntele pe care le căpătă erau deosebit de interesante. Ofițerul era cunoscut la Petersburg, unde nimeni nu-i punea la îndoială curajul și dibăcia sa în mînuirea armelor; în schimb două categorii de tentații exercitau asupra lui o forță de atracție irezistibilă: băuturile alcoolice tari și femeile frumoase din înalta societate. Se povestea că, odată, băuse într-o singură oră patru litri de *schnaps*, capturat de la nemți, iar la un bal dat în palatul cneazului Kurakin, golise, dintr-o singură răsuflare, un lighean plin cu votcă, după care se bătuse în duel cu un maior, ucigîndu-l printr-o măiastră lovitură de spadă. Se mai spunea că o cucerise pe soția lui Kurakin, „frumoasa Elena", cum o botezase aristocrația petersburgheză.

Dar cîte nu se spuneau pe socoteala lui? Ceea ce impresiona în mod deosebit opinia publică era forța sa herculeană. Se șoptea că, la prima lor întîlnire, Elena Kurakina și Orlov fuseseră surprinși de generalul Suvalov, care suspina și el prin preajma seducătoarei cneaghine. Furios pe succesul locotenentului, generalul trimisese 97 lachei, pentru a da insolentului tînăr o lecție de bună-cuviință. Ciocnirea avusese loc într-unul din parcurile orașului; luptînd de unul singur împotriva tuturor, „uriașul cu chip de înger" ieșise învingător, omorînd, rănind sau punîndu-i pe fugă pe agresori. Toate aceste povești o impresionară puternic pe Katinka. Orlov îi fu prezentat în vara anului 1759: ea avea treizeci de ani, el douăzeci și cinci. Pentru a-l ține în preajma sa, Ecaterina recurse la generalul Suvalov, patronul celor 97 lachei, convingîndu-l să-l ia pe Orlov ca aghiotant. Nefericitul rival la inima Elenei acceptă, spunîndu-și că în ochii locotenentului o mare ducesă va avea prioritate asupra unei cneaghine. Ceea ce se și întîmplă, spre satisfacția tuturor părților interesate, cu excepția „frumoasei Elena".

Pe ce se baza legătura care a luat naștere între Ecaterina și Grigori? Oare numai pe dragoste — o dragoste „pură și năvalnică", așa cum o zugrăvesc și astăzi autorii de evocări romanțate, o dragoste care trecea peste diferențele de rang, de vîrstă, de avere și de educație? Istoricii autentici — prea puțin înclinați să facă concesii iubitorilor de senzațional — sînt

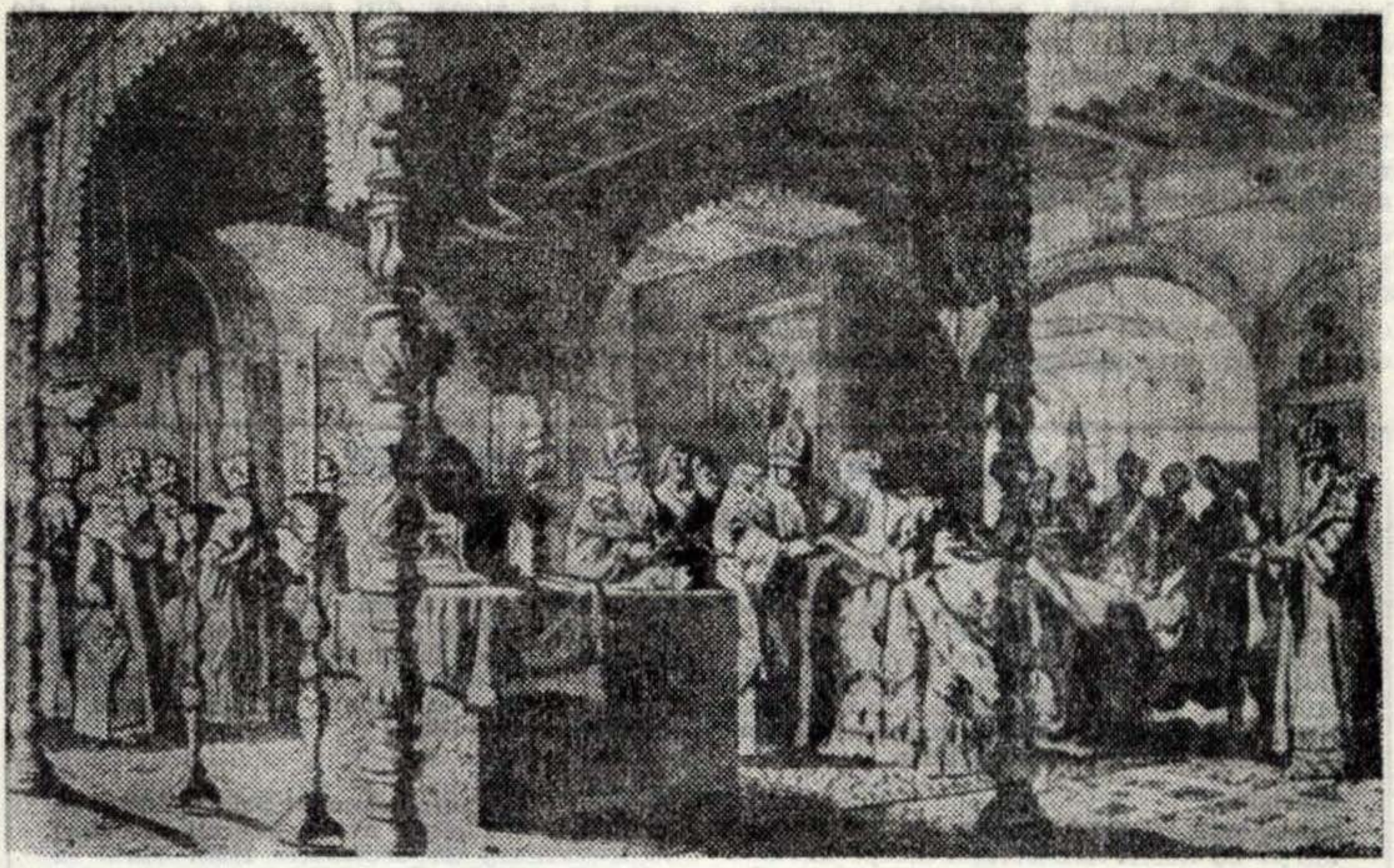

„Sentimentala" Katinka păşeşte cu adevărat pe scena istoriei în septembrie 1762

mai severi faţă de tînărul cuplu. Deşi nici printre ei nu s-a stabilit o unanimitate absolută de păreri, cei mai mulţi consideră că pentru Ecaterina, relaţia cu Orlov n-a însemnat numai o evadare sentimentală, ci şi mijlocul de a realiza o primă etapă dintr-un plan complex pentru acapararea puterii. Nu este exclus, susţin unii, ca marea ducesă să se fi gîndit la un complot al ofiţerilor împotriva ţarinei Elisabeta. Evenimentele ce au urmat şi în cadrul cărora armata a jucat un rol hotărîtor, confirmă în oarecare măsură această teză. Cît despre Orlov, este incontestabil că, pe lîngă reala sa afecţiune pentru Ecaterina, ceea ce l-a aruncat în braţele ei a fost o mare ambiţie, sau mai precis cîteva mari ambiţii şi anume: de a înscrie printre „performanţele" sale o pradă de rangul marii ducese; de a deveni curtean şi, în această calitate, de a avea acces la manevrele de culise, caracteristice pentru politica vremii; în sfîrşit, de a se face necesar viitoarei ţarine şi, poate, chiar de a ajunge un fel de „prinţ consort".

Dar nici un document nu a înregistrat gîndurile, visurile şi proiectele celor doi „îndrăgostiţi" în ziua de 25 decembrie 1761, cînd cneazul Trubeţkoi, ieşind cu ochii înlăcrimaţi din iatacul împărătesc, a vestit celor îngrămădiţi în anticameră:

— Maiestatea Sa Imperială Elisabeta Petrovna a adormit întru Domnul. Dumnezeu să aibă în sfînta lui pază pe prea slăvitul nostru suveran, Ţarul Petru II.

O dată cu el urcă pe tronul Rusiei şi Ecaterina.

Ca degetele unei mîini

Cu toate că era ţar, Petru continuă să aibă aceeaşi comportare „originală" ca mai înainte, spre indignarea curtenilor săi. Îşi dădu în petic chiar la înmormîntarea mătuşii sale, „rîzînd şi vorbind cu glas tare în tot timpul ceremoniei, nesfiindu-se să pişte de braţ venerabilele şi înlăcrămatele doamne de onoare ale Elisabetei I", după cum relatează un martor ocular, baronul de Breteuil, nou numitul ambasador al Franţei la Petersburg. Pe Ecaterina o jignea în toate felurile imaginabile, mai ales afişîndu-se în public cu ultima sa favorită, Elisabeta Voronţova. Pe coridoarele palatului se zvonea din ce în ce mai insistent că Petru se consulta cu prietenii săi cum s-o repudieze pe Katinka. Şi poate ar fi făcut-o dacă nu s-ar fi temut de nemulţumirile pe care gestul său le-ar fi stîrnit în Germania.

Ambasadorul Franţei, la urechea căruia ajungeau toate zvonurile, calomniile şi laudele şuşotite prin încăperile imperiale, era convins — aşa cum reiese dintr-o scrisoare a sa — că Ecaterina „va reacţiona mai devreme sau mai tîrziu cu curajul şi violenţa ei bine cunoscute". Într-o altă misivă, adresată Parisului,

baronul de Breteuil adăugă: „Ţarina aşteaptă momentul prielnic şi nu neglijează nici un prilej pentru a cuceri dragostea poporului şi bunăvoinţa curtenilor. Pe măsură ce lumea îl detestă tot mai mult pe Petru, Ecaterina cîştigă afecţiunea tuturor". În acest efort de a dobîndi o cît mai largă popularitate, ţarina se bizuia mai cu seamă pe fraţii Orlov, cei cinci ofiţeri „uniţi între ei ca degetele unei mîini". Cel mai lucid dintre toţi era Aleksei — „Crestatul" cum i se zicea, din pricina cicatricei de pe obraz, căpătată în timpul unei încăierări. După toate aparenţele, lui i-a aparţinut iniţiativa loviturii de stat, în urma căreia tronul a rămas în stăpînirea exclusivă a Ecaterinei.

Cei cinci Orlovi făcură mare agitaţie printre ofiţerii şi soldaţii regimentelor din St. Petersburg, descriindu-l pe „zărghitul de Petru" în culorile cele mai sumbre şi făcînd un portret patetic al „prea bunei şi atît de nefericite măicuţe

DINASTIA ROMANOVILOR

— CRONOLOGIE —

1613 :

Adunarea reprezentativă pe stări (Zemski Sobor) alege ca ţar al Rusiei pe Mihail Feodorovici Romanov, întemeietorul dinastiei Romanovilor care va domni sub numele de Mihail III, pînă în 1645. El este nepotul lui Nichita Romanov, fratele Anastasiei Romanova, soţia lui Ivan cel Groaznic.

1645-1676 :

Sub Alexei fiul lui Mihail III, Ucraina se uneşte cu Rusia. Aristocraţia începe să simtă influenţa civilizaţiei occidentale. Mare răscoală ţărănească, sub conducerea lui Stepan Razin (1670-1671).

1676-1682 :

Feodor III, fiul lui Alexei şi al primei sale soţii, urcă pe tron la vîrsta de 15 ani şi moare înainte de a împlini 21.

1682-1725 :

Petru cel mare acceptă în primii ani ai domniei să împartă tronul cu fratele său, Ivan, şi cu sora sa, regenta Sofia — toţi trei fiind copiii lui Alexei şi ai celei de-a doua soţii a sa. Numele lui Petru este legat de întemeierea Petersburgului (1703), de bătălia de la Poltava în care Rusia se afirmă ca putere militară, de înăbuşirea în sînge a multor răscoale antifeudale — ca şi de numeroase reforme. Se creează monarhia birocratico-nobiliară. E introdusă capitaţia : ţăranii şi holopii (robii) devin iobagi.

1725-1727 :

Ecaterina I şi

1727-1730 :

Petru II, continuă politica lui Petru cel Mare.

1730-1740 :

Ana Ivanovna cedează conducerea favoritului ei, E. Biron, care instaurează un regim de abuzuri şi teroare.

1741-1761 :

In timpul domniei Elisabetei Petrovna se dezvoltă economia naţională, datorită măsurilor lui P.S. Şuvalov.

1762-1796 :

Ecaterina II cea Mare — care după moartea lui Petru III rămîne singură pe tronul Rusiei — domneşte ca monarh absolut. Situaţia din ce în ce mai grea a şerbilor duce la izbucnirea unui război ţărănesc condus de E. Pugaciov.

1796-1801 :

Pavel I : ţăranii se răscoală în 32 gubernii.

1801-1825 :

Alexandru I se aliază cu Austria şi Anglia spre a ţine piept expansiunii lui Napoleon. După înfrîngerea acestuia, ţarul Rusiei, împăratul Austriei şi regele Prusiei semnează la Paris actul de constituire a Sfintei Alianţe (1815).

1825-1855 :

Nicolae I îşi începe domnia prin executarea capilor decembrişti, nobili liberali răsculaţi la Petersburg (14 decembrie 1825). Ţarul ia măsuri poliţieneşti pentru a preveni orice altă mişcare revoluţionară. Dar răscoalele ţărăneşti izbucnesc în toate părţile imperiului, iar glasul intelectualilor progresişti nemulţumiţi de nedreptatea regimului, se face din ce în ce mai auzit.

1855-1881 :

Alexandru II este silit să adopte o reformă agrară care aboleşte iobăgia (19 februarie 1861), dar care păstrează importante rămăşiţe feudale. Mişcările revoluţionare se intensifică începînd să capete un caracter organizat : în 1870 (anul naşterii lui Vladimir Ilici Lenin) se constituie secţia rusă a Internaţionalei I ; totodată în diverse oraşe ale imperiului se creează uniuni ale muncitorilor. La 1 martie 1881, membrii organizaţiei „Narodnaia Volea" organizează un atentat în care ţarul e ucis.

1881-1894 :

Sub Alexandru III izbucneşte o mare criză industrială (1882-1886). La 25 septembrie 1883 ia naştere grupul marxist „Eliberarea muncii" condus de Plehanov şi se creează, la Petersburg, Partidul Social-Democraţilor Ruşi, care se călăuzeşte după principii marxiste. Atentat nereuşit al narodovolţilor împotriva lui Alexandru III (1887). V. I. Lenin îşi începe activitatea revoluţionară participînd la o acţiune a studenţilor din Kazan.

1894-1917 :

In timpul domniei lui Nicolae II ia naştere Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia. În ţară şi în exil, Lenin conduce lupta revoluţionară. Grevele muncitorilor se ţin lanţ, iar în 1905-1907 are loc prima revoluţie burghezo-democratică. Mişcările muncitoreşti continuă pînă în august 1914, cînd Germania declară război Rusiei. În timpul primului război mondial, lupta muncitorimii ruse are ca obiective principale încetarea războiului şi înlăturarea ţarismului. În februarie 1917 începe revoluţia burghezo-democratică din Rusia. În martie se formează un guvern provizoriu, iar ţarul Nicolae II abdică. Marele duce Mihail, descendentul desemnat de el, renunţă la tron.

Ecaterina". Ostaşii — bieţi ţărani luaţi cu sila în armată pe termene nesfîrşit de lungi — rămîneau destul de indiferenţi faţă de conflictele conjugale şi politice ale monarhilor. Dar ofiţerimea era nemulţumită, reproşîndu-i lui Petru încetarea războiului cu Frederic, tocmai cînd regele Prusiei se afla în pragul unui dezastru militar. De asemenea, „inovaţiile" aduse de ţar nu erau pe placul ofiţerilor ; introducerea uniformelor croite după moda germană, adoptarea pasului de gîscă şi a comenzilor pronunţate în nemţeşte erau, fără îndoială, roadele unei minţi sucite. Deasupra tronului se strîngeau nori ameninţători de furtună.

La 29 aprilie 1762, ţarina născu un băiat. Se spune că, pentru a-i ascunde lui Petru venirea pe lume a copilului, valetul Ecaterinei dăduse foc unei case de la periferia Petersburgului. Chiar dacă acţiunea valetului a fost o născocire, incendiul izbucni cu adevărat, şi ţarul, mare amator de asemenea spectacole, asistă la operaţiile de stingere, stimulîndu-i pe pompieri cu lovituri de b ci. Orlov luă copilul, ascunzîndu-l — zicese — sub faldurile mantiei sale. Ajuns la maturitate, băiatul avea să fie cunoscut sub numele de cneazul Bobrinski.

Aflase oare Petru ceva despre cele întîmplate ? Probabil că nu, deşi unii comentatori contemporani au susţinut că o parte din zvonuri îi ajunseseră la urechi. Continuă să se poarte urît cu soţia sa, nepierzînd nici un prilej pentru a o umili : o obligă, de pildă, să o decoreze personal pe Elisabeta Voronţova cu ordinul „Sf. Ecaterina", rezervat exclusiv vlăstarelor familiei imperiale. Altă dată, la banchetul oferit pentru a sărbători încheierea tratatului de pace cu Prusia, ţarul îi sili pe ofiţeri să se ridice în picioare, pentru a închina în cinstea lui Frederic II. Conform protocolului de curte, ţarina rămase pe scaun ; Petru se răsti la ea şi o copleşi cu insulte, dintre care cea mai blîndă fu epitetul de „imbecilă". Ecaterina izbucni în lacrimi şi, pentru a-şi masca tulburarea, se întoarse spre vecinul ei de masă, contele Stroganov, rugîndu-l să-i povestească o anecdotă.

Fraţii Orlov îşi luară asupra lor sarcina de a face cunoscut penibilul incident în toate regimentele din Capitală. Aleksei, care era casierul general al artileriei de gardă, avu grijă ca, o dată cu vestea, soldaţii să primească votcă, iar ofiţerii gratificaţii destul de importante, astfel încît argumentele aduse de el să capete o „greutate" şi mai mare. În regimentul Preobrajenski, doi ofiţeri, Passek şi Bredihin, se declarară devotaţi pînă la moarte ţarinei. Passek, fire înfocată, izbuti să pătrundă în palat şi, aruncîndu-se la picioarele Ecaterinei, îi declară că o va răzbuna, omorîndu-l pe Petru. Ţarina se mulţumi să-i zîmbească trist, ferindu-se cu grijă să-l sfătuiască să renunţe la planurile lui vindicative. Din păcate, însă, restul regimentului Preobrajenski era departe de a fi cîştigat.

În schimb, fraţii Orlov atraseră de partea lor regimentul Izmailovski, comandat de cneazul Kiril Razumovski. Grigori o asigură pe Ecaterina că putea dispune oricînd de mii de oameni, cu care să dea mult aşteptata lovitură de stat. Dar ea încă ezita.

Puterea lacrimilor

Vineri 9 iulie 1762, ora cinci dimineaţa. În pavilionul „Mon plaisir" din Peterhof, reşedinţa de vară a ţarinei, uşa se deschise brusc şi Aleksei îşi făcu apariţia.

— Am venit după Maiestatea Voastră !

— Ce s-a întîmplat ?

— Passek a fost întemniţat. L-au ridicat aseară. Am venit într-un suflet, deoarece s-a răspîndit zvonul că ţarul a închis-o şi pe Maiestatea Voastră.

Ecaterina nu-şi pierdu timpul ; îmbrăcîndu-se în cîteva clipe, se urcă în caleaşca pregătită de Aleksei. Caii porniră în galop şi, la ora 7 şi jumătate, ţarina descinse la poarta cazărmii regimentului Izmailovski. Un ofiţer vorbea trupei şi ofiţerilor adunaţi în curtea interioară. Era Grigori. La vederea ţarinei, izbucniră cu toţii în urale :

— Trăiască măicuţa noastră, Ecaterina !

Rămînea de cucerit reduta cea mai dificilă — regimentul Preobrajenski. Cu excepţia lui Passek şi Bredihin, ofiţerii acestei unităţi de elită păstraseră o rezervă glacială. Mai mult chiar, puseseră trupa în stare de alarmă, gata să intervină „pentru a înăbuşi orice răzmeriţă". Ecaterina şi fraţii Orlov îşi dădeau seama că un război civil avea toate şansele să se soldeze cu un rezultat defavorabil lor. Grigori se urcă pe soclul unei statui şi încercă să convingă pe ofiţerii aristocraticului regiment de iresponsabilitatea ţarului Petru. Zadarnic ! Ascultătorii lui rămîneau impasibili, ca nişte stane de piatră. Veni rîndul Ecaterinei să se urce pe soclu. Voi şi ea să rostească o scurtă cuvîntare, dar lacrimile o înecară şi izbucni în plîns. Întîmplător, sau intenţionat, dramatismul momentului impresionă profund pe cei de faţă. Acolo unde argumentele dăduseră greş, plînsul unei femei birui. Cneazul Menşikov, descendentul celui mai apropiat prieten al lui Petru cel Mare, fu cel dintîi care strigă, imitat numaidecît de ceilalţi :

— Trăiască ţarina !

Partida era cîştigată. Vestea răscoalei ajunse repede la Oranienburg, unde Petru benchetuia împreună cu Voronţova şi sluga sa, un negru dăruit de regele Angliei. Furibund, ţarul ordonă arestarea şi executarea imediată a Ecaterinei.

Dar era prea tîrziu, nimeni nu mai asculta poruncile lui. O ultimă tentativă de a ralia garnizoana din Kronstadt dădu şi ea greş. Petru se văzu nevoit să abdice, stabilindu-i-se domiciliu forţat la Ropşa, unde îşi luă cu el numai vioara, „arapul" şi maimuţa. Din ziua aceea, Katinka încetă să mai facă „figuraţie" pe scena istoriei, devenind Ecaterina cea Mare. Rămăsese, *de fapt*, singură pe tron. Dar acest *de fapt* nu-i ajungea. La 17 iulie, un mesager îi aduse un răvaş, mîzgălit în grabă de Aleksei Orlov, care o anunţa că Petru murise, încăierîndu-se, la o beţie, cu unul dintre ofiţerii corpului de gardă.

Mesajul era redactat cu dibăcie: pe tonul strigătului sincer de disperare în faţa unui accident fatal, se spuneau lucruri grele de subînţelesuri, pe care Ecaterina le descifră imediat. Demn de remarcat era şi faptul că autorul scrisorii nu menţiona numele ţarului, mărginindu-se să-l desemneze prin pronumele *el*.

„Măicuţă! Slăvită ţarină! — scria Aleksei — Cum să-ţi istorisesc cele întîmplate? Nu vei da crezare solului tău credincios şi totuşi spun adevărul, aşa cum l-aş spune înaintea Domnului Dumnezeu. Măicuţă, sînt gata să-mi iau viaţa, dar nu ştiu nici eu cum s-au petrecut lucrurile, cum a căzut nenorocirea pe capul nostru. Sîntem pierduţi dacă nu te milostiveşti să ne ierţi, măicuţă! El nu mai trăieşte. Dar pe nimeni nu l-a dus gîndul la rău; cum să ne fi trecut măcar prin minte să ridicăm mîna împotriva ţarului nostru? Dar iacă, măicuţă, nenorocirea s-a abătut asupra noastră. La masă, el s-a luat la harţă cu cneazul Feodor şi, înainte ca noi să-i putem despărţi îşi dăduse duhul. Nu mai ştiam unde ne era capul; sîntem cu toţii vinovaţi şi meritäm cu toţii osînda ta. Fie-ţi milă de noi şi gîndeşte-te la fratele meu. Iartă-ne sau porunceşte să se pună de îndată capăt vieţilor noastre. Am mărturisit totul, nu mai e nimic de cercetat. Lumina zilei mă umple de groază. Sîntem vrednici de mînia ta, iar sufletele noastre merită să se pîrjolească în iad".

Cu toată jalea şi smerenia din scrisoare, Ecaterina înţelese numaidecît adevărul şi poveţele practice pe care i le dădea cel mai inteligent dintre fraţii Orlov. Nu încăpea nici o îndoială că Petru fusese asasinat; era prea laş pentru ca, în situaţia în care se afla, să se fi aventurat într-o încăierare. La complot participaseră probabil toţi cei însărcinaţi cu paza lui, aşa cum lăsa Aleksei să se înţeleagă. Autoacuzările lui afirmau de fapt răspunderea solidară a întregului grup. Totodată, ţarina era prevenită să nu se lanseze într-o anchetă: cuvintele „nu mai e nimic de cercetat" o preveneau că o eventuală investigaţie putea duce la surprize neplăcute. În sfîrşit, aluzia insolentă la poziţia privilegiată a lui Grigori dovedea cît de stăpîn pe situaţie se considera Aleksei.

După ce se închise două zile în iatacul ei, Ecaterina transmise tuturor diplomaţilor acreditaţi la St. Petersburg o notă, pe care ambasadorii o citiră uluiţi: „Ministrul-şambelan al Maiestăţii Sale Imperiale ţine să aducă la cunoştinţa miniştrilor şi ambasadorilor străini vestea primită ieri seară: din pricina hemoroizilor de pe urma cărora suferea foarte adesea, ţarul a avut zilele acestea o colică extrem de puternică, în urma căreia ieri a încetat din viaţă".

Unii istorici sînt de părere că Ecaterina a participat direct la asasinat. Împotriva acestei teze pledează însă două documente rămase de la cavalerul de Corberon, ataşat al ambasadei franceze şi prieten cu secretarul particular al ţarinei, un elveţian pe nume Pictet. Într-un raport adresat Parisului, de Corberon îl

Ecaterina cea Mare avea să conducă Imperiul rusesc pînă în 1796

---

cita pe Pictet, care afirmase categoric că Ecaterina „nu era cu nimic vinovată de moartea soţului ei". Secretarul ţarinei recunoştea că Petru II fusese asasinat, dar sublinia că „avem de-a face cu o crimă necesară, fără de care Ecaterina şi fraţii Orlov ar fi fost pierduţi". Într-un alt raport, de Corberon îşi exprima propria

lui opinie asupra mult discutatei complicități a țarinei : „Ceea ce pare a fi sigur este că Orlovii au comis asasinatul din proprie inițiativă și că Ecaterina a izbucnit în lacrimi cînd Grigori (de fapt Aleksei, așa cum s-a văzut mai sus — *n.r.)* i-a adus vestea morții soțului ei".

Enigma bătrînului cazac

Totuși Ecaterina II și-a luat asupră-și răspunderea unei complicități *post factum :* nu numai că nu i-a pedepsit pe criminali, dar i-a copleșit cu recompense și onoruri. Grigori a fost, desigur, principalul beneficiar : a căpătat rangul de cneaz, un somptuos palat în St. Petersburg, iar retribuția sa a atins o cifră fabuloasă în acea epocă, 120 000 ruble pe an. Favoritul țarinei avea acum o veritabilă „curte" personală, alcătuită din aristocrați ruși și membri ai oficiilor diplomatice străine. Ei făceau anticameră încă din primele ore ale dimineții, așteptînd trezirea din somn a cneazului, care nu se dădea jos din pat mai devreme de ora 11. Nespălat cu părul „pus pe moațe", Orlov trecea în salon, unde acorda un fel de audiențe colective, îndeplinind sau respingînd rugămințile solicitatorilor săi. Aleksei Orlov spera ca fratele său să se căsătorească pînă la urmă cu țarina. Era cu atît mai îndreptățit să spere cu cît vicecancelarul Bestujev afirma — ca mulți alți curteni — că și defuncta țarină Elisabeta contractase o căsătorie secretă cu cneazul Razumovski.

Cazac bătrîn, dar drept ca bradul, Razumovski își trăia ultimii ani la conacul întinsei moșii pe care i-o dăruise Elisabeta. La insistențele lui Grigori, Ecaterina trimise într-o zi pe unul dintre miniștrii săi, Voronțov, să-l iscodească pe Razumovski : exista oare vreo dovadă materială a căsătoriei sale cu țarina ? Cazacul își primi oaspetele cu multă bunăvoință. Cînd află ce voia ministrul, se ridică din jilțul său și, îndreptîndu-se spre biroul de abanos din cabinetul său de lucru, deschise un sertar cu cheița de aur pe care o purta atîrnată de gît, scoase un pergament îngălbenit de vreme, îl sărută cu venerație, apoi, spre surprinderea lui Voronțov, îi dădu foc la lumînarea care ardea într-un sfeșnic de argint așezat pe birou. Cînd din pergament nu mai rămase decît scrumul, Razumovski spuse liniștit :

— Puteți spune slăvitei noastre Ecaterina că nu există nici o dovadă a căsătoriei despre care vorbeați.

Relatarea lui Voronțov nu o convinse pe țarină de oportunitatea căsătoriei cu Grigori, deși îi îngădui acestuia multe manifestări necugetate de îndrăzneală, ba chiar de aroganță. În august 1764, ambasadorul britanic, lordul Buckinghamshire, scria într-un raport adresat Londrei că „Orlov a uitat tot respectul cuvenit suveranei sale și o tratează cu aerul unui om care-și cunoaște puterea". De pe urma numeroaselor fricțiuni între Ecaterina și Grigori, la care asistase, ca martor ocular, diplomatul englez trase chiar concluzia că... cei doi ar fi căsătoriți.

Trei ani mai tîrziu, țarina își afișă în public legătura ei sentimentală, făcînd o călătorie pe Volga împreună cu Orlov, ba chiar împărțind cu acesta cortul purpuriu, marcat de însemnele imperiale, de pe vasul cu care călătorea. Dar nunta la care visa ambițiosul Aleksei nu avu loc. Unul dintre consilierii ei, Panin, îi spusese pe față : „O doamnă Orlova nu va putea împărăți niciodată peste Rusia".

În loc de happy-end

Ocupînd mulți ani poziția de „prinț consort" neoficial, Orlov avu prilejul să-și dea la iveală atît calitățile cît și defectele. De pildă, în 1770, cînd izbucni la Moscova o epidemie de ciumă, care făcu peste o sută de mii de victime. Exasperați de indolența autorităților, care nu luaseră nici un fel de măsuri împotriva epidemiei, locuitorii orașului se răzvrătiră, ucigînd un arhiepiscop și cîțiva medici și felceri ; pe străzi începură să circule bande înarmate, care omorau și jefuiau. Trimis la fața locului, Orlov înfruntă fără teamă atît boala cît și bandele de tîlhari, reușind să pună capăt epidemiei și să stăvilească valul fărădelegilor, luînd totodată măsuri de aspră sancționare a oficialităților care nu-și făcuseră datoria.

În alte împrejurări însă, favoritul țarinei se arăta mai puțin la aceeași înălțime. În materie de politică externă, își îngădui să saboteze planurile Ecaterinei, despre care se exprima cu o ireverență din ce în ce mai mare. Nu rareori vorbea fără nici o jenă, în saloanele capitalei, despre „gîsca de pe tron" sau despre „coroana pe care țarina o poartă direct pe umeri, neavînd cap". Ecaterina îi trecea cu vederea obrăzniciile și continua să-i încredințeze misiuni importante, ca de exemplu aceea de a negocia pacea cu Turcia în 1772. La aceste tratative, fastul de care s-a înconjurat Orlov era demn de un țar : caleașca placată cu aur îl costase o avere, iar livrelele celor 24 lachei erau împodobite cu smaragde veritabile.

Dar în timp ce discuțiile se limitau la preliminarii, sosi vestea că Ecaterina avea un nou favorit, pe frumosul și ferchesul căpitan de husari Vassileikov. Fără să stea pe gînduri, Grigori porni călare spre Capitală : zece armăsari pur-sînge pieriră de epuizare în galopul nebunesc care-l aduse pe cneaz la porțile Petersburgului unde se prăbuși și el, sleit de puteri. Transportat de urgență la

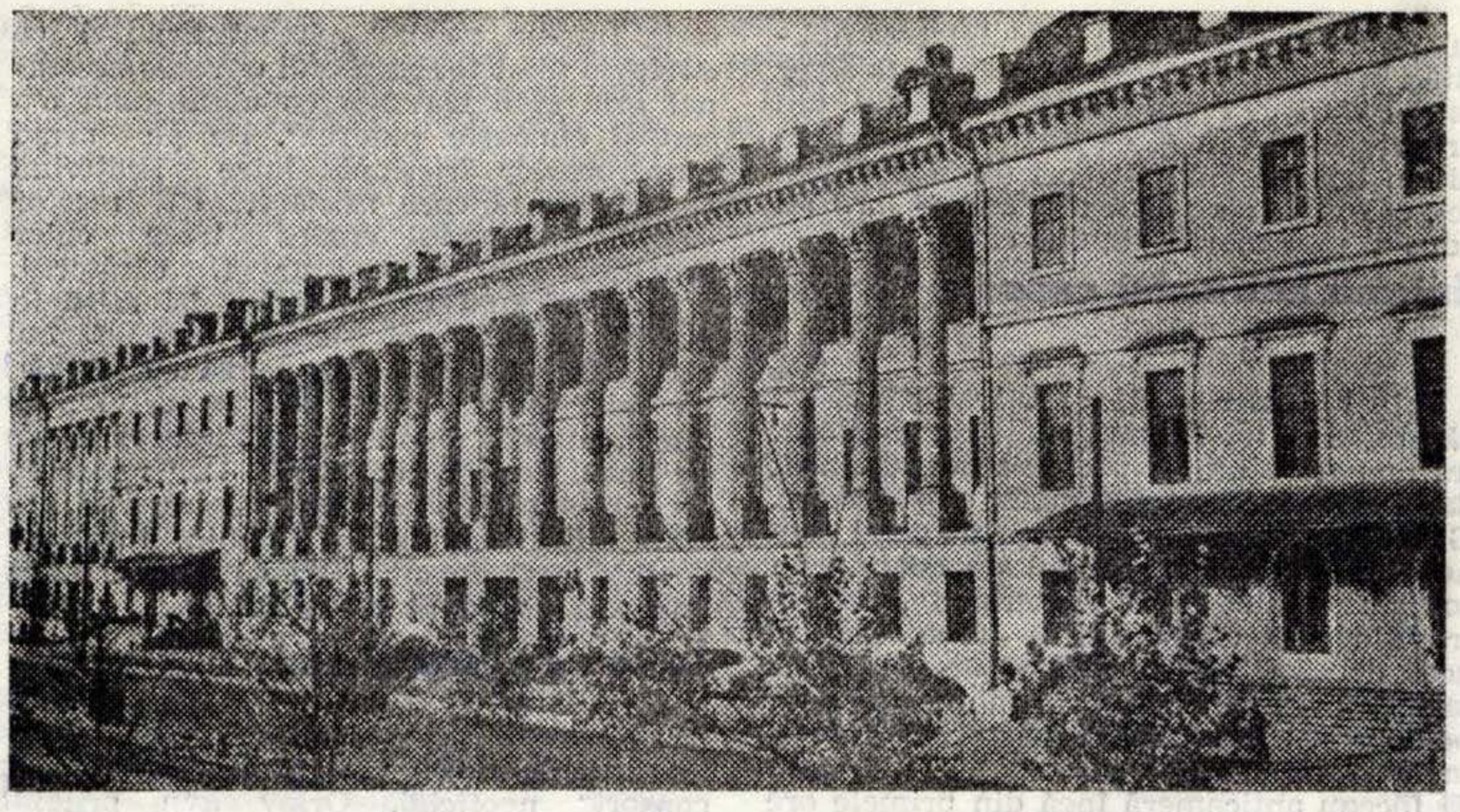

Palatul Lefortovo din Moscova, reşedinţa de vară a împărătesei, număra 388 încăperi

conacul unui moşier, Orlov, aflînd că ţarina îi interzicea să intre în Capitală, declară celor din jur că va răzbi pînă la palatul imperial, chiar dacă ar fi să-l coste viaţa. Pentru a-l convinge să renunţe la proiectele sale, Panin, credinciosul sfetnic al ţarinei, îi oferi o mare sumă de bani, cerîndu-i în schimb restituirea unei miniaturi dăruite de Ecaterina — portretul ei înconjurat de diamante — pe care Orlov îl purta la butonieră. Cneazul primi totodată poruncă să plece imediat în străinătate, urmînd ca acolo să i se transfere, intactă, imensa sa retribuţie.

La auzul celor comunicate de Panin, Grigori fu cuprins de unul dintre frecventele lui accese de furie. Sărind din pat, se repezi să-l strîngă de gît pe consilier, dar, răzgîndindu-se la fel de brusc, se mulţumi să-l copleşească cu injurii şi să rupă în bucăţi hîrtia prin care i se punea la dispoziţie suma dăruită de ţarină. În cele din urmă, îşi smulse miniatura de la butonieră şi zvîrli montura de diamante în obrazul lui Panin, jurînd că de portret nu se va despărţi niciodată. Cîteva zile mai tîrziu, îşi făcu apariţia la Petersburg. Toată lumea îşi închipuia că fulgerele Ecaterinei se vor abate, în sfîrşit, asupra fostului favorit. Dar şi de data aceasta, isprăvile îi fură iertate. În schimb, nu trecu mult şi ţarina îl obligă să se căsătorească cu o altă Ecaterină, tînăra fiică a contelui Zinoviev. Împreună cu ea, Orlov plecă în străinătate, pentru a-şi îngriji sănătatea în diferite staţiuni balneo-climaterice, dar mai cu seamă la Karlsbad (actualul Karlovy Vary). Bolnavă de tuberculoză, soţia lui Grigori muri la Lausanne. Rămas singur, el continuă să vagabondeze melancolic prin Europa centrală şi apuseană.

În 1782, cînd se înapoie la Petersburg, Orlov era o epavă. Semnele de demenţă erau atît de pronunţate, încît medicii hotărîră să-l interneze într-un azil de alienaţi mintali. Fără să ia în seamă sfaturile lui Panin, ţarina îl vizita adesea în mohorîta clădire în care îşi aştepta moartea.

Aceasta nu întîrzie. În cursul unei crize de nebunie furioasă, Orlov încetă din viaţă în aprilie 1783. Ca întotdeauna cînd era în delir, Grigori avea impresia că participă pentru a mia oară la o crimă — la asasinarea ţarului Petru II.

KREMLINUL MOSCOVEI

Prima fortăreaţă sau citadelă (kremli) **a Moscovei a fost construită în 1156. De atunci, Kremlinul a fost renovat în cîteva rînduri. Zidurile, meterezele şi turnurile care există şi astăzi datează de la sfîrşitul sec. XV. Lungimea zidurilor e de 2 335 m, grosimea lor variază între 3,5 şi 6,5 m, înălţimea atinge 5-19 m. Întreaga incintă are forma unui triunghi neregulat, cu o suprafaţă de aproximativ 26 hectare.**

CÎȘTIGĂTORII PRIMULUI CONCURS CU PREMII AL REVISTEI magazin istoric

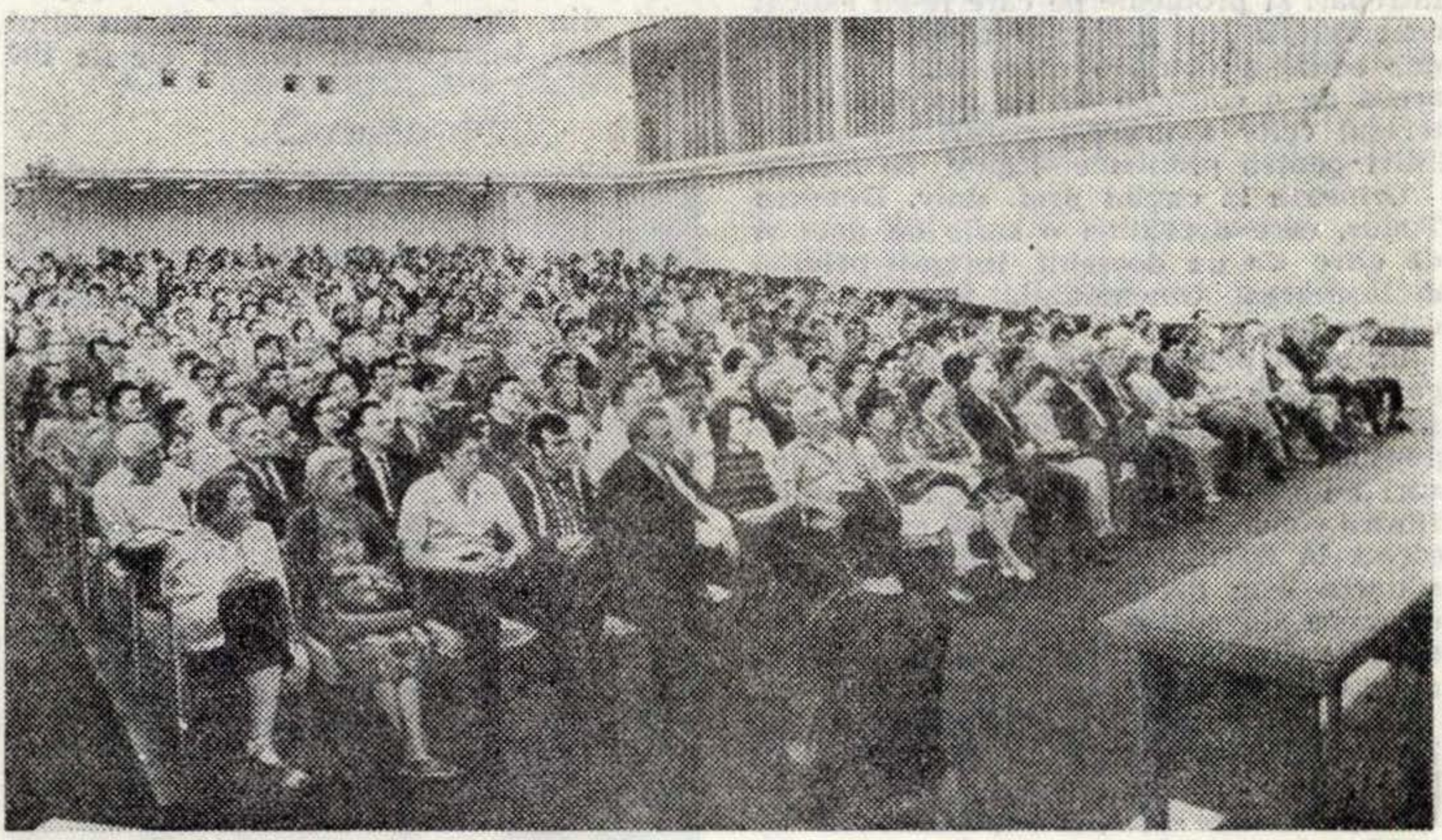

CÎND?
CINE?
CUM?
UNDE?

Duminică 6 iunie 1971. Sala de conferințe a Muzeului de Istorie a Partidului Comunist, a Mișcării Revoluționare și Democratice din România e arhiplină. Sute de concurenți și cititori din București au venit să asiste la tragerea la sorți a cîștigătorilor primului concurs cu premii organizat de „Magazin istoric". Urnele argintii de la masa tribunei sînt o dovadă a faptului că în ciuda abundenței de premii (o sută) numărul celor care au dat maximum de răspunsuri corecte este mult mai mare și impune o tragere la sorți. Televizoarele, aparatele de radio și celelalte obiecte de valoare oferite ca premii sporesc emoțiile...

Juriul, alcătuit din istorici — prof. univ. dr. docent Dumitru Tudor, conf. univ. Dumitru Almaş şi general-maior Constantin Antip — îşi ocupă locurile. Alături de ei sînt reprezentanţii redacţiei „Magazin istoric".

Festivitatea este deschisă de general-maior Constantin Antip, care spune, între altele :

Am ajuns astăzi la ultima etapă a concursului iniţiat de revista „Magazin istoric". Au trecut cinci luni de la data apariţiei primei serii de întrebări şi o lună de la închiderea concursului. În acest scurt răstimp, juriul, ajutat de membri ai redacţiei, a procedat la trierea rezultatelor, răspunzînd totodată numeroaselor întrebări şi probleme pe care le-au ridicat concurenţii. Nu a fost o treabă uşoară, dar ea ne-a oferit o mare satisfacţie — aceea de a constata cît de mare este interesul celor mai largi pături ale populaţiei pentru probleme legate de istorie.

Urmează la cuvînt prof. univ. Dumitru Tudor, care dezvăluie o serie de date şi de cifre de un deosebit interes privind desfăşurarea concursului. Spicuim din cele spuse :

La acest prim concurs al revistei „Magazin istoric" s-a primit pînă la data fixată ca limită, un total de 32 194 răspunsuri. Alte aproape 10 000 răspunsuri au sosit după expirarea termenului. Dintre concurenţi, peste 25 000 au răspuns corect la 30 din cele 36 întrebări. Constatarea este deosebit de îmbucurătoare, deoarece dovedeşte înaltul nivel de cunoştinţe în domeniul istoriei pe care îl au cititorii revistei.

Poate că şi mai frapantă este cifra de 7 425 participanţi care au răspuns exact la 34 întrebări. În sfîrşit, concludent în acelaşi sens ni se pare şi numărul de 1 987 răspunsuri exacte la cele 36, respectiv 35 întrebări rămase în concurs (după cum ştiţi, una a fost anulată, din cauza unei greşeli de tipar).

Un fapt deosebit de important şi care trebuie neapărat remarcat este că au participat cititori din toate colţurile ţării, oameni de toate profesiile : muncitori şi elevi, ţărani cooperatori şi profesori de liceu, ingineri şi studenţi, medici şi feroviari, ostaşi şi ofiţeri ai forţelor noastre armate, funcţionari, învăţători, pensionari şi gospodine, artişti plastici şi actori. A luat parte un radiotelegrafist de pe vasul comercial „Carpaţi", aflat în apele japoneze, ca şi un scafandru de la Constanţa. Au mai participat cititori din străinătate : U.R.S.S., Republica Democrată Germană, Cehoslovacia, Statele Unite ale Americii, Anglia, Belgia, Suedia, Italia, India.

În tot timpul concursului, redacţia a fost asaltată de telefoane şi scrisori care cereau lămuriri suplimentare şi cărora li s-a răspuns verbal sau în scris. Toate acestea dovedesc popularitatea de care se bucură revista. Dar dovedesc, mai ales, faptul că într-o epocă pe care cu toţii o considerăm ca stînd sub semnul ştiinţelor pozitive şi al tehnicii, o disciplină umanistă, cum este istoria, are un imens răsunet în cele mai largi straturi ale populaţiei.

Exprimîndu-mi bucuria faţă de succesul înregistrat de acest prim concurs, nu mai îmi rămîne decît să felicit pe toţi participanţii şi să le urez noi şi mari satisfacţii în studiul acestei ştiinţe a trecutului, care ne ajută să înţelegem prezentul şi să întrezărim viitorul.

Expunerea, urmărită cu vie atenţie, e salutată cu ropot de aplauze. De urne se apropie pioniera Ana Maria Beligan, fiica cunoscutului actor Radu Beligan, artist al poporului şi extragerea începe. Un premiat din Bucureşti, urmat de un altul din Cluj, inaugurează lungul şir de 100

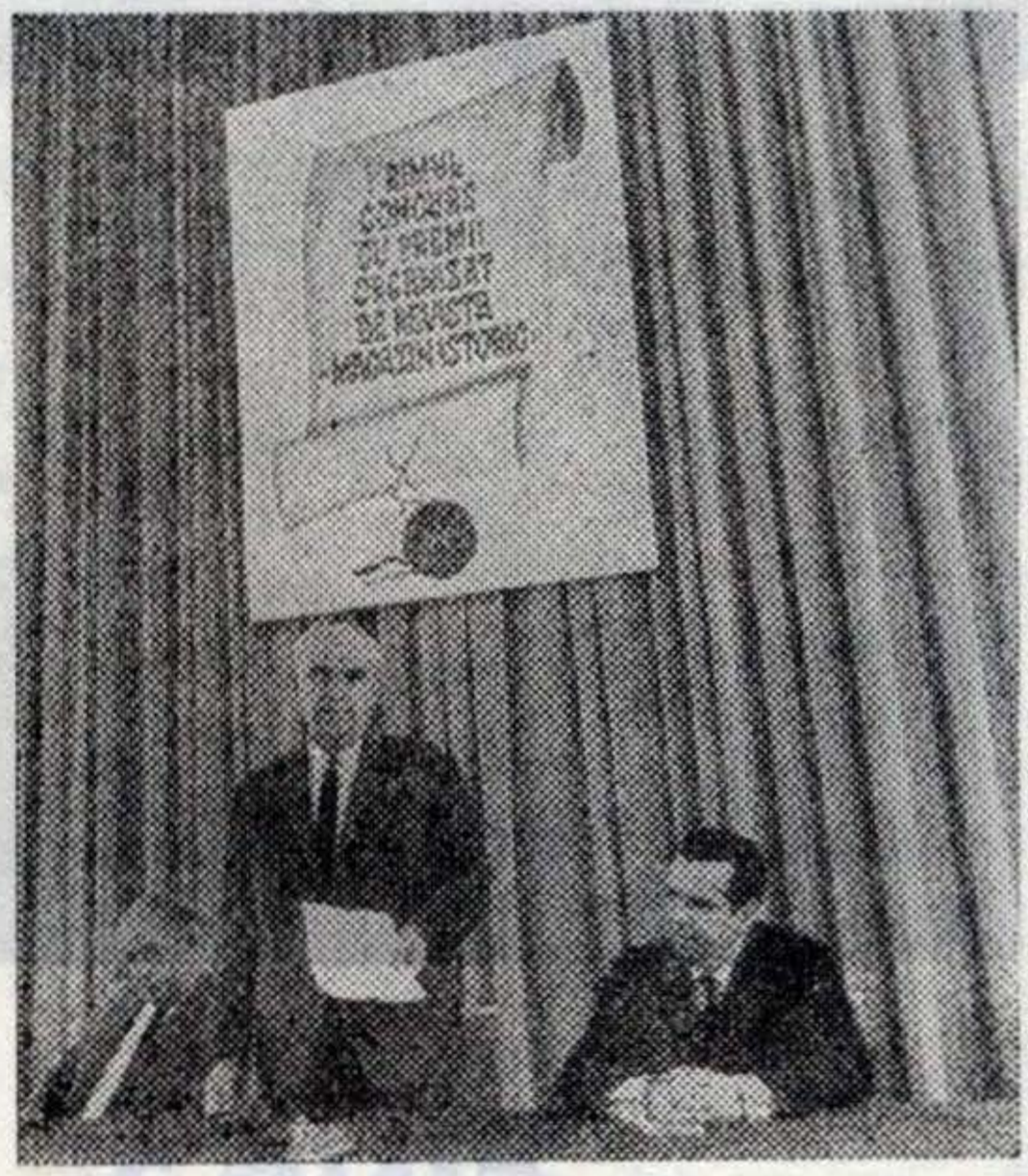

cîştigători. O elevă din Bucureşti, prezentă în sală, este pe lista celor premiaţi ; publicul o răsplăteşte cu adevărate aclamaţii.

În numele juriului şi al redacţiei, general-maior Constantin Antip felicită pe toţi cîştigătorii, ca şi pe toţi participanţii la concurs, adăugînd :

Înainte de a încheia, vă rog să-mi permiteţi să vă dezvălui un mic secret : în a doua jumătate a anului, revista „Magazin istoric" va organiza un nou concurs printre cititorii săi. Cu siguranţă că participarea va fi şi mai numeroasă, aşa încît, încă de pe acum, vreau să adresez concurenţilor o caldă urare de succes.

Vestea este primită cu mare însufleţire şi comentariile continuă vreme îndelungată pe culoarele şi în curtea Muzeului.

Iată și lista premiaților:

PREMIUL I

Cîte un televizor „Venus 4"

1. DARIU GEORGETTE, medic pediatru, București
2. PANAITESCU ARON, muncitor, Cluj

PREMIUL II

Cîte un aparat de radio portativ „Mamaia" sau „Albatros"

3. CHIȘ MATEI, elev, Ploiești
4. PAVEL C. VICTOR, lt.-colonel, pensionar, Tg. Frumos, jud. Iași

PREMIUL III

Cîte un aparat de radio „Carmen 4"

5. GÎNGU M. NICOLAE, elev, comuna Fărcașu jud. Dolj
6. VASILIU CRISTINA, laborantă, Constanța
7. BOBOC MIRCEA, constructor, București

PREMIUL IV

Cîte un aparat foto „Beirette" sau „Ceaika"

8. DAN ALEXANDRU, frezor, București
9. AVRAM IOLAN, contabilă, Dej, jud. Cluj
10. ILIE ANGHEL ION, tenician, București
11. NEGRU AUREL, profesor, Satul Traniș, comuna Poieni, jud. Cluj

PREMIUL V

Cîte un aparat foto „Smena 8" sau „Liubitel 2"

12. GEAMBAȘU VASILE, inginer, Sulina, jud. Tulcea
13. MANOLE ELENA, casnică, București
14. BOKOR PĂL, tinichigiu, Oradea
15. CĂRPINIȘAN VALERIU-MIHAI, publicist, București

35 ABONAMENTE PE 12 LUNI

1. SILVILESCU VIRGINIA, desenator tehnic, Rm. Vîlcea
2. POP CONSTANTIN, funcționar, Tg. Mureș
3. PANAITE MAGDALENA, casnică, Iași
4. ȚOCA NICOLAE, comuna Galații-Bistriței, jud. Bistrița Năsăud
5. TOTOIAN EMIL, inginer, comuna Baia de Arieș, jud. Alba
6. PANAITESCU NICOLAE, ofițer, Iași
7. PASCU IANCU, economist, Ploiești,
8. MIU CRISTINA, chimistă, Craiova
9. DEACT IOAN, contabil, comuna Bretea-română 52, jud. Hunedoara
10. ROZEN PAVEL, medic, București
11. DAVID CONSTANTIN, contabil, sat Orzeni, jud. Iași
12. CREȚU MANUIELA, elevă, Galați
13. TUDUCE VIOREL, inginer, Timișoara
14. LUNGU DECEBAL, inginer, București
15. MITROI CONSTANTIN, militar activ, Oradea
16. PASCU ARON GAVRILĂ, orașul Bălan, jud. Harghita
17. ȚARANU OCTAVIAN MIHAI, inginer, București
18. SĂRARU C. AURELIAN, învățător, comuna Ciomăgești, jud. Argeș
19. PANCU I. IOAN, maistru constructor, orașul Victoria
20. MIHAILESCU C. CONSTANTIN, impiegat de mișcare, Iași
21. ȚUNDREA IOAN, contabil, Tg. Jiu
22. MARCOVICI GREGOR, economist, Suceava
23. PETRE SIMION, muncitor, București
24. ȚINTEA ELISABETA, calculatoare, Timișoara
25. ȘFRIJAN M. IRINA, profesoară, Vatra Dornei
26. ZORZOLIU ILIE, tehnician, comuna Stoicănești, jud. Olt
27. ENACHE IOANA, muncitoare, București
28. MUNȚEANU VASILE, jurist, București
29. GANEA M. MIHAIL, avocat pensionar, București
30. ANTAL LADISLAU, comuna Sălașul de Sus, jud. Hunedoara
31. GEORGESCU FLORIAN, elev, București
32. HERĂSCU I. GHEORGHE, galvanizator, comuna I. L. Caragiale, jud. Dîmbovița
33. TODORAN TRAIAN, medic veterinar, comuna Sîngeorgiu de Mureș, jud. Mureș
34. GHEORDĂNESCU IOAN, București
35. GHERMAN MARIA, ingineră, Satu-Mare

50 ABONAMENTE PE 6 LUNI

1. VEREȘ ANA, telefonistă, Oravița
2. DEMIAN LUMINIȚA, elevă, București
3. GEORGESCU CORNELIU, hidrotehnician, Lipova II
4. HARHASI ALEXANDRU, ofițer, București
5. NEAGOE ȘTEFAN, pensionar, București
6. ALEXE GH. GHEORGHE, lăcătuș mecanic, comuna Mîneciu, jud. Prahova
7. PALICARI GABRIEL, elev, București
8. FABIAN NICOLAE, muncitor, comuna Caporal Alexa, jud. Arad
9. PETRE ILIE, economist, București
10. IONESCU PETRE, traducător, București
11. SĂVULESCU VIOREL CLAUDIU, inginer, Ploiești
12. DAMALAN DANIL, funcționar, Alexandria, jud. Teleorman
13. UNGUR IOAN, mecanic aviație, București
14. CĂPÎLNA I. IOAN AUGUSTIN, mecanic, Șimleul Silvaniei, jud. Sălaj
15. IVĂNESCU IOAN, profesor, Jibou, jud. Sălaj

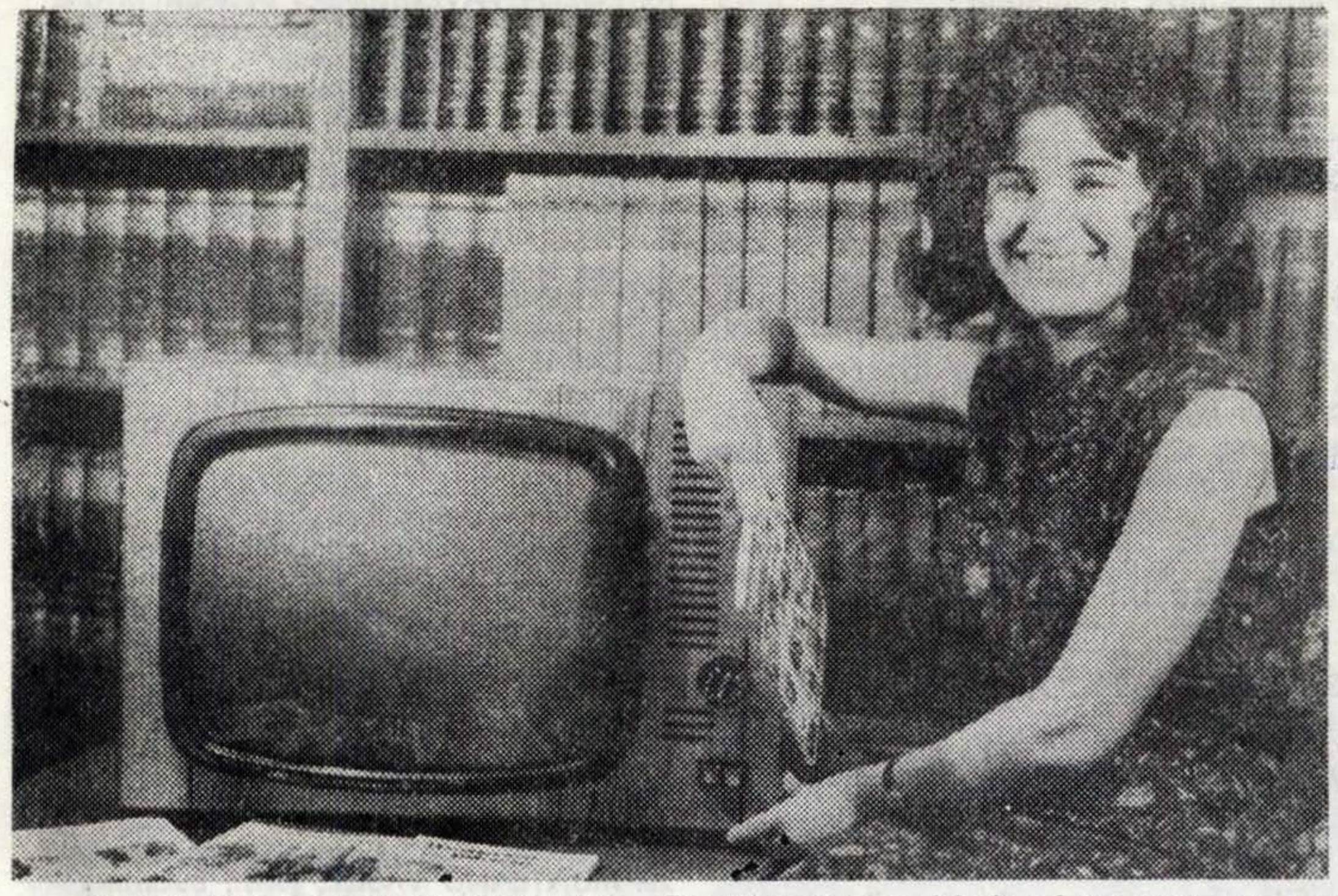

Un zîmbet de o spontaneitate incontestabilă... Un cot posesiv pe televizorul nou-nouț... O mînă ținînd ultimul număr din „Magazin istoric" (la indicația fotoreporterului, probabil)...

Este imaginea fixată pe peliculă a doctoriței Georgette Dariu, medic pediatru din București și premiantă I la concursul CÎND? CINE? CUM? UNDE? Clișeul a fost făcut la redacția noastră, unde învingătoarea a venit să-și culeagă laurii — lauri materializați în aparatura electronică ultramodernă a unui „Venus-4".

Dr. Georgette Dariu are 26 ani și lucrează la spitalul „Fundeni". Pasiunea sa secundară este — evident — istoria.

Am întrebat-o pe laureată dacă va participa și la concursul pe care-l vom organiza în această toamnă. Ne-a răspuns fără nici o ezitare:

— Mai începe vorbă? Sînt o veche abonată a revistei dv. De ce nu m-aș abona și la premiul I?

16. ZAMAN GHEORGHE, funcționar, București
17. COJOCARU MARIA, profesoară, Vîlcănești, jud. Prahova
18. DUMITRU N. ARON, ofițer, București
19. NANU MARIA, casnică, Constanța
20. PĂNCĂ IOAN, tehnician, Reghin, jud. Mureș
21. MACOVEI GH. TOADER, zidar, comuna Movileni
22. CANĂVOIU IOAN, economist, Craiova,
23. VERENCA AURELIA, profesoară, com. Purani, jud. Teleorman
24. PETRE ALEXANDRINA, Baia Mare
25. NEDELCU IORDACHE, București
26. HODISAN DOINA, elevă, Oradea
27. FIDIUC AURELIA, soră medicală, Iași
28. BALA ANA, bibliotecară, București
29. PETROIESCU LEONTIN, inginer, sat Strei-Ohaba, Călan, jud. Hunedoara
30. NEDELCU A. ION, comuna Aninoasa, jud. Dîmbovița

(continuare în p. 99)

NOTĂ

Premiile în obiecte ale cîștigătorilor din Capitală pot fi ridicate de la redacție (București, str. Onești nr. 5) între 10 și 15 iulie 1971. Premiile în obiecte ale cîștigătorilor din provincie vor putea fi ridicate în același mod, iar pentru cei care nu vor putea face deplasarea vor fi expediate pe adresele indicate de concurenți. Abonamentele vor fi efectuate de redacție, pe adresele indicate de concurenți, începînd cu numărul 7 (iulie) 1971.

DICȚIONAR

Oșteni români de-a lungul veacurilor

AVGII — (de la avgi = vînător) erau un corp de gardă înființat de Dumitrașco Cantacuzino în timpul celei de-a doua domnii în Moldova (1684-1685). Numele — turcesc — le-a fost dat chiar de domn, care îi socotea slujitori „mai de credință" (N. Costin). Stăteau la curtea domnească ca și **seimenii**, și în odăile lor erau închiși boierii care refuzau să plătească anumite sume de bani domnului. O dată cu mazilirea lui D. Cantacuzino au fost desființați, nemaifiind amintiți decît la sfîrșitul veacului XVIII, cînd, sub numele de **avgii**, erau menționați uneori vînătorii domnești.

CĂLĂRAȘII — erau recrutați din rîndurile țăranilor liberi și ale tîrgoveților, participînd la lupte cu caii și armele lor. În Țara Românească, în vremea lui Mihnea Turcitul, au fost organizați într-o breaslă militară, fiind amintiți pentru prima dată în documente la 1585. Numărul lor a sporit în vremea lui Mihai Viteazul, cînd conform tradiției unii călărași au fost așezați pe pămîntul domnesc. Erau concentrați adesea în așezări orășenești fie în preajma hotarelor, fie pe principalele drumuri de acces spre țările vecine. Astfel, în sec. XVII erau călărași la Mănești, Gherghița, Ploiești, Buzău, Rîmnicul Sărat, Dichirești (azi Călărași) etc. Cei recrutați dintre tîrgoveți, în vreme de pace, se îndeletniceau de multe ori cu meșteșugurile. Astfel, concentrați în adevărate garnizoane, puteau fi ușor mobilizați la luptă pentru apărarea „marginilor" țării împotriva cetelor prădalnice ale **turcilor** și tătarilor care acționau cu mare iuțeală. Pe lîngă cei de la orașe, existau însă și „sate călărășești" risipite în întreaga țară, care se ridicau la luptă la porunca

Relatează cronica lui Radu Popescu că în vara anului 1611, cînd Radu Șerban își aduna oștile, înaintea campaniei asupra principelui Gabriel Báthory, trimisese pe Stancu, slugerul, „la roșii, la călărași, la dorobanți și la alți slujitori", îndemnîndu-i să purceadă la luptă. În a doua jumătate a veacului, aceeași cronică, descriind oștile lui Grigore Ghica, arată că vodă a poruncit să se strîngă „den toate breaslile : călărași, dorobanți, roșăi, vistierniței, spătărei, postelnicei, stolnicei, vornicei, păharnicei, le-au făcut steaguri și le-au dat tuturor sulițe văruite (vopsite) și cu prapore (steguleț fixat spre vîrful suliței) fealiuri-fealiuri, fiește care după breasla lor, și au făcut oaste frumoasă", încît s-a mirat și sultanul „și toți turcii de oști ce avea Grigorie Vodă frumoase".

Ce sînt aceste categorii militare, amintite de cronică, și cînd apar ele în Moldova și Țara Românească ?

În a doua jumătate a veacului XVI, în oștile românești a început un proces de reorganizare, care a continuat și în secolul următor. O parte din călărimea și pedestrimea țărănească a fost înscrisă în diferite **bresle** (categorii militare, primind în schimbul îndeplinirii poruncilor domnești, în vreme de pace, și a participării la oaste în timp de război, scutiri de dări sau lefuri. Breslelor **dorobanților** și **călărașilor** li s-au adăugat cele ale **sarageților, copoșilor, drăganilor (dragonilor), martalogilor** etc., astfel că în sec. XVII și XVIII au crescut la aproximativ 30, **membrii lor purtînd numele de slujitori domnești**, care în acea vreme era sinonim cu cel de ostaș. Pe lîngă acești slujitori țărani exista și o oaste a micii nobilimi (curtenii, hînsarii, roșii), precum și cetele boierilor, formate din slujitori de pe domeniile lor. În vreme de război, membrii tuturor categoriilor militare erau împărțiți în unități denumite **steaguri.**

Domnul însuși făcea periodice „căutări" (treceri în revistă) ale steagurilor ostășești. Cei aflați prea în vîrstă erau liberați din slujbă și adesea răsplătiți cu scutire de dări pentru restul vieții. De atîta cinste se bucurau din partea domnului — istorisește D. Cantemir, la începutul veacului XVIII — încît uneori la masa obișnuită a acestuia erau chemați căpitani sau chiar oșteni bătrîni și de credință de la curte. De la marii boieri de divan și pînă la ultimul slujitor domnesc, toți cei aflați în serviciul domnului aveau obligația de a presta, în caz de război,

slujbă militară. Cînd primejdia era mare, numărul slujitorilor era sporit, dar atunci cînd domnul participa la campaniile otomane peste hotare, fiecare breaslă militară dădea doar un anumit număr de reprezentanți.

Valoarea oștenilor români era binecunoscută și peste hotare. În 1617 și 1620, venețianul Polo Minio propunea dogelui Veneției „să recruteze o bună trupă de cavalerie" din Țara Românească. La 1641, un alt italian, Bartolomeo Locadelio, mărturisea că dorobanții lui Matei Basarab „sînt oameni foarte viteji, în stare a mînui orice armă". „Muntenii și moldovenii — scria în 1686 și francezul Philippe du Pont — sînt bine legați, chipeși, buni oșteni [...] și se disting în toate împrejurările".

Pînă la Regulamentul Organic, cînd oștile Moldovei și Țării Românești au fost organizate pe baze moderne, ei au purtat greul luptelor cu turcii și tătarii, cu azapii și achingiii prădalnici de la sudul Dunării, cu pasvangiii din Vidin. Lor le închinăm, deci, paginile care urmează, și în care vom înfățișa celor mulți iubitori ai tradițiilor și istoriei patriei, **doar cîteva din corpurile de oșteni,** a căror amintire stăruie pînă în zilele noastre.

C. REZACHEVICI

domnului. Slujba le era răsplătită prin acordarea de pămînt domnesc, prin iertarea de obligațiile la care erau supuși ceilalți țărani și tîrgoveți și uneori prin lefuri. Plăteau la rîndul lor o dare care purta numele de „birul călărășesc" sau „dajdia călărășească", dar destul de scăzută față de dările plătite de celelalte categorii sociale.

În Moldova călărașii sînt amintiți documentar cam în aceeași vreme ca și în Țara Românească, mai precis în timpul celei de-a doua domnii a lui Petru Șchiopul (1582-1591), procesul de organizare a lor continuînd și în vremea lui Aron Tiranul (1591-1595). Și aici întîlnim călărași în orașe și tîrguri : la Iași, Tîrgul Frumos, Galați etc., dar cei mai mulți erau răspîndiți prin sate, mai cu seamă spre hotarul de răsărit al țării, amenințat de tătari.

CĂLĂRAȘII DE ȚARIGRAD — deosebiți de restul călărașilor în sec. XVII — asigurau legăturile domnului cu Constantinopolul (Țarigradul). Locuiau la sate dar erau mai adesea concentrați pe lîngă reședința domnească sau în punctele de hotar. Aveau aceeași organizare militară ca și ceilalți călărași : cei de la Tîrgoviște, București, Iași și Galați fiind conduși de „vătafi [comandanți — n.r.] de țarigrădeni". În vremea lui Șerban Cantacuzino, călărași curieri se aflau și pe lîngă capuchehaiele (reprezentanții) domnului la Poartă ; acești călărași „fiind înzestrați cu cai buni — afirmă florentinul Del Chiaro — trebuie să zboare pe drum cu cea mai mare iuțeală. Merg îmbrăcați în portul tătărăsc și înarmați cu iatagan, arc și săgeți", aducînd adesea domnului vești de mare importanță. D. Cantemir menționa că la Iași erau 50 „alergători (călărași) țarigrădeni", toți vorbind turcește și primind pentru slujba lor 20 taleri, în afară de iertarea de dări. Tot atîția „țarigrădeni" erau în a doua jumătate a sec. XVII și la Galați, lîngă hotar, primind însă din partea domniei doar 10 taleri. În veacul XVIII, în Țara Românească, erau sub ascultarea marelui postelnic, ca și **lipcanii**, care purtau corespondență domnească la hanul tătarilor : în 1739, în timpul celei de-a treia domnii a lui C. Mavrocordat, este amintit la București un steag de 30 călărași de țarigrad. În Moldova, în a doua jumătate a veacului, existau încă 70 asemenea călărași, la Iași și Galați.

CURTENII — slujitorii curții, în Moldova, oastea mică mobilimi, care asculta de curțile domnești (centrele administrative) din fiecare ținut. Pînă în veacul XVII ei au jucat un rol important în aparatul administrativ al țării în vreme de pace, și au furnizat o mare parte a călărimii în timp de război. În vremea lui Ștefan cel Mare numărul lor s-a ridicat pînă la 10 000, și în lupta de la Războieni ei au stat ca un zid neclintit în jurul domnului lor. În veacul următor, Alexandru Lăpușneanu a ridicat din rîndul **curtenilor de țară** o seamă de familii boierești (Sturzeștii, Racovițeștii), care mai tîrziu au ocupat dregătorii importante. În schimbul slujbei lor erau scutiți de mulțimea dărilor plătite de ceilalți locuitori, în schimb plăteau și ei o seamă de impozite și, în primul rînd, birul lor, cunoscut sub numele de „curtenie". Neplata lui atrăgea adesea trecerea curtenilor în rîndul țăranilor. Aveau o situație materială mai bună decît a celorlalte categorii militare. Documentele vorbesc elogios despre ei, numindu-i cel mai adesea „oșteni de frunte". Slujba lor se transmitea de obicei din tată în fiu, fiind legați de stăpînirea unei anumite proprietăți. În veacul XVII, o atenție deosebită au acordat **curtenilor** Miron Barnovschi, (chiar de la începutul domniei a redus toate dările lor la una singură, plătibilă „o dată într-un an" [Miron Costin]), Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan. **Curtenii** au participat la toate evenimentele militare interne și nu rareori au fost trimiși în expediții peste hotare. Astfel, în 1645, în vremea războiului de 30 ani, Gh. Ștefan a trimis 1 000 curteni în ajutorul principelui Gheorghe Rákoczi I, în campania împotriva Habsburgilor, încheiată prin pacea de la Linz. Miron Costin înregistrează cu amărăciune în **Letopisețul** său că, la 1650, în luptă cu tătarii crîmleni, a pierit Ștefan Murguleț, „pămîntean vestit între curte".

DRAGONII — sau **dragonii** — erau, pînă la mijlocul veacului XVII leafă nemți, amintiți în armata lui Matei Basarab, Vasile Lupu și Constantin Șerban. În a doua jumătate a veacului, cît și în secolul următor, se recrutau însă dintre români, documentele amintind, mai cu seamă în Moldova, iuzbași și căpitani de **drăgani.** Erau infanteriști care se deplasau și acționau de cele mai multe ori călări, aceasta fiind specificul lor. Serveau drept avangardă și pregăteau terenul, ridicînd lucrări de apărare, pînă la venirea restului oștirii.

(continuare în numărul viitor)

DIPLOMAȚII EUROPEI DESPRE ROMÂNI

E. D. TAPPE

● Cine a fost comitele Paulus? ● Visurile de mărire ale lui Gritti ● Cele 11 care cu bani ale lui Lăpușneanu ● Petru Cercel la Londra ● Petre Șchiopul își oferă prietenia reginei Elisabeta ● Trei prinți răzvrătiți ● Călugăreni — o strategie neîntrecută ● Valahia, Transilvania, Moldova ● Mișelia.

Cîte taine nu ascund curiozității noastre scrisorile, rapoartele și documentele de cancelarie, îngălbenite de scurgerea vremii și răsfirate astăzi prin arhivele din întreaga Europă! Și de multe ori ce surprize pot provoca asemenea prețioase mărturii, necunoscute nouă. O astfel de constatare rezultă și din cercetarea arhivelor din îndepărtata Anglie. Preocuparea de a valorifica documentele păstrate în fondurile arhivistice din Marea Britanie care prezintă interes pentru istoria României nu este însă atît de nouă. Primele încercări se datorează publicistului Al. Sturza, încă de la sfîrșitul secolului trecut. Mai tîrziu, Nicolae Iorga a studiat relațiile timpurii dintre Anglia și țările române în mai multe lucrări — dintre care cea dintîi a apărut în anul 1913 —, subliniind valoarea colecțiilor insulare pentru lămurirea unor evenimente din trecutul Moldovei și al Țării Românești. Ulterior aceste investigații au fost duse mai departe de Dimitrie N. Ciotori, Elvira Georgescu, Ion Podea, Marcu Beza ș.a.

Iată de ce masiva culegere de documente publicată de Eric D. Tappe *, profesor de istorie, limbă și literatură română la Școala de studii slave și sud-est europene de pe lîngă Universitatea din Londra a constituit un eveniment deosebit. Lucrarea impresionează în primul rînd prin bogăția ei, dovedind în mod convingător interesul pe care îl prezenta pentru apusul Europei spațiul continentului în care erau cuprinse țările române. Unele dintre cele 218 documente publicate erau cunoscute istoriografiei noastre, fiind de pildă incluse în colecția Hurmuzaki; în majoritate covîrșitoare, ele sînt însă inedite sau numai parțial cunoscute, publicarea lor avînd meritul de a arunca o nouă lumină asupra unor episoade ale istoriei naționale. Interesul pe care l-au manifestat cercurile științifice din țara noastră față de lucrarea lui Tappe a fost dovedit și prin recenziile care i s-au făcut în revistele de specialitate („Studii", „Revista Arhivelor", „Revue des Études Sud-Est Européennes" etc.) de către Șerban Papacostea, Paul Cernovodeanu, Cornelia Papacostea-Danielopol, Nicolae Ghinea și Dinu A. Dumitrescu. S-a considerat, în general, că volumul a adus un aport însemnat pentru adîn-

* *Documents concerning Rumanian History* (1427-1601), Mouton et Co., London, The Hague, Paris, 1964.

cirea studiului trecutului ţărilor române, în epoca feudală. Dacă anul 1427 marchează, printr-un act de importanţă relativ minoră, cel dintîi document semnalat în această culegere (privind pe comitele aromân Paulus, aflat la curtea Angliei), multe dintre cele care îi urmează fac referire la personalităţi şi împrejurări de seamă din istoria noastră, încheindu-se cu anul 1601, ce marchează sfîrşitul tragic al lui Mihai Viteazul, cel dintîi domn care a realizat unirea celor trei ţări române.

★

Documentele-scrisori din volum, prezentate în ordine cronologică, sînt reproduse în limbile originale în care au fost elaborate : engleză, latină, italiană şi unul singur în limba franceză. Cele mai multe se referă la Ţara Românească şi Moldova, cîteva privind şi Transilvania. Lucrarea lui E. D. Tappe aduce mărturia prezenţei unui număr apreciabil de documente privitoare la ţările române în Arhivele britanice de stat, la British Museum, ca şi în colecţii particulare, încă dintr-o epocă destul de timpurie : sec. XV-XVI. Evident, iniţiativa publicării se cere continuată, atît prin editarea actelor din alte fonduri, cît şi prin investigarea unei perioade istorice ulterioare (sec. XVII-XIX) care vor aduce, indiscutabil, destule fapte noi.

În cele ce urmează, spicuim cîteva fragmente care ni s-au părut deosebit de semnificative şi care prezintă în acelaşi timp interes pentru numeroşii cititori ai revistei noastre, cu atît mai mult cu cît volumul publicat într-un tiraj restrîns a devenit o raritate bibliografică.

Un comite aromân la curtea lui Henric VI*

Lui Paulus, comitelui Valahiei din părţile Greciei, pe care domnul rege **[Henric VI al Angliei]** prin deosebita sa milă şi consideraţie acum, la trecutul 8 iulie, l-a tratat ca pe un comite de sînge nobil, înfrînt şi urmărit de duşmanii lui Dumnezeu, turcii şi sarazinii, neavînd unde să trăiască şi neputînd nici să-şi menţină starea din contribuţia bunurilor creştinilor, i-a acordat, cu asentimentul şi avizul consiliului său, prin scrisori patente, un ajutor (ce va fi suportat în mod cinstit de cei care vor domni) de 40 mărci pe care le va primi în fiecare an în două părţi egale.

1427, oct. 13 (original latin), **doc. 1.**

★

Cu sprijinul românilor

Rînd pe rînd, mai ales prin intermediul relatărilor unor demnitari englezi la curţile Europei centrale sau răsăritene, aflăm despre campania întreprinsă de turci împotriva lui Vlad Ţepeş (1462), despre relaţiile lui Neagoe Basarab cu regele Poloniei, despre înfruntarea dintre Soliman Magnificul şi Petru Rareş (1538). Lupta ţărilor române împotriva pericolului otoman ocupă un loc tot mai important, aşa cum rezultă din documentele ce urmează.

Prea luminate rege, a sosit vremea pentru a începe expediţia, cu cinste pentru creştinătate, împotriva turcilor [...] este nevoie să ne pregătim armele şi să ne înţelegem dinspre **[partea]** Europei, ca nişte creştini ai împărăţiei şi ridicîndu-ne armele pentru libertate, urmează să fie alături de noi grecii, albanezii, slovenii, sîrbii, bosniacii, românii şi alte naţiuni din vecinătatea Mării Negre, ca şi alţii din **[întreaga]** Europă.

Emery d'Amboise către Henric VIII
1511, mai 10 (original latin), **doc. 3.**

★

Împotriva „funestului" sultan

În acelaşi an 1519, pomenitul rege al Poloniei **[Sigismund I]** şi cu oştirile ajutătoare ale muntenilor, moldovenilor şi ruşilor, în scopul continuării expediţiei din anul 1518 **[proiectul de recucerire a Chiliei]**, urmează să se unească în portul „Oberbossno" **[poate Burgas ?]** şi astfel uniţi să atace oraşele Filipopoli şi Adrianopol. Şi dacă se va putea, cucerindu-le, apoi să urmărească pe funestul sultan turc **[Selim I]**.

Relatare asupra proiectului papei Leon X
1517, Roma (original latin), **doc. 6.**

★ Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.

Un aventurier veneţian rîvneşte la tronuri

Aventurierul veneţian Aloisio Gritti (1501-1534), fiul natural al dogelui Andrea Gritti şi favorit al marelui vizir Ibrahim, pretendent la scaunul de domnie al ţărilor române şi chiar la tronul Ungariei, a avut un sfîrşit dramatic, prin uciderea sa la Mediaş.

Zápolya Ioan I **[rege al Ungariei, aliat cu sultanul Soliman Magnificul]** dorind să arate pe Aloisio Gritti în adevărata lui lumină [...], îl puse pe Statilius, episcopul Transilvaniei, să scrie domnilor români să fie atenţi, deoarece Aloisio Gritti urmăreşte să obţină stăpînirea celor două ţări române **[Moldova şi Ţara Românească]** ca şi a regatului Ungariei [...] Domnul acestor români **[Petru Rareş],** primind aceste scrisori, a trimis soli la Zápolya, care i-au arătat că el a fost prevenit atît de ştirea privind stăpînirea ţărilor române, cît şi de aceea a regatului ungar de către Aloisio Gritti [...]. Prin urmare, de aceste intenţii [...] românii nu au de ce să se teamă.

Relatare **„Despre treburile Ungariei".** 1533 (original latin), **doc. 17.**

*

Între Despot Vodă şi Alexandru Lăpuşneanu

E vorba de conflictul dintre Alexandru Lăpuşneanu şi Despot Vodă, larg cunoscut în istoriografia noastră.

Despot, frate al soţiei ducelui (!) Moldovei **[soţia lui Lăpuşneanu — doamna Ruxandra],** se străduia de multă vreme să devină stăpîn al Moldovei, considerînd că este în drepturile lui să o facă, aceasta fiind ţara din care a fost izgonit de către ducele (!) Alexandru Voievod. Bucurîndu-se de consimţămîntul fruntaşilor boierimii din Moldova şi bizuindu-se pe ajutorul principelui Transilvaniei **[Ioan II Sigismund Zápolya],** el şi-a făcut intrarea acolo cu o armată. Şi întîlnind pe cîmpul de bătălie pe numitul duce Alexandru, care avea o putere de şase ori mai mare decît el, l-a înfrînt pe el şi armata sa, în aşa fel încît dacă n-ar fi scăpat prin fugă, l-ar fi ucis pe duce şi pe toţi ceilalţi. Au fost ucişi un mare număr de oameni, printre care 500 ieniceri, pe care turcii îi trimiseseră în ajutorul lui Alexandru. Toate căruţele acestuia din urmă (printre care 11 erau încărcate cu bani), muniţiile şi artileria sa, au căzut în mîinile zisului Despot. Continuînd urmărirea, acesta l-a gonit pe ducele Alexandru pînă într-o fortăreaţă pe care apoi a asediat-o, astfel că se crede că nu va putea să scape [...]

Ioan I Zápolya, regele Ungariei, a avertizat pe domnii Moldovei şi Ţării Româneşti despre manevrele aventurierului Aloisio Gritti

Se zice că soţia ducelui Alexandru a devenit şi ea potrivnică bărbatului ei, trimiţînd ajutor fratelui. Se mai spune că regele Transilvaniei a ridicat o oaste în sprijinul ducelui Alexandru şi că aceasta a şi trecut rîul Tisa.

22 dec. 1561, Viena (original englez), **doc. 33.**

*

Se confirmă că Despot s-a proclamat duce al Moldovei şi că ducele Alexandru s-a dus la turci, pentru a dobîndi ajutorul lor.

1561, dec. 24, Praga (original englez), **doc. 35.**

*

Vremuri grele pentru Moldova...

Relatarea solului veneţian reprodusă mai jos este destul de confuză, înfăţişînd o succintă istorie a Moldovei după Alexandru cel Bun, în sec. XV-XVI, în contextul antagonismului polono-turc. Interesante sînt amănuntele cu privire la relaţiile pe care le-au avut unii domni ai Moldovei cu regii poloni în sec. XV, precum şi descrierea stării de pustiire în care se afla ţara în urma unor necontenite războaie şi mai ales după înfrîngerea şi uciderea lui Ioan Vodă cel Viteaz de către turci.

...Iar în anul 1432, ajutîndu-l Vladislav III, regele Poloniei, pe Ilie Voievodul **[Iliaş I, fiul lui Alexandru cel Bun]** să-şi recîş-

tige partea sa din moștenirea fratelui **[Ștefan II]**, în semn de gratitudine pentru beneficiul primit, zisul Ilie făcu omagiu mai sus-numitului rege ; care îi impuse tributul ca să fie plătit în fiecare an, o sută de cai și două sute de bucăți de pînză de mătase, cu tot atîția boi, și două sute de cărăușii de un anumit pește din care este în Dunăre cu îmbelșugare ; onorîndu-l în schimb cu al doilea loc după arhiepiscopul de Gniezno.

Dar deoarece acești principi erau aleși de popor și foarte adesea răsturnați de el, trăind în acest fel în mijlocul rebeliunii, regele Sigismund I, cum era principe preasfînt, în orice altă acțiune însă puțin înclinat spre război, ca să nu pornească oaste împotriva lor, căci făcuseră pagube mari la hotarele acelea ale Podoliei, scrise Turcului, prietenului său și-l rugă dacă vrea să așeze voievod în Moldova pe un anumit Petru, silind popoarele de aci să-l accepte.

Ceea ce Turcul făcu numaidecît, folosind prilejul de a-și face tributară acea provincie, așa după cum în aceste luni din urmă și-a făcut-o în sfîrșit supusă, răspunzînd polonilor atunci cînd reclamau confirmarea suzeranității lor, că aceasta era pierdută prin cedarea ce i-a făcut-o Sigismund I, atunci cînd îl rugase să-l instaleze cu forța pe acel voievod ; zicînd că nu se recurge la dreptate decît din partea celor puternici, și astfel Moldova este numită de Marele Turc a sa [...]. Provincie care odinioară dădea 40 și 50 mii de cai, și acum e așa de ruinată de războaiele acestea din lunile trecute, încît anevoie poate da 25 mii, ajungîndu-se în unele locuri să se umble opt și zece zile ca prin pustietăți, de unde mai înainte era roditoare și foarte populată.

Și încă nu se poate spune că ar fi liniște în acele părți, căci Moldova de sus, care se hotărnicește cu polonii, nu avea să dea ascultare noului voievod **[Petru Șchiopul]**. Însă Turcul a găsit leac la aceasta [...], fapt care displace peste măsură polonilor, văzînd că această putere se apropie în fiecare zi tot mai mult de ea, atît prin fapte cît și prin vorbe ; fiind totdeauna lipsită de respect, căci afirmă că nu obișnuiau să scrie cu atîta mîndrie cum fac acum, și deși tratatele ce le au împreună sînt destul de onorate și de reciproce, a căror copie scoasă de pe cele autentice o am în fața mea, cu toate acestea sînt puțin aduse la îndeplinire de către dregătorii turci.

Din care lucruri se iscă o mare nemulțumire la poloni și vorbesc foarte liber despre asta ; și există unii care se arată dușmani pe față ai turcilor.

Relatarea din Polonia a preavestitului domn Girolamo Lippomano, făcută Senatului Veneţian în anul 1574.

(original italian), **doc. 49.**

★

Petru Cercel și regina Elisabeta

Scrisoarea de față — necunoscută anterior istoricilor noștri — atestă scurta ședere la Londra, probabil în primăvara anului 1580, a pretendentului pribeag Petru Cercel, care și-a încercat norocul și la curtea reginei Elisabeta, pentru a obține sprijinul suveranei pe lîngă sultan, în vederea înscăunării sale pe tronul Țării Românești.

Soliman Magnificul, cel pe care Petru Rareș a cutezat să-l înfrunte, în apogeul puterii sale...

Prea înțeleptului și prea nobilului domn, domnului N. Wolleys (!), secretarul prea măritei regine Elisabeta, plecăciune.

Transmițîndu-vă prieteneasca noastră salutare mult prea cinstitule domn, eu, principele Pătrașco **[Petru Cercel]**, al lui Petru domnul Țării Românești **[Pătrașcu cel Bun]**, mă recomand în mod insistent Înălțimii Tale și îți cer din inimă și te rog foarte mult, ca atunci cînd va binevoi Înălțimea Ta, să-mi dea orice răspuns la scrisoarea pe care sluga mea o va prezenta prea măritei regine. Și ca să fiu mai sigur de acest răspuns, să nu (!) mi-l

trimiteţi întărit cu sigiliul Dvs. pe adresa mea de acasă, întrucît treburile mele nu merg prea bine, ca să nu rămîn mereu în îndoială şi ca să pot şti sigur ce trebuie să fac de acum înainte. Ceea ce dacă va face Înălţimea Ta, îmi va fi un lucru prea plăcut.

Pătraşco Voievod

Pe margine (privitor la adresă) : În uliţa Fanches Church, la casa unui italian, al cărui nume este Bonifacius.

Petru Cercel către Sir John Wolley

1580 (?) (original latin, cu un adaos în l. engleză), **doc. 52.**

*

Scrisoarea unui curtean al lui Petru Şchiopul către Elisabeta a Angliei

Prea înaltă şi prea puternică regină, doamna mea mult prea milostivă.

Marea strălucire a Maiestăţii Voastre, nu numai a prea puternicului regat al Angliei, dar mai ales a sufletului vostru regesc, îndeamnă pe toată lumea să arate mare credinţă şi bunăvoinţă faţă de Maiestatea Voastră. După cum prin această prea umilă scrisoare ofer Maiestăţii Voastre prea credincioasa şi veşnica prietenie a prea bunului principe al celor două provincii ale Moldovei şi Ţării Româneşti. Petru, stăpînitor prin mila lui Dumnezeu, împreună cu prea credincioasa mea ascultare, promiţînd Maiestăţii Voastre, cînd prin regeasca ei scrisoare va dori să se servească de prietenia zisului meu domn şi de slujba mea prea credincioasă cu vreun prilej demn pentru o aşa mare regină, ne va găsi gata pregătiţi [...]. Şi ne rugăm lui Dumnezeu pentru mărirea ei şi înfrîngerea duşmanilor săi.

Din Iaşi, reşedinţa de scaun a Moldovei, la 1 iunie 1587.

Al Maiestăţii Voastre prea umil şi prea credincios

Bartolomeo Brutti
mare postelnic în Moldova

1587, iunie 1 (original italian), **doc. 64.**

*

La Londra, în 1580, Petru Cercel a cerut sprijinul reginei Elisabeta, pentru a dobîndi scaunul Ţării Româneşti

Răzvrătire faţă de Poartă...

Mai bine de jumătate din documentele cuprinse în volum înfăţişează personalitatea lui Mihai Viteazul şi momente ale domniei lui, aşa cum sînt reflectate de rapoartele ambasadorilor englezi la Poartă, Edward Barton (1588-1597) şi Henry Lello (1598-1601). Acţiunile sale diplomatice înţelepte, geniul său militar, nenumăratele fapte însemnate ale marelui domn, sînt înfăţişate sub diferitele faţete ce puteau interesa pe agenţii diplomatici din capitala otomană. Deşi atitudinea ambasadorilor nu este întotdeauna favorabilă lui Mihai (ei compătimindu-i adesea pe turci şi pe sultan cu care întreţineau relaţii strînse), stima pe care voievodul le-o inspiră e foarte vizibilă. La 7 noiembrie 1595, Barton îi scria, de pildă, aceste rînduri secretarului de stat Sir Thomas Heneage : „E un fapt demn de cea mai mare admiraţie şi de faimă veşnică, ca aceea ce atîţia împăraţi, regi şi prinţi n-au putut spera să înfăptuiască vreodată, a izbutit s-o facă un Mihai, cel din urmă şi cel mai sărac dintre principi, anume să zdrobească oştirile sultanului" (doc. nr. 133).

In raportul ce urmează figurează primele informaţii privitoare la răzvrătirea Ţărilor Române împotriva Porţii, după aderarea lor la liga antiotomană iniţiată de Imperiul habsburgic, Veneţia si Papalitate. Încercările turcilor din iarna 1594-1595 de a scoate din domnie pe Mihai Viteazul şi Aron Tiranul, prin forţa armelor, şi a-i înlocui cu nişte obscuri pretendenţi, au dat greş, iar în primăvara următoare Mihai a iniţiat campania sa victorioasă împotriva garnizoanelor turceşti de la Dunăre.

Voievozii sau principii Moldovei şi Ţării Româneşti **[Aron Tiranul şi Mihai Viteazul]**, în alianţă strînsă cu principele Transilvaniei **[Sigismund Báthory]**, răzvrătindu-se împotriva sultanului [...] el a numit comandant pe Mustafa Paşa, ginerele marelui vizir Sinan Paşa, însoţit de ieniceri, topcii şi gebegii [...] în număr de 80 000, împreună cu doi tineri pretendenţi **[Bogdan Sasul şi Ştefan Surdul]**, din numitele provincii şi în al cărui sprijin s-a poruncit beglerbegilor din Bender, Akerman şi Silistra, din vecinătatea Ţării Româneşti şi a Moldovei, să fie gata pregătiţi.

Pe de altă parte, principele Transilvaniei a trimis în Moldova 5 000 **[ostași]** unguri și tot atîția în Țara Românească, în afara celor 18 000 cazaci veniți din Polonia și care au adus cu ei în Moldova un nou domn **[Petru Cazacu]**, înscăunîndu-l prin forța **[armelor]**. Așa încît se crede că în aceste două provincii va fi la iarnă mare zarvă.

Edward Barton către William Cecil baron Burghley

1594 noiembrie 30, Constantinopol (original englez), **doc. 109.**

*

Victorie la Vidin

De curînd au sosit aici vești că domnul Țării Românești, ajutat de unguri [...], a asediat Vidinul, o cetățuie la Dunăre [...] blocînd de altfel Dunărea din toate părțile ; **[românii]** fiind atît de puternici, au așezat diferite bărci și șlepuri pe zisul fluviu, pînă la gurile **[sale]** de la Marea Neagră, ca să nu îngăduie să fie trimisă nici o aprovizionare în hrană sau muniții în tabăra turcească din Ungaria și au oprit de asemenea orișice trafic din aceste ținuturi ale Mării Negre încoace, în așa fel încît mîncăm aici la Constantinopol pîine de 6 dramuri cu un penny și o livră de miel cu 5 penny.

Edward Barton către William Cecil baron Burghley

1595, martie 22, Constantinopol (original englez), **doc. 116.**

*

Aici au fost aduse vești că Hasan Pașa, beglerbeg de Grecia (cel mai îndrăzneț și vestit conducător dintre aceștia), construind un pod la Vidin [...] spre a trece în Țara Românească și începînd să mărșăluiască cu oastea sa (nestînjenit de Mihai, care a fost înștiințat prin iscoadele sale de forțele și planurile beglerbegului), cîțiva din soldații săi apucînd să treacă podul și alții mergînd în urma lor, au fost surprinși și atacați de Mihai Vodă, căruia turcii ce trecuseră peste pod n-au fost în stare să-i reziste, iar cei de pe pod, asaltați de alte trupe ale lui Mihai, neputîndu-le veni în ajutor, a urmat un mare prăpăd și măcel, Mihai urmărind pe turci pe pod și trecîndu-i pe toți prin sabie. Hasan Pașa n-a fost în stare să-și adune oamenii spre a încerca să reziste, el însuși fiind silit de deruta **[oștenilor]** săi să scape de urmărirea lui Mihai, cu puțini însoțitori. Mihai încetînd urmărirea [...] a trecut ținutul înconjurător prin foc și sabie și s-a retras în țara sa după ce a distrus podul în urma lui. Aceste știri au înspăimîntat pe marele vizir.

Edward Barton către William Cecil baron Burghley

1595, mai 24, Constantinopol (original englez), **doc. 122.**

La Constantinopol, o răscruce a diplomației europene : ambasadorul venețian și suita sa se pregătesc pentru o audiență la sultan

★

Promisiuni de ajutor

...Răzvrătirile **[împotriva Porții]** din Moldova și Țara Românească sînt în creștere, așa încît fără **[să întîmpine]** rezistență, ele aduc zilnic mari pagube de partea aceasta a Dunării, ajutate — după cum am mai amintit în rapoartele mele dinainte — de principele Transilvaniei, de la care n-am putut avea nici o știre sau răspuns privind hotărîrea sa, cu toate că i-am trimis mai multe scrisori ; acum, prin știrile primite din Veneția, sînt încredințat de marele ajutor pe care i-l dau lui **[Sigismund]** papa **[Clement VIII]** și împăratul german **[Rudolf II]**, promițîndu-i-se ca forțele celor două provincii amintite să ajungă la 8 000 luptători ; și tot de la Veneția am fost anunțat că regele Poloniei **[Sigismund III]** se va uni cu împăratul Germaniei și cu zișii principi împotriva sultanului **[Mahomed III]**.

Edward Barton către William Cecil baron Burghley

1595, aprilie 16, Constantinopol (original englez), **doc. 119.**

★

Speculații asupra strategiei lui Mihai...

Știrile lui Barton din raportul ce urmează provin din surse oficiale turcești, el însușindu-și punctul lor de vedere care critică strategia lui Mihai. După cum se va vedea însă din raportul lui Barton pe care îl reproducem în continuare, faptele au dezmințit aprecierile inițiale, bazate pe informațiile tendențioase ale lui Sinan Pașa, eșecul militar al turcilor devenind evident tuturor.

Deținem informații de la marele vizir Sinan Pașa, că el a ridicat un pod **[de vase]** peste Dunăre și a trecut cu toate forțele sale în Țara Românească, fără **[a întîmpina]** vreo rezistență din partea ungurilor **[veniți în ajutor]** și a românilor ; ceea ce mă face pe mine și pe toți ceilalți care cunoaștem și am văzut minunata forță a turcilor să **[ne întrebăm]** ce sfat va urma și ce va face domnul Țării Românești.

Nu cred că el va îndrăzni să se aventureze împotrivindu-se trupelor sultanului în cîmp deschis, ci **[mai degrabă]** se va refugia în vreun castel, pînă cînd asprimea iernii viitoare va sili pe turci să se retragă. Dar acesta n-ar fi un sfat bun, deoarece în această țară nu există vreun castel de oarecare importanță [...] **[capabil]** de o rezistență eficace, cu atît mai mult cu cît, din slova scrisă, știm că arareori forțele puternice ale turcilor să fi fost oprite de vreun castel întărit sau **oraș de necucerit** [...]

Așa că puțin **[lucru]** poate aștepta domnul de la vreo bătălie dată cu turcii, cînd el ar fi putut cu mult mai mult folos să le fi împiedicat trecerea peste Dunăre [...]. Se spune că ar avea cu sine 10 000 **[ostași]** unguri din Transilvania, 10 000 poloni (?). dar nu din **[trupele regulate]** ale regelui Poloniei, ci trimiși sub comanda hatmanului cazacilor. Sprijin de la împărat **[al Germaniei]** a venit cu picătura, încît nu se știe ce ajutor i-a trimis, iar de la românii săi a obținut destui luptători, totuși cu experiență **[de luptă]** redusă [...] în număr de 30 000(?). Vizirul a dat de știre că va da lupta hotărîtoare pe la 20 ale lunii acesteia și de aceea dorea ca turcii să înalțe rugăciuni pentru dînsul [...].

Edward Barton către Sir Thomas Heneage

1595, august 24, Constantinopol (original englez), **doc. 127.**

★

...infirmate de biruința de la Călugăreni

Excelență,

În ultima mea scrisoare v-am înștiințat despre intrarea vizirului în Țara Românească fără a întîmpina vreo rezistență din partea lui Mihai, domnul zisei provincii, care, după cum se spune, a avut poruncă de la principele Transilvaniei să nu acționeze împotriva vizirului înaintea sosirii ajutoarelor promise de împărat și pe care amintitul monarh avea intenția să le trimită [...].

Domnul a poruncit ca cei care de bună voie l-ar urma, să aibă slobozenia s-o facă și — împreună cu cei 8 000 **[ostași]** unguri, viteji și hotărîți **[detașamentul trimis in ajutor de Báthory, sub comanda lui Albert Kiraly]** i-a răsfirat prin tot locul. ca în cazul în care turcii i-ar vedea și i-ar fugări, ei să găsească locuri prielnice **[de apărare]**, pentru ca mulțimea turcilor să nu-i copleșească. Ceea ce s-a și întîmplat după dorința lor [...].

Forța principală a vizirului [...] a fost atrasă într-o strîmtoare, mărginită într-o parte de mlaștini, iar într-alta de un rîu adînc.

În continuarea documentului se arată că turcii au întîmpinat mai întîi rezistența archebuzierilor lui Kiraly ascunși într-un crîng învecinat și la capul mlaștinii. Aceștia au primit pe turci atît de bine cu salvele lor, încît puține proiectile au fost irosite [...]. Vizirul necunoscînd avantajul **[de teren]** pe care îl aveau [...] **[archebuzierii]**, ci socotind că ei se luptă în cîmp deschis, a trimis înainte 3 beglerbegi și el i-a urmat apoi cu restul oștirii. Și ungurilor le-au venit în ajutor 2 000

Baronului William Cecil îi adresa ambasadorul englez la Poartă, Edward Barton, rapoartele consemnînd biruințele lui Mihai

călăreți **[români]** care au sosit înainte ca tovarășii lor să fie scoși din ascunzători și împreună cu archebuzierii să se lupte cu zișii beglerbegi, pînă cînd i-a ucis în bătălie pe toți trei.

Vizirul sosind el însuși și cuprinzîndu-l disperarea să înfrunte o asemenea năvală, pe de o parte din deznădejde, iar pe de alta spre a-i încuraja pe ai săi, s-a avîntat în iureșul bătăliei, unde, după cum s-a aflat în curînd, izbit și trîntit de pe cal, ar fi putut să fie capturat sau ucis dacă un spahiu [...] nu l-ar fi scăpat și ajutat să reîncalece. Dar și așa el n-a fost ferit cu totul de primejdie, fiindcă a căpătat o rană de suliță în obraz și o lovitură la gură, care i-a scos un dinte și i-a clătinat pe ceilalți ; în căzătura de pe cal, se rănise la frunte, așa încît vizirul s-a retras cu trei răni, nu atît de ușoare. Și astfel bătălia a luat sfîrșit, după unii fiindcă ambele părți erau istovite, iar după alții din pricina căderii nopții.

Edward Barton către Sir Thomas Heneage

1595, septembrie 7, Constantinopol (original englez), **doc. 128.**

(Continuare în p. 61)

OASPETE LA „MAGAZIN ISTORIC“

MANUSCRIPTUM

Răspunzînd amabilei invitații a redacției revistei „Magazin istoric“ de a insera un preambul la grupajul de texte spicuite din „Manuscriptum“, gîndul ni se îndreaptă, în chip justificat, către cel care este fondatorul publicației noastre și patronul ei spiritual : mult regretatul Perpessicius. Însăși alegerea titlului de „Manuscriptum“ se revendică de la acea „poezie a manuscriselor“ pe care a evocat-o cîndva, Maestrul, cu o inegalabilă artă a cuvîntului. Firește, nu ignorăm inițiativa editorială din trecut, dedicată reproducerii de facsimile după manuscrisul unor opere literare (pînă la urmă, numărul operelor facsimilate a fost însă restrîns). Eforturile noastre țintesc la mai mult, și anume, pătrunzînd în lumea plină de taine a scrisului, să dăm la iveală tot ceea ce n-a trecut încă pragul anonimatului, ceea ce e inedit, în dorința de a contribui la îmbogățirea patrimoniului literar național.

Am mai spus și cu un alt prilej : „Manuscriptum“ nu se vrea un *corpus* de documente, ci o revistă, de aici prezentarea diferențiată a materialelor, în rubrici variate și, în intenția noastră, atrăgătoare ; dar o revistă de documente, în sensul că accentul cade nu pe exegeza specialistului (redusă adesea la o simplă introducere în problemă), ci pe documentul comunicat. Asupra structurii rubricilor aș vrea să insist, întrucît acestea sînt astfel alcătuite încît să poată cuprinde întreg materialul, atît de divers și nu de puține ori caleidoscopic, existent în arhivele literare. Mai întîi, desigur, creații propriu-zise (bucăți de proză, poezii, piese de teatru și chiar romane). Dar și variante prin care se încearcă reconstituirea laboratorului artistic (rubrica : „Per aspera, ad astra“), profesiuni de credință (conferințe, autoportrete literare), ca și corespondență (rubrica : „Epistolar“). Menționăm în mod special interferențele literaturii române cu creația universală : „Scriitori români în arhive străine“ și „Scriitori străini în arhive românești“. Sau rubrica intitulată : „Curier“ — „Expeditori : scriitorii ; Expeditori : cititorii“ prin care se comunică documente aflate în arhive particulare.

Dacă vom mai aminti că ne interesează orice fel de document, de la cele care prezidează înființarea unei publicații pînă la simple cărți de vizită sau afișe, ca și fotografii, dedicații etc. se va înțelege și mai bine ambiția noastră de a intra în intimitatea travaliului scriitorilor ca și a existenței lor private, dezvăluind „cealaltă față“ a literaturii, cu toate secretele ei și aspirînd la o deplină autenticitate (facsimilînd masiv, transcriind cu o fidelitate absolută textele ș.a.m.d.).

Măsura în care izbutim să îndeplinim aceste deziderate ? Nu sîntem noi cei mai în măsură s-o spunem. Academicianul Al. Philippide aprecia („Contemporanul“, 9 aprilie 1971) că totul „dă de fiecare dată revistei înfățișarea și atmosfera unui colț bogat de muzeu, alcătuind, număr după număr, un monument trainic și în continuă dezvoltare, de mare preț pentru cinstirea scrisului literar românesc și a limbii noastre scrise“.

În cele ce urmează, oferim cititorilor spicuiri din textele, publicate sau care urmează să fie publicate în „Manuscriptum “. Sub titlul generic : „Totul este rezultatul luptei“, documente privind relațiile scriitorilor noștri cu mișcarea comunistă și muncitorească (apărute în nr. 2/1971). Se adaugă o scrisoare a lui Titu Maiorescu către scriitorul austriac Karl Emil Franzos, descoperită în arhivele din Viena de prof. dr. Dimitrie Păcurariu și o scrisoare a lui Vasile Alecsandri către Aristizza Romanescu, comunicată redacției noastre de Gh. Franga, directorul Muzeului Teatrului Național — ambele scrisori urmînd să apară în nr. 3/1971.

Mulțumind călduros confratelui stimat „Magazin istoric“ pentru ospitalitate, ne exprimăm speranța că, o dată cu aceasta, se începe o colaborare (care nu poate fi decît fructuoasă) între cele două publicații. Căci, să nu uităm : un alt „Magazin istoric... pentru Dacia“ cuprindea colaborările unor istorici care erau în același timp și scriitori.

Al. OPREA

Din jurnalul lui N. D. Cocea

februarie, 1918

Vai, Floricel, cînd ai şti pentru ce crimă sînt acuzat. Nici mai mult, nici mai puţin decît un complot împotriva guvernului ! [...] Cea mai odioasă acuzaţie cu putinţă, clădită pe spusele unui biet azvîrlit şi ale unui poet lamentabil de mediocru.

Ghiceşti răspunsul meu. Am declarat cinstit c-am vorbit despre revoluţia viitoare, nu numai cu cei doi preopinenţi, dar cu tot Iaşul pe care-l cunosc, cu deputaţi, cu miniştri, cu ziarişti, şi printre alţii chiar cu un judecător de instrucţie...

Declaraţiile mele, mărturisirea comisarului regal că toată afacerea asta i se pare o aberaţie curată, neghiobia învinuirilor [...] toate acestea la un loc, Floricel iubit, nu-i îndeamnă însă pe Brătieni să-şi recunoască leal prostia şi să mă lase în libertate. Lucrul e de altfel explicabil. Împotriva mea nu e pornire specială de ură sau de răzbunare [...] Dar bieţilor oameni li-e frică. Li-e frică de tot ce se mişcă, de tot ce gîndeşte, de tot ce n-a murit încă în ţara asta. I-am văzut. Le tremura cămaşa pe dînşii ca gelatina.

Din jurnalul lui Gala Galaction

februarie, 1919

Printre socialiştii samavolnic arestaţi la 13 Decembrie a fost şi I. C. Frimu. Nu pentru că luase parte la manifestaţie, ci fiindcă, stînd acasă, cugetase sau plănuise lucruri criminale împotriva neprihănitei noastre burghezii stăpînitoare. Frimu şi ceilalţi arestaţi au fost sălbatec bătuţi în beciurile poliţiei, atît de sălbatec, atît de fioros, că vreo cîţiva dintre ei sînt în ceasul morţii. Frimu, mai slab sau mai rău bătut, a şi murit. Sînt încredinţat [...] că mînia [...] se va trezi vijelioasă, într-o zi aproplată.

Dintr-o scrisoare a lui Anton Bacalbaşa

Cînd îţi scriu rîndurile astea mă aşteaptă tiparul şi conferinţa pentru Ateneu. Sînt dezolat, nepregătit, în imposibilitatea cea mai absolută de a mă pregăti. Ce-am să fac ? E-ntîia oară că partidul pune mîna pe tribuna Ateneului şi iată-n ce condiţii mă prezint ! [...]

De un singur lucru nu-mi pare rău : vezi ce rezultat a avut munca asta. ADEVĂRUL a luat o direcţie admirabilă — şi apoi merge şi excelent. De la o vreme, avem un tiraj nemaipomenit în ţara asta : maximum 16 000 şi minimum 12 000. Vezi bine succesul şi nu-ţi mai vorbesc de numărul literar. Toate astea ne slujesc de minune. Dar, în privinţa asta, îţi voi spune în curînd lucruri mari.

Dintr-o scrisoare a lui Panait Istrati

Nisa, 9 martie, 1925

Dragă prietene,

Sînt fericit să aflu că marele Ştefan Gheorghiu trăieşte mereu în sufletele de elită ale acelora pentru care el şi-a sacrificat viaţa. E poate singura răsplată care i-ar fi plăcut dacă ar vedea iubirea ce i s-a acordat memoriei lui. Află deci că nu numai că mă asociez la ideea voastră de-a reda pe Ştefan, dar chiar mă însărcinez cu editarea cărţii. Vă opresc s-o faceţi voi cu mijloacele slabe şi fără material îndestulător. Aci nu trebuie să intre nici un fel de orgoliu ori vanitate. Trebuie să ne sacrificăm toţi succesului întreprinderii.

Eu am înfiinţat o editură în România, asociat fiind cu un mare prieten, care pune la bătaie două milioane de lei ca să ne dezrobim de sub jugul editorilor lacomi de cîştig. Vom edita pe preţ rezonabil tot ce e mare şi frumos, generos, în literele mondiale.

Cartea despre Gheorghiu o voi edita-o eu, iar beneficiul net, după ce se vor deduce cheltuielile casei de editură, va fi vărsat în întregime unui fond nobil de ajutorare a clasei muncitoare, sper să adun sumele necesare ca să fac la Brăila, apoi aiurea, ospătării populare unde să găsească hrană şi adăpost aceia care mai sînt şi azi pe drumuri, aşa cum am fost eu pînă ieri.

Vom face cărţii o lansare din cele mai răsunătoare. Nici un muncitor nu trebuie să se lipsească de ea.

Dintr-un dosar de siguranţă

Mîine, luni 16 martie cor., apare nr. 2 al revistei „Era nouă" organ deghizat de doctrină marxistă al partidului comunist din România, imprimată fiind la tipografia „Modernă" din Calea Victoriei, cu un tiraj dublat de 4 000 exemplare, fiind cerută şi în provincie. Spre deosebire de primul număr, în care problemele erau tratate într-o manieră ştiinţifică, academică, iar elogiile la adresa leninismului şi a U.R.S.S.-ului erau strecurate în chip subtil ; în numărul 2 se observă o vădită evoluţie spre tonul agitatoric, propagandistic şi organizatoric.

De semnalat în special este articolul fruntaşului comunist avocatul Lucreţiu Pătrăşcanu, tratînd despre formula „statului ţărănesc". Pe marginea acestei teme din programul partidului naţional-ţărănesc, Lucreţiu Pătrăşcanu dezvoltă un studiu asupra folosinţei formulei statului ţărănesc pe care o agită naţional-ţărăniştii — despre care spune că deşi are o suprafaţă revoluţionară, totuşi ea nu poate rezolva problema specificului social al României [...]

Socotim necesar să arătăm că această revistă este cu totul dăunătoare ordinei şi siguranţei statului, prin aceea că serveşte interesele partidului comunist din România, înlocuind presa ilegală şi clandestină cu scrieri de doctrină comunistă.

Stocul celor 4 000 exemplare se află în prezent încă neridicat la tipografia „Modernă", imprimat fiind cu aprobarea Cenzurei.

Menţionăm şi faptul că dl. Prim Comisar Regal al Consiliului de Război Corpul II Armată s-a sesizat personal de scrierile cu caracter revoluţionar apărute în această revistă şi în consecinţă a semnalat cazul d-lui general comandant.

Vasile Alecsandri către Aristizza Romanescu

Dragă Getta,

Imi ceri un sfat şi, deci, nu ştiu cum să conciliez interesele d-tale cu ale teatrului.

Dorinţa mea şi a tuturor persoanelor ce se gîndesc la înaintarea artei dramatice este de a te vedea reintrată pe scena marelui Teatru, unde ai creat atitea roluri importante şi unde te aşteaptă succesuri netăgăduite.

Dacă însă Comitetul, precum mă asigurez, arată rea voinţă în privinţa d-tale, dacă unii din Societari fac intrigi pentru ca să te vadă depărtată din sînul lor, atunci nu-ţi rămîne decît a primi propunerile ce ţi s-au făcut de antreprenorii teatrului Bosel, şi a aştepta timpuri mai favorabile.

Opera italiană, de va fi bună, va produce negreşit mari pagube Teatrului Naţional, căci Societatea Bucureşteană va prefera să audă miorlăind decît declamînd ; prin urmare ea va veni mult mai rar ca să asiste la reprezentaţiile româneşti. Se poate dar întîmpla ca în prezenţa acelei stări de lucruri, Comitetul se aibă recurs (sic !) la talentul d-tale pentru acoperirea dificitului ce se va produce în veniturile teatrului.

Oricum să fie, te sfătuiesc să nu remăi deoparte în iarna aceasta, ci să gioci chiar pe un teatru (sic !) secundar, pentru ca să fii necontenit în ochii publicului. Loin des yeux, loin du coeur, zice francezul. Acest adevăr se aplică **mai cu deosebire artiştilor.**

Titu Maiorescu către scriitorul austriac Karl Emil Franzos

Bucureşti, 6/18 octombrie 1877

Mult stimate domn,

Din însărcinarea autoarei, am onoarea a vă trimite alăturat Schiţele româneşti. **E o datorie elementară şi o obligaţie faţă de autorul „tablourilor culturale" [...] O fac cu atît mai multă plăcere, cu cît doresc ca acea cărticică să contribuie la răspîndirea unei cunoaşteri mai bune a literaturii româneşti în Germania, în acelaşi sens în care v-aţi exprimat şi dv. dorinţa [...]**

Poate că în această cărticică veţi găsi îndemnul de a-mi satisface rugămintea şi de a o discuta, de pildă, în „Prezentul". Însăşi autoarea şi traducătoarea cărţii, Doamna Mite Kremnitz, este o fiică a cumnatului meu Bardellben, a rectorului de atunci al Universităţii din Berlin. Educată în Anglia, s-a căsătorit foarte tînără cu Dr. Kremnitz. Sînt de cîţiva ani în Bucureşti, unde el conduce împreună cu alţii secţiunea chirurgicală a Spitalului Brîncovenesc. Cu ce spirit viu această înalt dăruită Doamnă îmbrăţişează noua ţară şi noua viaţă, cartea o dovedeşte. Şi eu cred că avem în faţă prima încercare, care va avea urmări foarte importante.

Îmi permit să închei cu dorinţa ca această scrisoare să fie începutul unor relaţii literare între noi. Ar mai fi de spus unele lucruri despre „tablourile" dv. „culturale" din România, pe care de fapt le găsesc corecte în mare parte. In orice caz, vă rog să vă adresaţi mie ori de cîte ori aveţi nevoie de o notiţă sau ceva de procurat din România. Vă stau la dispoziţie cu toată plăcerea.

Primiţi, vă rog, stimate domn, expresia consideraţiei mele celei mai înalte.

(Urmare din p. 58)

Unirea I

...Voievodul Mihai şi-a sporit stăpînirea, cucerind Moldova şi alipind-o la Transilvania şi Ţara Românească, rămînînd acum singur principe al celor trei provincii, după ce a izgonit pe Ieremia, care a fugit la cancelarul Poloniei **[Ioan Zamoyskil,**

Mihai a intrat în Moldova din pricina marelui cancelar al regelui Poloniei ; **[acesta]** sperînd să numească acolo **[în Transilvania]** un principe dacă va căpăta şi consimţămîntul sultanului, a pregătit o armată în Polonia spre a veni şi recuceri provincia în numele lui Sigismund. Despre care **[lucru]** auzind Mihai, a intrat el mai întîi în Moldova, unde cancelarul hotărîse el însuşi să se întărească, dîndu-i lui Ieremia forţele sale şi **[lăsînd]** toată puterea acestui principe. Cancelarul a rămas la marginile ţării şi Mihai înlăuntrul ei cu o oştire puternică — cum se spune — de 70 000 ostaşi, avînd mare ajutor şi de la ţarul Moscovei **[Boris Godunov]** şi de la **[arhiducele]** Maximilian, care a avertizat pe cancelar că Mihai face parte din tabăra imperialilor şi s-a sfătuit cu împăratul.

Henry Lello către Sir Robert Cecil
1600, 29 mai, Constantinopol (original englez), **doc. 198.**

★

„...L-a împresurat şi l-a ucis"

Acum 14 zile am adus la cunoştinţa Excelenţei Voastre **[ştirea]** că Maximilian, împreună cu Mihai au izgonit pe Sigismund şi au intrat în Transilvania. De atunci s-a confirmat — cu excepţia intrării lui Maximilian, care a rămas la graniţă, îndoindu-se de consimţămîntul populaţiei sau din altă cauză şi trimiţînd în locul său pe George Basta — că între acesta din urmă şi Mihai (după cum am primit acum ştire) a izbucnit o mare neînţelegere, cine să fie căpetenia **[ţării]** şi pe cînd Mihai dormea în cortul său, Basta l-a împresurat **[cu oştenii săi]** şi l-a ucis [...] Se spune că aceasta s-ar fi datorat împăratului, el îndoindu-se de credinţa lui Mihai!

Henry Lello către Sir Robert Cecil.
1601, septembrie 12, Constantinopol (original englez), **doc. 216.**

★

Selecţia documentelor prezentate s-a făcut în redacţie. Traducerea lor aparţine lui **Paul Cernovodeanu,** cu excepţia documentului 49, tradus de **Aurel Decei** şi a documentelor 33 şi 35 traduse de **I. M. Ştefan.** Notele din documente şi comentariile introductive aparţin, de asemenea, lui **Paul Cernovodeanu**

AGENTUL SECRET AL SECOLULUI

IURI KOROLKOV

Ei s-au jertfit pentru victorie

Strict secret, în caz de pericol se va arde — așa se intitulează cartea publicistului sovietic Iuri Korolkov, dedicată eroului Richard Sorge, lucrare cu care cititorii noștri au făcut cunoștință în numerele anterioare. Începînd cu anul 1929, Sorge devine lucrător al serviciului de informații sovietic. În 1930, „Centrul" de la Moscova îl trimite în China. După trei ani petrecuți aici, Richard Sorge primește o nouă însărcinare, de data aceasta în Japonia.

Obiectivul operației „Ramsai" este de a furniza „Centrului" știri despre atitudinea Japoniei militariste față de Uniunea Sovietică, despre dotarea tehnico-militară, ca și despre relațiile sale cu cel de-al III-lea Reich. În îndeplinirea riscantei lui misiuni, Richard Sorge, alias Ramsai, este ajutat de ziaristul Branko Vukelič, de radiotelegrafistul Max Klausen, de Hozumi Ozaki, consilier al primului ministru Konoye, ca și de pictorul Miaghi.

Corespondentul ziarului german „Frankfurter Zeitung" — căci aceasta este calitatea oficială a lui Sorge în Japonia — cîștigă prietenia ataşatului militar nazist Eugen Ott și reușește să pătrundă în cele mai importante cercuri politice și militare nipone.

După cîteva zile, înarmat cu un aparat fotografic minuscul, Ozaki se îndreptă spre cabinetul prințului Konoye. Inițial se gîndise să ascundă aparatul în servietă, dar Sorge îl sfătuise să-l țină în buzunar. Evident, și într-un fel și în celălalt, riscul era foarte mare. Documentele secrete erau păzite cu străşnicie de cerberii Kempeitaiului care, în pofida faptului că Ozaki era recomandat de primul ministru, puteau să-l percheziționeze oricînd. Șeful serviciului de documente secrete se mulțumi însă să facă o plecăciune adîncă în fața consilierului lui Konoye. Da, desigur, știa despre ce e vorba, domnul prim-ministru îl informase. Dar să-i fie iertată îndrăzneala — funcționarul se înclină din nou — domnul consilier era rugat să intre fără servietă...

Bomboane pentru o necunoscută

Funcționarul îl conduse într-o încăpere separată și se retrase. Ozaki răsuflă ușurat. Trecuse cu bine de prima încercare. Se afla „între patru ochi" cu documentele secrete, în care stătea scris, negru pe alb, ce avea să întreprindă Japonia în următorii doi ani. „Aprobat de Consiliul de Miniștri" — citi Ozaki pe prima filă și apăsă pe declanșatorul aparatului. Încă un țăcănit, încă o filă întoarsă. Dosarul era voluminos. Ozaki îl fotografie febril, filă cu filă, consumînd mai multe microfilme, apoi începu să-l citească pe îndelete. Din documente rezulta că Japonia pregătea o agresiune împotriva Chinei. „Cine vrea să prindă un pui de tigru trebuie să pătrundă în vizuina fiarelor", citi la un moment dat Ozaki fraza pe care o auzise, cu cîteva zile înainte, din gura primului ministru Konoye.

Brusc, în spatele lui se deschise o ușă. Ozaki n-avu timp să se întrebe dacă această intrare inopinată prevestea vreun pericol, căci în aceeași clipă răsună vocea amabilă a funcționarului care-l primise.

— Domnul consilier are nevoie de ceva ?

Nu, domnul consilier nu dorea decît să-i mulțumească pentru amabilitate și „să transporte cu bine aparatul fotografic și clișeele pe sub nasul cerberilor de la Kempeitai" — adăugă Ozaki, de data aceasta în gînd.

În aceeași seară, un nou mesaj cifrat luă drumul „Centrului" : „Japonia încearcă să inducă în eroare alte state — scria Sorge — lăsînd impresia că intenționează să atace Uniunea Sovietică în viitorul cel mai apropiat. Părerea mea este însă alta : Japonia nu are de gînd să declanșeze acum un război împotriva U.R.S.S. Ea își concentrează întreaga atenție asupra Chinei continentale..." Acest mesaj, conținînd informații de primă importanță, se cuvenea să fie argumentat cu documente. Fotocopiile după planul secret trebuiau deci să ajungă cu orice preț de la Tokio la Moscova. Dar cum?

Anna Klausen, soția radiotelegrafistului Max Klausen, îl privi mirată pe Sorge cînd acesta dădu buzna în bucătărie. Mirarea ei crescu și mai mult cînd Sorge îi propuse „să se repeadă" pînă la Șanhai...

Membrii grupului „Ramsai" recurgeau deseori la ajutorul Annei. Fără să fie inițiată în toate tainele, ea era deseori rugată să meargă în cutare sau cutare loc și să rostească o anumită parolă primind sau înmînînd un plic al cărui conținut îl ignora. Uneori, Anna trebuia să transporte piesă cu piesă, într-un coș cu zarzavaturi, aparatura stației de radioemisie-recepție. De data aceasta, însă, era vorba de o călătorie la Șanhai. Nici mai mult nici mai puțin ! Anna nu avea un spirit prea îndrăzneț și lui Sorge îi trebuiră cîteva ore pentru a o convinge (și a se convinge pe sine însuși) că deplasarea la Șanhai avea să se termine cu bine.

Tot timpul drumului Anna nu se putu dezbăra de sentimentul că primejdia o pîndea la fiecare pas. La un moment dat își spuse că la starea ei de neliniște contribuia desigur vecinătatea numeroșilor ofițeri japo-

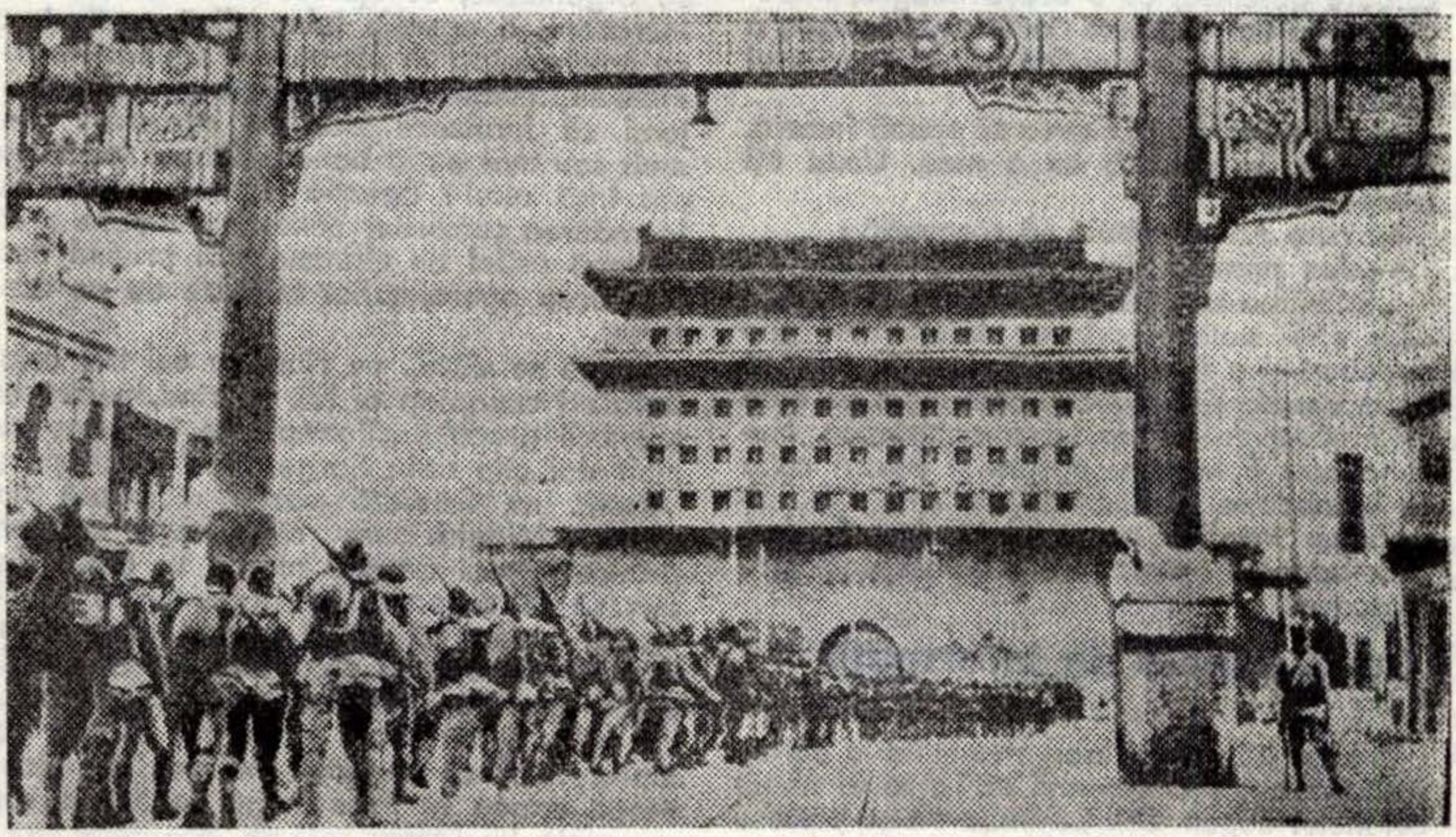

In vara anului 1937 a reînceput ofensiva Japoniei militariste în China

nazi care călătoreau în același avion. La dreapta ei ședea un general. „O simplă întîmplare ?" — se întrebă Anna. Avea impresia că toți acei ofițeri știau că în cordonul ei erau ascunși zeci de metri de peliculă developată.

La Port Arthur, unde ofițerii japonezi coborîră, generalul se înclină ceremonios în fața ei și se prezentă : Doihara Kendezi. Numele nu spori însă emoțiile Annei Klausen. Ea nu știa că generalul Doihara era unul dintre cei mai versați agenți ai contraspionajului japonez. Nu știa nici că apariția lui în orice punct al continentului asiatic prevestea evenimente de cea mai mare importanță. Or, Doihara pleca pe continent, în Manciuria. Fusese numit comandant al Diviziei 14, strămutată și ea în China.

Rămasă singură, Anna reuși să-și adune gîndurile. O dată ajunsă la Șanhai, ea trebuia să-și transforme prețiosul cordon în niște simple bomboane învelite în poleială și apoi să se oprească, la o anumită oră, în fața magazinului universal de pe Bubbling Well Road*. Avea să poarte un taior de culoare deschisă, cu o broșă neagră, împodobită cu un diamant artificial. Aștepta o femeie cu o broșă identică prinsă la reverul taiorului.

— Ce coincidență ! avea să spună femeia. Broșa dv. e identică cu a mea. Unde ați cumpărat-o ?

La care Anna trebuia să răspundă :

— Am primit-o din Karlsbad.

...Întîlnirea se desfășură întocmai. Anna se oferi să-i noteze adresa bijutierului din Karlsbad și o rugă pe necunoscută să-i țină puțin poșeta și cutia cu bomboane, pe care — preciză ea — tocmai o cumpărase. Necunoscuta îi înapoie poșeta și păstră cutia cu bomboane, mai exact, cu cele 38 microfilme învelite în poleială. Din Șanhai, „bomboanele" urmau să călătorească spre Moscova.

Două canale de Informații

În locul lui von Dirksen, rechemat la Berlin, ambasador al Germaniei la Tokio fu numit colonelul Eugen Ott. Schimbarea se petrecu în primăvara lui 1938, la mai puțin de un an de cînd trupele japoneze declanșaseră incidentul de pe podul Lugonțiao reluînd, după o expectativă de cinci ani, operațiile militare pentru ocuparea întregii Chine.

Ott îi arătă lui Sorge radiograma proaspăt sosită de la Berlin.

„Tokio. Ataşatului militar colonelului Eugen Ott. Cifrul ambasadorului.

Führerul a dispus scoaterea dv. din cadrele active ale armatei, în eventualitatea unei activități diplomatice. Führerul intenționează să vă numească ambasador al Reichului la Tokio. Comunicați urgent dacă sînteți pregătit pentru a lua în primire acest post. În cazul în care aveți obiecții, se impune venirea dv. la Berlin spre a le expune personal Führerului.

General-colonel Ludwig Beck
șef al Marelui Stat Major".

Colonelul Eugen Ott nu avea nimic de obiectat la intențiile Führerului. Împreună cu „bunul lui prieten", Richard Sorge, el redactă o radiogramă de răspuns, prin care înștiința Berlinul că era gata să ia în primire înaltul post diplomatic.

Ascensiunea lui Ott îi convenea de minune lui Sorge, căci confidențele unui ambasador puteau fi mult mai interesante decît cele ale unui atașat militar. De altminteri, curînd după izbucnirea conflictului armat nipono-chinez, Sorge făcu tot posibilul pentru a găsi noi surse de informații, care să-i dea amănunte suplimentare despre operațiile militare din China, altele decît cele publicate în comunicatele oficiale. El reuși să organizeze, cu ajutorul unor oameni de încredere, o agenție telegrafică particulară cu colaboratori în Japonia și China. În primele săptămîni de existență, agenția se mulțumi să furnizeze ziarelor informații mai mult sau mai puțin banale. Planul lui Sorge era însă altul : agenția trebuia să cîștige încrederea cercurilor militariste nipone și să dispună astfel de ultimele știri privind desfășurarea operațiunilor militare de pe continent.

Sorge se sfătui, pe rînd, cu cei trei colaboratori apropiați ai lui. Pe rînd, pentru că membrii grupului „Ramsai" se întîlneau cel mult doi cîte doi ; Sorge, Ozaki, Miaghi și Vukelič nu fuseseră văzuți niciodată împreună. Miaghi, care avea mulți prieteni printre ofițerii de stat major, se arătă dispus să le sugereze acestora, într-o primă etapă, ideea că statul major al trupelor expediționare avea nevoie de un centru de presă propriu și că, de altfel, era cazul ca militarii să preia controlul asupra comunicatelor cu caracter militar. În a doua etapă urmau să intre în joc legăturile suspuse ale lui Ozaki.

Miaghi fusese atît de bine, încît în scurt timp la Marele Stat Major al armatei japoneze începu să se discute cu aprindere despre necesitatea creării unui centru de presă în subordinea statului major al trupelor expediționare, care să dea publicității ultimele știri de pe front. Cercurile guvernamentale, în frunte cu Konoye, socotiră că dorința ofițerilor era îndreptățită. Consilierul Ozaki fu de aceeași părere, dar își permise o sugestie : merita oare să se cheltuiască timp și bani pentru organizarea unui centru de informare, de vreme ce exista deja o agenție telegrafică bine pusă la punct ? Guvernul n-avea decît s-o treacă în subordinea statului major al trupelor expe-

* Pe vremea aceea, europenii dădeau străzilor din orașele chinezești denumiri străine, de cele mai multe ori în limba engleză. În cazul de față, e vorba de „bulevardul Izvorului care face băşici" — *(n.r.)*.

După acest manual de conversație, „Ramsai" a reușit să învețe destul de corect limba japoneză

dițional, fără bătaie de cap și fără cheltuială. Totul părea atît de simplu și de eficace, încît propunerea lui Ozaki întruni aprobarea unanimă.

Sorge dispunea deci de două excelente canale de informații : pe de o parte agenția de presă a statului major al trupelor expediționare nipone, pe de alta, ambasadorul Germaniei la Tokio, Eugen Ott, care, o dată cu numirea în noul post, fusese avansat la gradul de general. El nu se mărgini însă să culeagă noutățile sosite prin aceste două canale. Pentru a se documenta la fața locului, Sorge întreprinse, în calitatea sa de ziarist, o călătorie în China, în zona ocupată de trupele japoneze. Întors apoi la Tokio, el frecventă cu regularitate restaurantul „Imperial", locul de întrunire al corespondenților de presă acreditați în capitala Japoniei. Din avalanșa de știri, reale sau imaginare, comentate de ziariști, un agent bine informat, cum era Sorge, putea desprinde oricînd adevăruri utile.

Accidentul

Descendent dintr-o veche familie de samurai, colonelul Hiroshi Osima, atașat militar în Germania, se bucura de prestigiu nu numai în cercurile extremiste nipone, dar și la Curtea Imperială. În virtutea convingerilor sale profasciste, colonelul Osima era un susținător fervent al alianței japono-germane.

Sorge îl cunoscuse personal la o recepție dată de Ambasada germană din Tokio. Cu mult înainte însă, încă de cînd oamenii lui Canaris reușiseră să descopere cifrul folosit de atașatul militar nipon, activitatea lui Osima nu mai avea secrete pentru „Ramsai". Amănuntele îi parveneau printr-unul din principalele lui canale de informații: Ambasada germană. Acolo află Sorge că la Berlin luase ființă o organizație diversionistă germano-niponă, sub conducerea lui Osima, care între timp devenise general. Renunțînd la Canaris și începînd să colaboreze cu Himmler, Osima făcea pregătiri concrete pentru alcătuirea unor grupe de diversioniști, care urmau să fie trecute ilegal în U.R.S.S. Eugen Ott îi dezvălui lui Sorge, printre alte amănunte, că diversioniștii trebuiau să pătrundă pe teritoriul U.R.S.S. prin Caucaz și Afganistan. Cînd cuplul Himmler-Osima își puse planul în aplicare, începură să se petreacă lucruri ciudate. Grănicerii sovietici, ca și cînd ar fi fost avizați, interceptară cîteva loturi de diversioniști. Eșecul operațiilor de la granița afgano-sovietică păru atît de scandalos, încît șeful serviciului nipon de contrainformații din Kabul trebui să fie rechemat.

Ecourile activității lui „Ramsai" se făcuseră deci simțite la mii de kilometri depărtare.

Tot la Ambasada germană Sorge află că trupele japoneze intenționau să declanșeze un conflict armat la granița cu U.R.S.S. în regiunea lacului Hasan. De altfel, cu puțin înainte, Miaghi îl informase pe Sorge că spre frontiera Uniunii Sovietice fusese trimis un lot masiv de topografi, care urmau să definitiveze, în cel mai scurt timp posibil, harta regiunii din preajma lacului Hasan. Pe de altă parte, generalii Itagaki și Doihara se întorseseră din China. Itagaki fusese numit ministru de Război, avîndu-l ca adjunct pe generalul Toja. Evenimentele se înlănțuiau acum într-unul singur : agresiunea din zona lacului Hasan. Pentru a cifra și transmite „Centrului" această știre de cea mai mare importanță, Sorge conveni să se întîlnească cu Klausen în seara zilei de 14 martie 1938. În acea seară însă, neprevăzutul fu cît pe-aci să curme brusc existența grupului „Ramsai".

Legătura cu Moscova fusese fixată pentru ora două noaptea. Trecuse însă de miezul nopții și Sorge nu reușise încă să se smulgă din mijlocul ofițerilor germani, pe jumătate beți, care se încăpățînaseră să-l rețină la restaurantul „Rheingold". Cînd izbuti, în cele din urmă, să evadeze se făcuse unu și jumătate. Sorge se aruncă în șaua motocicletei și porni ca un bolid pe străzile la acea oră pustii. Spera să cifreze cel puțin prima filă din cele cîteva pe care le avea în buzunar. De celelalte s-ar fi ocupat în timp ce Klausen ar fi transmis prima pagină cifrată.

Motocicleta zbura pe lîngă stîlpii de telegraf. Casa lui Klausen se apropia văzînd cu

ochii. Trebuia să treacă de ea, pentru a se convinge că totul era în ordine, iar pe urmă să se întoarcă. Încă un minut... În aceeași clipă în fața lui răsări, ca din pământ, un automobil. Sorge vră brusc la dreapta, cu intenția de a-și continua cursa pe trotuar. Motocicleta refuză însă să-l asculte și intră, cu toată puterea, în zidul unei clădiri.

Cînd își recăpătă cunoștința înțelese, îngrozit, că se afla la spital. Ratase legătura cu Moscova... Textul mesajului era la el în buzunar... În următoarele ore, sau poate chiar minute, Kempeitaiul ar fi putut face o descoperire senzațională... Sorge cunoștea obiceiurile Kempeitaiului. Orice bolnav ajuns la spital era percheziționat, interogat, înregistrat. Încercă să se miște, dar își pierdu din nou cunoștința. Niște zguduituri bruște îl treziră. Brancardierii ridicaseră targa și-l purtau undeva. Nu! Trebuia să se împotrivească cu orice preț! Altminteri va fi prea tîrziu.

Patru minute întîrziere

Un medic se aplecă spre rănit, încercînd să prindă sensul cuvintelor care ieșeau din gura lui însîngerată, cu dinții sparți. Rănitul cerea să-i fie adus un oarecare Max Klausen. Cît mai urgent! Să i se telefoneze chiar atunci și să fie chemat la spital! Medicul japonez îl privi nedumerit pe europeanul încăpățînat, care începea să se zbată ori de cîte ori cineva încerca să-l atingă și repeta într-una că-l vrea pe Max Klausen. Trebui să-i promită că-i va telefona de-îndată.

Klausen sosi la timp. La indicația lui Sorge, scoase din buzunarul lui textul mesajului către „Centru" și se grăbi să plece. În sala de așteptare se întîlni cu agenții Kempeitaiului, care sosiseră la numai patru minute după Klausen. Ei avură doar prilejul să constate că accidentatul era doctorul Richard Sorge, corespondentul cunoscutei publicații germane „Frankfurter Zeitung" și prietenul ambasadorului Eugen Ott. Trebuiră însă să-și amîne tradiționalul interogatoriu, căci pacientul își pierduse din nou cunoștința. Doctorii constataseră traumatisme craniene, fisuri ale maxilarului inferior, luxația umărului, în afară de cîțiva dinți săriți și mulți alții sparți.

Deși cu întîrziere, Max Klausen reuși totuși să transmită „Centrului" mesajul cifrat. Dar în registrele Kempeitaiului apăru o nouă însemnare:

„15 martie 1938, ora 19,20. A fost semnalată activitatea unui post clandestin de radioemisie-recepție pe unde scurte [...]. Se presupune că postul este instalat la bordul unui submarin staționat în apropierea insulei Itsu. Textul mesajului n-a putut fi descifrat". Registrul Kempeitaiului conținea zeci de însemnări similare, fiecare cu aceeași mențiune: „Textul mesajului n-a putut fi descifrat". Căci de fiecare dată misteriosul radiotelegrafist folosea altă lungime de undă și alt cifru.

După cîteva săptămîni, medicii dădură voie doctorului Sorge să lucreze. Rezerva lui se transformă atunci într-un veritabil birou de presă. Nici unul dintre colaboratorii săi

JAPONIA SE PREGĂTEȘTE DE RĂZBOI

— microcronologie —

1931
18 SEPTEMBRIE
— **Se produce așa-zisul „incident de la Mukden"; armata Japoniei militariste atacă prin surprindere trupele chineze staționate la Mukden (azi Șenian), dezlănțuind agresiunea împotriva Chinei.**

1932
28 IANUARIE
— **Trupele japoneze debarcă la Șanhai.**

3 MARTIE
— **În urma agresiunii imperialiste japoneze, Manciuria este transformată într-un stat marionetă denumit „Manciuko", sub „protecția" Japoniei.**

5 MAI
— **Încheierea la Șanhai a convenției de armistițiu japono-chineze.**

1933
27 MARTIE
— **Japonia se retrage din Societatea Națiunilor.**

1934
17 APRILIE
— **Guvernul japonez publică un memorandum privind țelurile sale imperialiste în China.**

1936
25 NOIEMBRIE
— **Germania fascistă și Japonia militaristă încheie un tratat militar-politic la care, la 6 noiembrie 1937, va adera și Italia mussoliniană, creîndu-se astfel Axa Berlin-Roma-Tokio.**

1937
7 IULIE
— **„Incidentul de pe podul Marco Polo": trupe japoneze atacă unitățile chineze de la podul Lugonțiao (Marco Polo) de la sud-vest de Pekin. Reîncepe războiul japono-chinez pentru ocuparea întregii Chine.**

28 IULIE
— **Unități ale armatei japoneze ocupă orașul Pekin.**

1938
29 IULIE — 11 AUGUST
— **Agresiunea militariștilor japonezi împotriva U.R.S.S., în regiunea lacului Hasan, lîngă Vladivostok. Forțele nipone sînt înfrînte.**

Richard Sorge într-unul din rarele sale momente de destindere

nu-l vizită însă la spital ; totuși Sorge continuă să țină legătura cu ei prin intermediul lui Isii Hanako. Mitiko — cu acest nume o alinta el pe Isii — se dovedi un ajutor neprețuit. Era punctuală, conștiincioasă și discretă. Nu se interesa niciodată ce conțineau plicurile pe care i le transmitea lui Vukelič sau Ozaki și nu se arăta intrigată cînd Sorge îi repeta : „Numai lor și nimănui altcuiva".

Plicurile conțineau ultimele știri aflate de Sorge de la Eugen Ott și de la membrii ambasadei, care-l vizitau cu regularitate : în conflictul armat, care urma să fie declanșat în regiunea lacului Hasan, armata din Kwangtung intenționa să tatoneze forțele armatei roșii în Orientul Îndepărtat ; rezultatele acestui conflict aveau să influențeze orientarea ulterioară a politicii guvernului japonez ; cercurile militariste ceruseră fonduri suplimentare pentru înarmare și cererea le fusese satisfăcută.

În timp ce „Centrul" recepționa aceste informații, „Frankfurter Zeitung" primi și el un articol intitulat *Japonia își adună forțele*, semnat de corespondentul de la Tokio. „Mai mult ca oricînd — scria Sorge — declarațiile oficiale ale politicienilor japonezi dezvăluie intenția lor de a continua războiul cu China. Pînă și șeful guvernului, prințul Konoye, consideră de cuviință să precizeze punctul de vedere al guvernului cum că «lupta abia începe». Legea cu privire la economia de război și mai cu seamă legea cu privire la mobilizare semnifică, de fapt, trecerea la «mobilizarea generală» *. Bugetul a luat proporții colosale de la două miliarde de yeni în 1936, deci înainte de conflictul cu China, a ajuns anul acesta (1938 — *n.r.*) la 8,5 miliarde de yeni..."

Curînd după apariția legilor la care se referea Sorge, la 29 iulie 1938, militariștii japonezi își începură agresiunea din zona lacului Hasan, lîngă Vladivostok. La 11 august 1938, forțele atacatoare se văzură însă nevoite să bată în retragere și să accepte tratativele de pace în condițiile cerute de Uniunea Sovietică.

(Va urma)

* La 26 martie 1938, în Japonia a fost adoptată legea „Cu privire la mobilizarea generală a națiunii" — *(n.r.)*.

GEORGE WASHINGTON

„Miturile care acaparează sentimentele unui popor vreme de două secole capătă o autenticitate aproape istorică. Veritabilul George Washington, care a trăit între 1732 și 1799, ar figura la loc de cinste în letopiseţul oricărei ţări. Dar celălalt George Washington, cel care trăiește în inimile compatrioţilor săi, a exercitat asupra lor o influenţă cu mult superioară celei întemeiate pe argumente biografice sau pe realizări efective".

(R. B. Nye și J. E. Morpurgo: A History of the United States, *Londra, 1970, p. 203)*

NICOLAE MINEI

Pe la mijlocul secolului XVIII, „Cîrciuma lui Raleigh" din Williamsburg avea o sală special destinată dansurilor și intitulată orgolios *Apollo*. Dar numele zeului grec al frumuseţii nu reușea să camufleze modesta realitate : sala semăna cu o șură, iar ceea ce se dansa între cei patru pereţi de bîrne aducea mai curînd cu jocurile populare din satele Angliei, decît cu gavotele la modă în saloanele londoneze. Nici nu era de mirare : la *Apollo* săltau și tropăiau locuitorii unui oraș care era pe atunci capitala Virginiei — cea mai veche colonie britanică din America de Nord. Și, deși printre virginieni se numărau cîţiva mari latifundiari, cărora imensele plantaţii de tutun le dădeau aspiraţii și ifose aristocratice, moravurile purtau o amprentă rurală, majoritatea populaţiei fiind alcătuită din fermieri și meșteșugari de ţară.

Printre entuziaștii dansatori, cel mai celebru era un tînăr robust și înalt, cu pielea arsă de soare, fruntea lată, umerii obrajilor ieșiţi în afară și ochi albaștri-cenușii, care aruncau în jur priviri atente și cercetătoare. Reputaţia vînjosului flăcău data dintr-o seară cînd, în sunetele unor melodii ca „Jiletca zdrenţuită" sau „A fost rău, acum e bine", dansase mai bine de trei ore, fără nici o întrerupere. Dar nu numai de atunci — și nu numai din pricina recordului închinat Terpsychorei — mamele cu fete de măritat din lumea bună a capitalei ţeseau discrete proiecte în jurul tînărului, care era om cu stare, în ciuda vîrstei sale.

Numele lui : George Washington.

Eșecuri militare

În 1657, John Washington, fiul unui pastor anglican, traversase Atlanticul pentru a se stabili în satul Bridges Creek, din Virginia. În casa pe care și-o construise acolo, s-a născut la 22 februarie 1732 strănepotul său, George. Orfan de tată la 11 ani, băiatul a rămas sub tutela fratelui său mai mare, Lawrence, care l-a luat cu sine la Mount Vernon, pe malul fluviului Potomac.

După cîţiva ani de învăţătură în pripă și pe apucate, tînărul George nu cunoștea

decît o brumă de latină și nici o limbă vie în afara englezei, cu a cărei ortografie nu s-a împăcat prea bine niciodată. În schimb, avea talent la desen și o reală înclinație pentru trigonometrie, ceea ce explică de ce, la vîrsta de numai 17 ani, a putut fi numit *surveyor* — un fel de subinginer cadastral al comitatului.

Încă din fragedă tinerețe, Washington a devenit un bogat proprietar rural : celor 280 acri moșteniți de la tatăl lui, a adăugat alți 878, cumpărați încă înainte de a împlini 21 ani. După moartea fratelui său Lawrence și a fiicei acestuia, Sarah, grație terenurilor căpătate prin testament, domeniile din posesia lui au atins o suprafață de 4 000 acri, pe cuprinsul cărora lucrau cîteva sute de sclavi negri.

Ca mulți dintre concetățenii săi de același rang social, Washington era ofițer în cadrul *miliției* — forma de organizare militară a coloniștilor (sau provincialilor, cum li se mai spunea), titulatura de *armată* fiind rezervată în exclusivitate trupelor expediționare venite din Anglia. Cu un grad echivalent celui de locotenent-colonel, el a participat, în 1754 la două ciocniri, cu francezii, marii rivali ai britanicilor în America de Nord. Dacă în prima luptă, tînărul ofițer a înregistrat o victorie destul de discutabilă asupra unui detașament care pare să fi fost mai degrabă o solie, cea de-a doua „bătălie" s-a soldat cu un rezultat net defavorabil englezilor : Washington a trebuit să capituleze în micul său fort înjghebat în grabă. Un an mai tîrziu, ca ofițer de stat major al generalului Edward Braddock, venit în fruntea unui mic corp expediționar pentru a cuceri de la francezi fortul Duquesne, Washington a gustat amărăciunea unei noi înfrîngeri. De data aceasta, însă, vina nu mai era a lui, așa încît spiritul de previziune, sîngele rece și curajul de care făcuse dovadă i-au adus avansarea la gradul de colonel și funcția de comandant al întregii miliții din Virginia.

În această calitate, a luat parte la războiul de șapte ani dintre Franța și Anglia, la capătul căruia, prin tratatul semnat în 1763, Canada avea să treacă în stăpînirea britanicilor. Dar el demisionase din miliție încă din 1758, căsătorindu-se un an mai tîrziu cu o văduvă, Martha Dondridge, a cărei zestre l-a făcut unul dintre cei mai avuți latifundiari ai Virginiei. Cariera sa militară părea a intra definitiv în domeniul trecutului.

Englezii de mîna a doua...

Factura războiului de șapte ani s-a dovedit foarte ridicată pentru Londra. Dar dacă cucerirea Canadei fusese scump plătită, păstrarea ei costa și mai mult. Față de cheltuielile care atingeau 420 000 lire sterline, veniturile dobîndite de metropolă nu depășeau suma de 16 000 lire. Clasele conducătoare din Marea Britanie s-au decis să pună capăt acestei situații și să „rentabilizeze" coloniile din America de Nord.

Vechilor obligații impuse „englezilor de peste Atlantic" li s-au adăugat altele noi. Ca și în trecut, coloniile trebuiau să producă materii prime pentru industria britanică, să cumpere surplusurile acesteia, să nu facă negoț direct cu alte țări, să întrețină pe spezele lor trupele expediționare etc. Legată în mod silit de lira sterlină, moneda colonială suferea un proces continuu de depreciere. Guvernatorii celor treisprezece colonii erau îndemnați să folosească dreptul de veto ori de cîte ori adunările legislative locale adoptau măsuri de promovare a unei industrii autohtone.

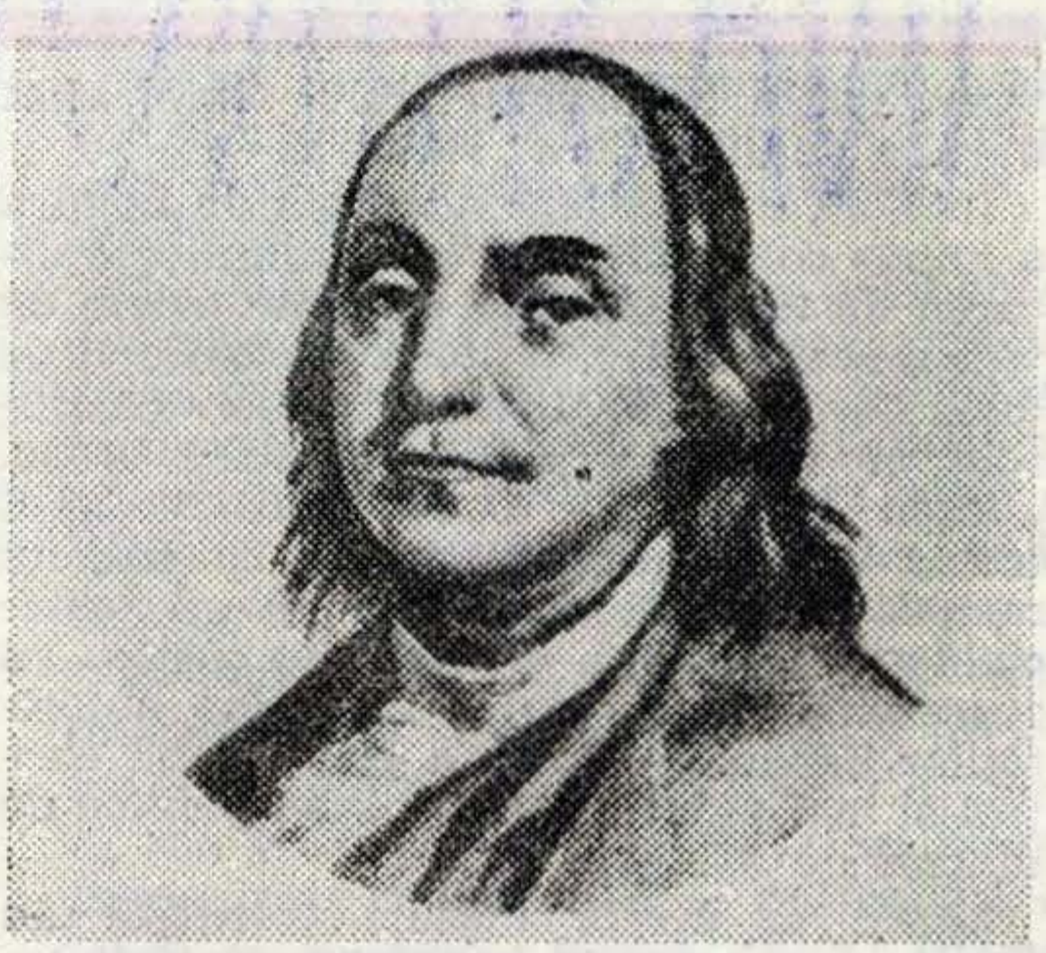

Benjamin Franklin folosea orice prilej pentru a expune europenilor argumentele concetățenilor săi în favoarea independenței

Marina britanică patrula în largul coastelor americane, pentru a împiedica orice tentativă de legătură economică directă între colonii și restul lumii.

În 1764, guvernul de la Londra a trecut prin parlament așa-numita *lege a zahărului*, prin care se puneau noi taxe vamale asupra acestui produs și a melasei, ambele importate din Indiile Occidentale. Tot atunci s-a extins la toate coloniile interdicția folosirii scrisorilor de credit și obligativitatea de a plăti impozitele și taxele în bani gheață. Crearea unui teritoriu rezervat indienilor dincolo de lanțul munților Allegheny a stîrnit de asemenea o profundă iritare în rîndurile coloniștilor, ale căror tendințe de expansiune spre vest se accentuau din ce în ce. În treacăt fie spus, această oprelițe nu l-a împiedicat pe Washington să achiziționeze 33 000 acri de

IN CONGRESS July 4th 1776
The unanimous Declaration of the thirteen United States of
AMERICA.

La 4 iulie 1776 — Congresul de la Philadelphia proclamă independența „Coloniilor Unite", cerîndu-i lui Washington să apere cu orice preț New Yorkul

teren virgin în bazinul rîului Ohio, aflat dincolo de „frontiera" stabilită.

În 1765, o nouă lege adoptată de Londra a impus coloniilor sale transatlantice aplicarea de timbre fiscale pe toate actele de vînzare-cumpărare, pe toate facturile și pe toate documentele tipărite, inclusiv pe ziarele și revistele publicate peste ocean. „Legea timbrului" a dat naștere unui imens val de nemulțumire în colonii, nu numai pentru că aducea o povară materială suplimentară, ci mai ales pentru că reprezenta un mijloc la îndemîna autorităților britanice pentru a exercita un control și mai strict asupra opiniei publice de dincolo de Atlantic.

Lezați de aceste măsuri, coloniștii au protestat cu energie împotriva tratării lor ca „englezi de mîna a doua". Ei au declarat că nu aveau de gînd să se supună unor legi emise de metropolă și pe care adunările legislative din cele treisprezece capitale ale coloniilor nu le dezbătuseră și nu le acceptaseră. Aici stătea, de fapt, una dintre principalele disensiuni care opuneau coloniile metropolei : avea oare Parlamentul londonez dreptul să voteze legi aplicabile numai în emisfera occidentală, privind astfel direct și exclusiv pe coloniști ? Da, răspundea regele George III — dar răspunsul său nu prea putea fi luat în considerație, deoarece exact în 1765 suferise primul său atac de demență. Da, răspundeau și clasele dominante din Anglia, argumentînd că, asemenea tuturor provincialilor, cei din America de Nord trebuiau să asculte de dispozițiile centrului. Nu, ripostau coloniștii, întrucît centrul nu cunoștea realitățile locale și toate măsurile sale erau luate în dauna lor.

„Nu pretindem nimic altceva, scria George Mason, un concetățean din Virginia al lui Washington, decît să dispunem de libertate și de privilegiile de care se bucură englezii, — și anume în aceeași măsură ca și cum am vieţui și acum printre frații noștri de sînge din Marea Britanie".

Ca urmare a rezistenței opuse de coloniști, „legea timbrului" a fost în cele din urmă abrogată. Dar alte măsuri i-au luat locul : noi impozite asupra ceaiului, hîrtiei, sticlei, plumbului și vopselelor, suspendarea adunării legislative a New Yorkului, care nu voia să recunoască suveranitatea Parlamentului britanic etc. etc.

...devin americani cu drepturi depline

Toate aceste legi și dispoziții au avut darul să realizeze o unitate de voință și de acțiune între cele treisprezece colonii. Faptul e cu atît mai remarcabil cu cît pînă atunci, date fiind interesele locale, *divergențele din sînul coloniilor* fuseseră mai mari și mai puternice decît *opoziția dintre colonii și metropolă.*

Spațiul ne permite să menționăm doar în treacăt cunoscutele „acte de rebeliune" care au precedat declanșarea războiului de independență. Boicotul împotriva mărfurilor provenite din Anglia a făcut ca, în 1769, importul lor să scadă cu 1 000 000 lire sterline față de anul precedent. La 5 martie 1770 a avut loc așa-numitul „masacru de la Boston" : înconjurați de o mulțime aţîțată, soldații britanici — sau „tunicile roșii", cum li se mai spunea din cauza uniformei lor — au deschis focul, ucigînd cinci persoane (printr-o ironie a istoriei, primul martir al cauzei independenței a fost un negru, Crispus Attucks). În ciuda numărului mic de victime și a achitării militarilor britanici chiar de un tribunal american „masacrul" a stîrnit multă vîlvă, contribuind la intensificarea mișcării pentru ieșirea de sub dominația Londrei.

În 1773, guvernul britanic a permis Companiei Indiilor Orientale să exporte

ceaiurile sale direct în America, desființînd astfel rolul de intermediari pe care-l jucau pînă atunci angrosiștii londonezi. Rezultatul era categoric favorabil coloniștilor care, în ciuda unei taxe puse cu același prilej asupra ceaiului, puteau cumpăra această marfă la un preț mult mai ieftin decît englezii. Dar măsura a nemulțumit nu numai pe contrabandiștii din emisfera occidentală, care făcuseră averi din introducerea ilegală a ceaiului la un preț inferior celui oficial, ci și marea majoritate a negustorilor, care vedeau conturîndu-se pericolul unui monopol britanic în acest domeniu.

Ca urmare a unei abile propagande, desfășurate de cercurile celor direct interesați, organizațiile clandestine ale „Fiilor (și, respectiv, Fiicelor) Libertății" au lansat o patetică chemare de boicotare a ceaiului : „Nu vă lăsați ispitiți să sorbiți din blestemata licoare, căci atunci diavolul se va strecura în voi și veți ajunge într-o clipită trădători de țară". În decembrie 1773, cincizeci de locuitori ai Bostonului, deghizați în piei-roșii, au luat cu asalt trei vase ancorate în rada portului și au aruncat în apă încărcătura de ceai, evaluată la 150 000 lire sterline. Evenimentul a rămas înscris în istorie sub porecla de „sindrofia cu ceai de la Boston".

În toamna anului 1774 la Philadelphia — pe vremea aceea cel de-al doilea oraș, ca mărime și număr de populație, de pe teritoriul Americii de Nord, după Boston — s-au întrunit reprezentanții celor 13 colonii, în cadrul așa-numitului Congres continental, pentru a protesta împotriva măsurilor arbitrare ale Londrei. Printre cei șapte reprezentanți ai Virginiei se număra și George Washington.

În aprilie 1775, o mie de „tunici roșii", care aveau ca misiune confiscarea unui depozit de arme și muniții, s-au ciocnit la Lexington cu un detașament de miliție, ucigînd opt oameni. Coloniștii și-au luat imediat revanșa lîngă Concord, omorînd 50 soldați britanici. Alarmată, Londra a trimis la Boston un corp expediționar de 7 000 oameni, sub comanda generalilor Howe, Clinton și Burgoyne.

Un al doilea Congres continental, reunit la Philadelphia în mai 1775 a proclamat stare de război între colonii și metropolă, numindu-l pe Washington comandant suprem al miliției. Armata „provincialilor" — sau a „continentalilor", cum își spuneau ei acum — avea un șef. Problema pe care trebuia s-o rezolve Washington era dacă șeful dispunea de o armată propriu-zisă.

Soldații și ofițerii săi erau voluntari care aveau drept deviză „libertate sau moarte". Dar pe comandantul suprem nu îl interesau lozincile, ci realitățile : decît un sacrificiu eroic, el prefera o victorie obținută chiar prin mijloace mai puțin vitejești. Or, milițienii erau, în marea lor majoritate, entuziaști dar neexperimentați.

Supranumiți *minutemen* — pentru că erau gata să-și părăsească într-un minut gospodăria și familia, luîndu-și flintele și pornind spre cîmpul de luptă, — ei își meritau porecla și din alt motiv : într-un minut, erau gata să lase totul baltă și să se înapoieze acasă — nu din lașitate, ci din individualism, lipsă de disciplină și neobișnuință cu dificultățile unei campanii. „Vin cine știe de unde și pleacă cine știe unde, remarca însuși Washington într-unul din rapoartele sale. Consumă proviziile, golesc depozitele și te părăsesc cînd e momentul mai critic... Toți se comportă ca niște generali, nici unul nu vrea să fie soldat. O adevărată adunătură!".

Faptul că a reușit să transforme „o adevărată adunătură" într-o adevărată armată este unul din meritele principale ale lui Washington în fața istoriei.

O importantă contribuție la acest succes a avut-o ideologia revoluționară, care progresa și ea cu pași rapizi. Să menționăm în treacăt pe Benjamin Franklin, care propusese încă din 1754 o „uniune" între colonii, și care, ca agent al lor la Londra, profita de orice ocazie pentru a expune argumentele concetățenilor săi în favoarea independenței ; pe Patrick Henry, un orator și teoretician de seamă, care ridicase și el, din 1765, flamura revoltei ; pe Thomas Payne, care în 1776 dăduse publicității celebra sa broșură „Bunul simț" : succesul ei extraordinar a influențat considerabil spiritele contemporane din America și Europa.

Victorii și înfrîngeri

Etapele și bătăliile războiului pentru independență al coloniilor americane sînt în general cunoscute, așa că ne vom mărgini să le pomenim în treacăt. La 17 iunie 1775, „tunicile roșii" au cucerit Bunker Hill, colina din preajma Bostonului, pe care „continentalii" înjghebaseră cîteva fortificații, în speranța de a ține sub control orașul ocupat de inamic. Dar cei 2 300 englezi care au luat parte la atac, au pierdut 1 054 oameni, printre care 226 morți, cifră edificatoare asupra înverșunării în luptă a miliției.

O tentativă a americanilor de a cuceri Canada a dat greș, dar Washington a izbutit să ocupe fortul Ticonderoga, ale cărui tunuri le-a demontat, transportîndu-le pe Dorchester, o altă colină de lîngă Boston ; generalul britanic William Howe a

La Princeton, atacînd prin surprindere armata generalului englez Cornwallis, americanii au săvîrşit ceea ce Frederic II al Prusiei avea să definească drept „cea mai mare faptă de arme a secolului“

fost nevoit să părăsească oraşul, îmbarcîndu-se, împreună cu cele peste douăzeci de regimente de sub comanda sa, pe vasele în fruntea cărora se afla fratele său, lordul Howe. Englezii sperau să se înapoieze curînd. Ceea ce îi interesa în primul rînd era să despartă coloniile nordice (cunoscute sub numele de Noua Anglie) de cele sudice.

Punctul nevralgic, unde putea fi introdusă „pana“ care să producă sciziunea era New Yorkul. Acolo a construit Washington două forturi, în aprilie 1776. Peste trei luni, la 4 iulie, Congresul de la Philadelphia, devenit în ultima vreme permanent, proclama, la sugestia delegatului Thomas Jefferson, din Virginia, independenţa „Coloniilor Unite“ şi cerea lui Washington să apere cu orice preţ New Yorkul. Dar deziderатul congresiştilor nu a putut fi îndeplinit : Howe a cucerit cele două forturi, izgonindu-i în noiembrie pe americani de pe tot cuprinsul actualului stat New York. Pierzînd 5 000 soldaţi şi ofiţeri, Washington a rămas cu numai 4 000 oameni, iar generalul Charles Lee, subordonatul său din imediata vecinătate, care avea la dispoziţie efective de aproape două ori mai mari, refuza să-i vină într-ajutor. Lee nădăjduia că astfel superiorul său se va compromite iar el îi va lua locul ; dar pînă la urmă a căzut prizonier la englezi.

Nelăsîndu-se demoralizat, Washington, a traversat fluviul Delaware pentru a ataca, la Trenton, mercenarii germani ai britanicilor, din rîndul cărora a capturat o mie de prizonieri. Generalul englez Cornwallis, în fruntea a 8 000 oameni a încercat să riposteze, dar americanii i-au luat-o înainte, lovindu-l prin surprindere la Princeton, în noaptea de 2 spre 3 ianuarie 1777, şi înregistrînd o victorie pe care regele Frederic II al Prusiei a definit-o drept „cea mai mare faptă de arme a secolului“.

1777 a fost anul în care Philadelphia a adoptat drapelul — cu stele şi dungi, în culorile alb, albastru şi roşu — al Statelor Unite ale Americii, dar şi anul în care Londra s-a hotărît să pună definitiv capăt rebeliunii. În acest scop, guvernul a întocmit un plan potrivit căruia generalul John Burgoyne trebuia să atace, cu 7 000 soldaţi şi 700 indieni, dinspre Canada, în vreme ce Howe urma să-i vină în întîmpinare dinspre sud, urcînd cursul fluviului Hudson. Întîlnirea trebuia să aibă loc la Albany (statul New York).

Se pare însă că cel desemnat să iscălească instrucțiunile adresate lui Howe a uitat să o facă, iar un funcționar, găsindu-le fără semnătură, le-a pus la arhivă, unde au fost descoperite după două decenii. Cei doi comandanți au procedat așadar după propria lor inspirație și pe propria lor socoteală. În nord, Burgoyne, așteptînd în zadar ajutoarele pe care conta, a fost înfrînt de generalul Gates la 19 septembrie și s-a retras la Saratoga. Înconjurat de forțe americane net superioare numeric, el a fost nevoit să capituleze în octombrie 1777.

În sud, Howe a avut mai mult noroc. Debarcînd în golful Cheesapeake, el l-a înfrînt pe Washington la Germantown, și la 26 septembrie, a ocupat Philadelphia. În apropiere de oraș, la Valley Forge, armata americană și comandantul ei suprem, au avut de înfruntat o iarnă extrem de grea și demoralizantă. Dezertările deveneau din ce în ce mai numeroase din cauza lipsei de alimente : prînzul de Crăciun al milițienilor a constat dintr-o farfurioară cu orez și o ceașcă cu... oțet. La fel de prost se prezentau hainele și încălțămintea : cei mai mulți dintre soldați umblau desculți și în zdrențe.

Deosebit de veninoase au fost criticile la adresa comandantului suprem și intrigile țesute împotriva lui. Victorios la Saratoga, Gates se considera îndrituit să ocupe el acest post. Thomas Conway, numit de Congres inspector general al armatei, spunea că „singurul merit al lui Washington era acela de a fi învins, într-o noapte, niște nemți beți la Trenton". Pînă și susținătorul său cel mai fidel, John Adams, omul care îl propusese în funcția de comandant suprem, ridica un toast plin de subînțelesuri : „Închin în cinstea unui război scurt și violent. Mai ales scurt !". Congresul îi cerea o victorie grabnică, dar nu-i oferea mijloacele necesare pentru obținerea ei.

Washington a știut să facă față tuturor acestor presiuni, fără să se descurajeze, deși singur avea să mărturisească mai tîrziu : „Dacă vreodată m-am îndoit de victorie, am făcut-o din cauze de ordin moral." Trebuie spus totuși că, nici o clipă, îndoielile lui nu s-au resimțit în acțiunile pe care le-a întreprins.

După ce, în decembrie 1777, Franța a recunoscut existența ca stat independent a S.U.A., în luna februarie a anului următor, cele două țări au încheiat un tratat de alianță. Dar intervenția franceză pe continentul nord-american n-a dat rezultatele scontate. După o înfrîngere suferită de foștii coloniști la Monmouth, între Philadelphia și New York, forțele lor și ale francezilor au eșuat într-un atac asupra Newportului. Englezii au pătruns în Georgia și Carolina de Sud, unde s-au izbit însă de rezistența americanilor, care i-au hărțuit într-un veritabil război de partizani. În 1779, flota britanică a bombardat Norfolk și Portsmouth, iar franco-americanii au fost învinși la Savannah. În anul următor, englezii au cucerit Charleston și au repurtat noi succese în Carolina de Sud, iar generalul Benedict Arnold a trecut de partea lor, „cumpărat" cu suma de 6 315 lire sterline.

În tot acest timp, o ploaie de învinuiri s-a abătut asupra lui Washington, căruia i s-a reproșat încetineala în mișcare și presupusele ezitări. Dar în 1781, comandantul suprem și-a pus în aplicare planul pe care îl pregătise cu minuțiozitate. Debarcîndu-și trupele la Williamsburg, el l-a atacat pe generalul Cornwallis, care s-a retras în Virginia, la Yorktown. Americanii au asediat orașul și britanicii au capitulat la 19 octombrie 1881. Clinton, celălalt general englez, a fost silit să rămînă inactiv la New York. În aceste împrejurări au început tratativele de pace care s-au încheiat la Versailles, în ziua de 3 septembrie 1783.

Marea Britanie a recunoscut oficial independența Statelor Unite.

Exitus acta probat

La 23 decembrie 1783, Congresul întrunit la Annapolis (statul Maryland) a primit demisia lui Washington din funcția de comandant suprem. În prealabil, el respinsese cu dispreț oferta care i se făcuse de a deveni... regele noului stat independent.

Retras la locuința sa din Mount Vernon, Washington a aflat, ca orice american de rînd, despre dizolvarea Congresului în aprilie 1784. A urmat o perioadă în care, după expresia ambasadorului francez, „America nu avea guvern, nu avea parlament, nu avea șef de stat...". Abia în mai 1787 s-au adunat din nou, la Philadelphia, reprezentanții tuturor celor treisprezece foste colonii ; a luat parte și Washington, ca delegat al Virginiei. Ales în unanimitate președinte al „Convenției", el a condus lucrările în urma cărora după patru luni, s-a elaborat Constituția S.U.A., semnată la 17 septembrie de toți membrii adunării.

Un an și șapte luni mai tîrziu, la 16 aprilie 1789, Washington era înștiințat oficial că fusese desemnat de corpul electorilor drept primul președinte al S.U.A. Peste două săptămîni, el a depus jurămîntul la New York, sediul provizoriu al guvernului și al Congresului.

La Philadelphia, unde s-a mutat apoi capitala provizorie a tînărului stat, Was-

hington și-a format guvernul din oameni care aparțineau unor curente și tendințe politice destul de diverse, reușind să creeze între ei un echilibru — e drept, instabil dar permanent.

După expirarea primului termen de patru ani, stabilit de Constituție, Washington a fost reales în unanimitate pentru o nouă perioadă de aceeași durată. În tot acest interval, el și-a consacrat forțele construcției de stat — a unui stat care era în același timp o federație de state, fiecare dintre ele doritoare să-și păstreze privilegiile și libertățile. Este un incontestabil merit al său și al colaboratorilor săi că au știut să dozeze, într-o măsură eficace, proporția dintre puterea centrală și autonomia locală, realizînd acel amestec specific care caracterizează și astăzi organizarea de stat a S.U.A.

Nu intră în obiectul articolului de față o analiză a trăsăturilor progresiste sau reacționare ale acestei organizări. Washington s-a manifestat ca un reprezentant tipic al clasei sale dar, în același timp, ca un om politic clarvăzător, cu o largă perspectivă și o profundă înțelegere a multora dintre fenomenele vieții sociale și economice.

În ciuda repetatelor insistențe, el a refuzat realegerea sa pentru a treia oară, așa cum a respins și propunerea de a fi proclamat președinte pe viață. La 17 septembrie 1796, Washington a comunicat această hotărîre printr-un mesaj de rămas bun, adresat poporului american și reprezentînd de fapt testamentul său politic. Printre valoroasele idei exprimate în textul rămas pe drept cuvînt celebru, se numără și aceea că poporul american trebuie „să dea întregii lumi un exemplu (...), dovedindu-se călăuzit în mod constant de noțiunea de dreptate".

În cei trei ani de viață pe care-i mai avea de trăit, Washington a rămas un simplu particular. La fel de liniștit și-a anunțat propriul sfîrșit în seara zilei de 14 decembrie 1799 : „Acum mor !".

A fost îngropat la Mount Vernon, conform dorinței sale, „fără paradă, fără cuvîntări funebre". Pe lespedea lăcașului său de veci, nu figurează decît numele său de familie : Washington. Dar tot atît de bine ar putea fi gravate acolo cuvintele care i-au servit drept deviză în viață : *Exitus acta probat* — rezultatul confirmă faptele.

AU FOST ALEȘI PREȘEDINȚI AI STATELOR UNITE

în 1789 1793	**George Washington**
în 1797	**John Adams**
în 1801 1805	**Thomas Jefferson**
în 1809 1813	**James Madison**
în 1817 1821	**James Monroe**
în 1825	**John Quincy Adams**
în 1829 1833	**Andrew Jackson**
în 1837	**Martin van Buren**
în 1841	**William Henry Harrison** (decedat în timpul mandatului)
în 1841	**John Tyler**
în 1845	**James Knox Polk**
în 1849	**Zachary Taylor** (decedat în timpul mandatului)
în 1850	**Millard Fillmore**
în 1853	**Franklin Pierce**
în 1857	**James Buchanan**
în 1861 1865	**Abraham Lincoln (asasinat)**
în 1865	**Andrew Johnson**
în 1869 1873	**Ulysses Simpson Grant**
în 1877	**Rutherford Birchard Hayes**
în 1881	**James Abram Garfield** (asasinat)
în 1881	**Chester Alan Arthur**
în 1885 1893	**Grover Cleveland**
în 1889	**Benjamin Harrison**
în 1897 1901	**William Mc Kinley** (asasinat)
în 1901 1905	**Theodore Roosevelt**
în 1909	**William Howard Taft**
în 1913 1917	**Woodrow Wilson**
în 1921	**Warren Harding** (decedat în timpul mandatului)
în 1923 1925	**Calvin Coolidge**
în 1929	**Herbert Clark Hoover**
în 1933 1937 1941 1945	**Franklin Delano Roosevelt** (decedat în timpul mandatului)
în 1945 1949	**Harry S. Truman**
în 1953 1957	**Dwight David Eisenhower**
în 1961	**John Fitzgerald Kennedy** (asasinat)
în 1963 1965	**Lyndon Baines Johnson**
în 1969	**Richard Milhaus Nixon**

Cărți sosite la redacție

Istoria învățămîntului în România, Editura Didactică și Pedagogică, 1971. Elaborat de Comisia pentru istoria învățămîntului din România, acest compendiu, mult așteptat, constituie o excelentă lucrare de referință, înfățișînd succint, dar substanțial, dezvoltarea învățămîntului din cele mai vechi timpuri pînă astăzi pe teritoriul țării noastre. Tratarea se face atît cronologic cît și pe specialități (învățămîntul matematicii, biologiei, fizicii, medical, militar, economic, artistic etc.). Se acordă o atenție corespunzătoare învățămîntului naționalităților conlocuitoare, ca și acțiunilor românești de sprijinire a învățămîntului în Peninsula Balcanică și Orientul Apropiat. Cuvîntul înainte e semnat de CONST. C. GIURESCU, iar încheierea de MIRON CONSTANTINESCU.

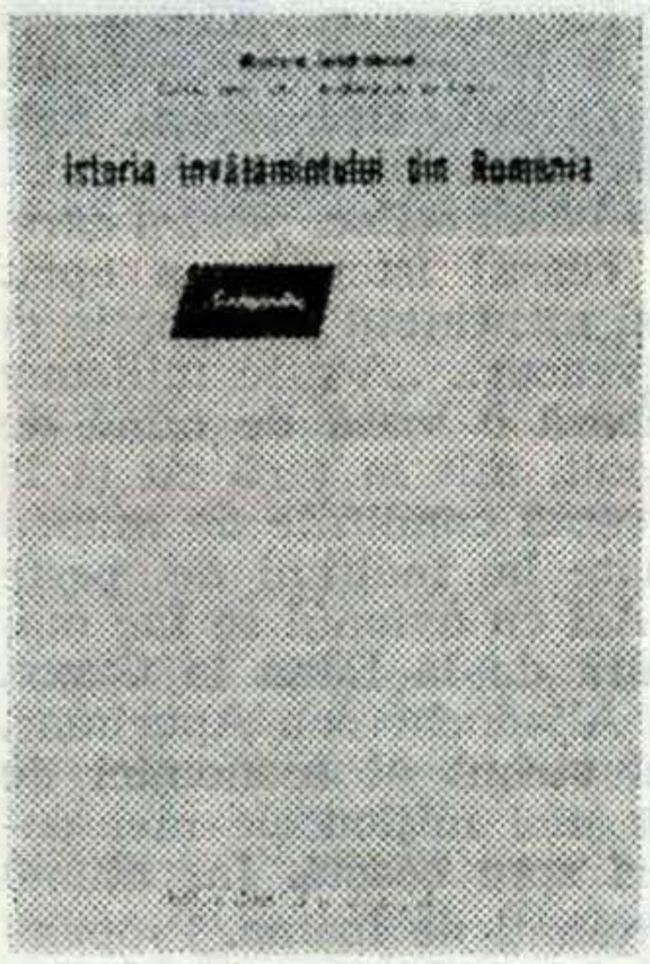

TITU GEORGESCU și EMIL BÎLDESCU, **Ctitori de școală românească**, Editura Didactică și Pedagogică, 1971. Lucrarea cuprinde scurte biografii și extrase substanțiale din scrierile unor remarcabili organizatori ai învățămîntului românesc din sec. XIX, cărturari de seamă ai poporului nostru, care au devenit creatori ai unei monumentale opere de cultură. Printre aceștia se numără : Gh. Șincai, Dinicu Golescu, Gh. Lazăr, Eufrosin Poteca, George Barițiu, Sámi László, Titu Maiorescu, A. D. Xenopol, Petru Poni, Vasile Conta, C. Istrati, Spiru Haret și mulți alții. Amplul studiu introductiv încadrează viața și opera lor în epocă și subliniază trăsăturile comune ale muncii lor de pionieri.

VASILE NETEA, **C. A. Rosetti,** Editura Științifică, 1970. Prin ideologia sa radicală și prin activitatea sa multilaterală, care s-a manifestat aproape o jumătate de secol, C.A. Rosetti a fost una dintre cele mai dinamice și mai fecunde personalități ale sec. XIX, contribuția sa fiind evidentă la toate marile evenimente ale timpului, cărora le-a fost părtaș și uneori conducător. Monografia lui V. Netea, cuprinzînd și sintetizînd într-o expunere unitară principalele surse, evocă etapele fundamentale ale vieții și activității acestui mare patriot, scoțînd în evidență abnegația și onestitatea sa, remarcabilul său talent ziaristic, cultura și inteligența excepțională a acestei ilustre figuri istorice.

VIRGIL CÂNDEA, **Stolnicul printre contemporani**, Editura Științifică, 1971. Cartea reprezintă o biografie, plină de culoare, a lui Constantin Cantacuzino Stolnicul, în contextul vremii sale, de la studenție la viața publică, de la călătorii la scrieri. Marele umanist este înfățișat ca un om care și-a iubit cu căldură patria și poporul. Cu mijloacele unei culturi europene temeinice, el a lucrat cu pasiune pentru propășirea culturii românești.

S. GOLDENBERG și S. BELU, **Epoca marilor descoperiri geografice**, Editura Științifică, 1971. Sînt prezentate, documentat și într-un stil viu, împrejurările istorice ale marilor descoperiri geografice din secolele XV-XVI și personalitățile care le-au înfăptuit. Autorii analizează, totodată, consecințele descoperirilor în domeniile vieții economice, sociale, politice, spirituale. Cîteva titluri din cuprins: Moștenirea antichității ; Mirajul Orientului ; Marco Polo; Robii și pirateria ; Navigația iberică ; Începutul l-au făcut portughezii ; America precolumbiană ; Columb; Se naște un imperiu etc.

MANOLE NEAGOE, **Neagoe Basarab**, Editura Științifică, 1971. Sînt înfățișate momente și aspecte esențiale ale domniei și activității culturale a voievodului, pe care Hasdeu l-a socotit „un Marc Aureliu al evului mediu românesc". Cartea prezintă originea și ascensiunea lui Neagoe Basarab, aspecte ale politicii interne și externe ale domniei sale, gîndirea sa militară, semnificația cunoscutelor sale „învățături", concepția sa culturală.

DUMITRU BERCIU, **Lumea celților,** Editura Științifică, 1970. Lucrarea este o vastă frescă a istoriei celtice, cuprinzînd începuturile, apogeul și decăderea acestor neamuri. Sînt trecute în revistă aspecte economice, sociale, politice, culturale, religioase specifice. O atenție deosebită se acordă raporturilor dintre celți și daci, care aruncă o lumină interesantă asupra civilizației acestora din urmă. Moștenirea celtică și importanța ei pentru dezvoltarea ulterioară a Europei sînt amplu înfățișate.

TUPAC AMARU

un Spartacus al Americii Latine

EUGEN POP

Istoricii, arheologii și etnografii care cercetează trecutul popoarelor latino-americane au înlăturat, în ultimele decenii, lespezile uitării așternute peste anumite evenimente social-politice. Pe de altă parte, evenimentele și fenomenele actuale apropie de scena contemporaneității figurile unor mari personalități de demult, care, prin idealurile și faptele lor, s-au înscris pe spirala progresului național devenind pentru urmașii lor — cîteodată brusc — simboluri ale emancipării contemporane. Este cazul lui Tupac Amaru, erou legendar al incașilor, al cărui chip, asemenea unui portret vechi, își pierduse sub straturile timpului adevăratele-i trăsături. Călătorind recent prin cîteva țări latino-americane, am fost surprins de omniprezența imaginii unui indian cu fața dură, realizată de graficienii peruvieni după relatările băștinașilor care au păstrat, din generație în generație, amintirea chipului său. Unii sînt convinși că Tupac Amaru trăiește și astăzi.

CEASUL A STAT PATRU VEACURI

De fapt — așa cum ne informează istoricul Daniel Valcarcel, în lucrarea sa *Rebeliunea lui Tupac Amaru* — doi mari conducători ai răscoalelor incașe au purtat acest nume. Situarea lor în spațiul istoric obligă la rememorarea unor date din perioada de după apariția conchistadorilor, conduși de Pizzaro, pe meleagurile Perului de astăzi, unde se afla și orașul Cuzco, capitala Imperiului incas.

Colonizarea a însemnat nu numai distrugerea unei organizări politice și social-economice extrem de avansate pentru vremea respectivă, nu numai jefuirea comorilor de artă incașă, dar — așa cum scrie primul mare literat al continentului din perioada de constituire a Americii Latine, Garcilasso de la Vega — o siluire morală a unui popor, deposedat de însești rațiunile existenței sale. Spaniolii au transplantat în Peru, ca și în alte teritorii ale viitoarei Americi Latine, rînduielile de tip feudal, necunoscute pe atunci în această zonă a lumii, sub forma encomiendei — reglementare care a însemnat deposedarea indienilor de pămînturile strămoșești. Astfel s-a schimbat, aproape dintr-o dată, condiția socială a băștinașilor, pentru care, după conchista, ceasul istoriei s-a oprit în loc, viața fiind menținută în tiparele ei de acum patru veacuri. „Aceste milioane de oameni formează o masă de mînă de lucru de neînlocuit, atît la țară cît și la oraș. Doar ei acceptă condițiile de muncă din minele situate la înălțimi de peste 5 000 metri [...]. Azi cu avionul se fac mai puțin de două ore de la Lima la Cuzco. Dar indienii din Aljacucho sau Apurimac, închiși în cercul strîmt al economiei de subzistență, n-au nici mijloacele nici dorința de a coborî spre coastă. Iar atunci cînd o fac, sînt mînați de foame. Proprietatea asupra pămîntului nu s-a schimbat de patru secole...“ — scrie eseistul francez Marcel Niedergand în lucrarea sa *20 de Americi latine*. Mai departe, autorul se referă la perioada imediat următoare conchistei, cînd moșiile „se vindeau cu lucrătorii indieni cu tot. Se estimează că cel puțin jumătate din populația indiană a dispărut pînă în 1580, adică la o jumătate de veac după debarcarea la Tumbez. Foamea, bolile, în special variola și rujeola, importate din Europa, au decimat-o“.

Ura incașilor față de colonizatori a aprins focurile unor mari răscoale ale

„În fața imaginii eroice și glorioase a lui Tupac Amaru făgăduim să fim demni de renașterea speranței în Peru".

(din discursul rostit de președintele Republicii Peru, generalul Juan Velasco Alvarado, la 9 octombrie 1970)

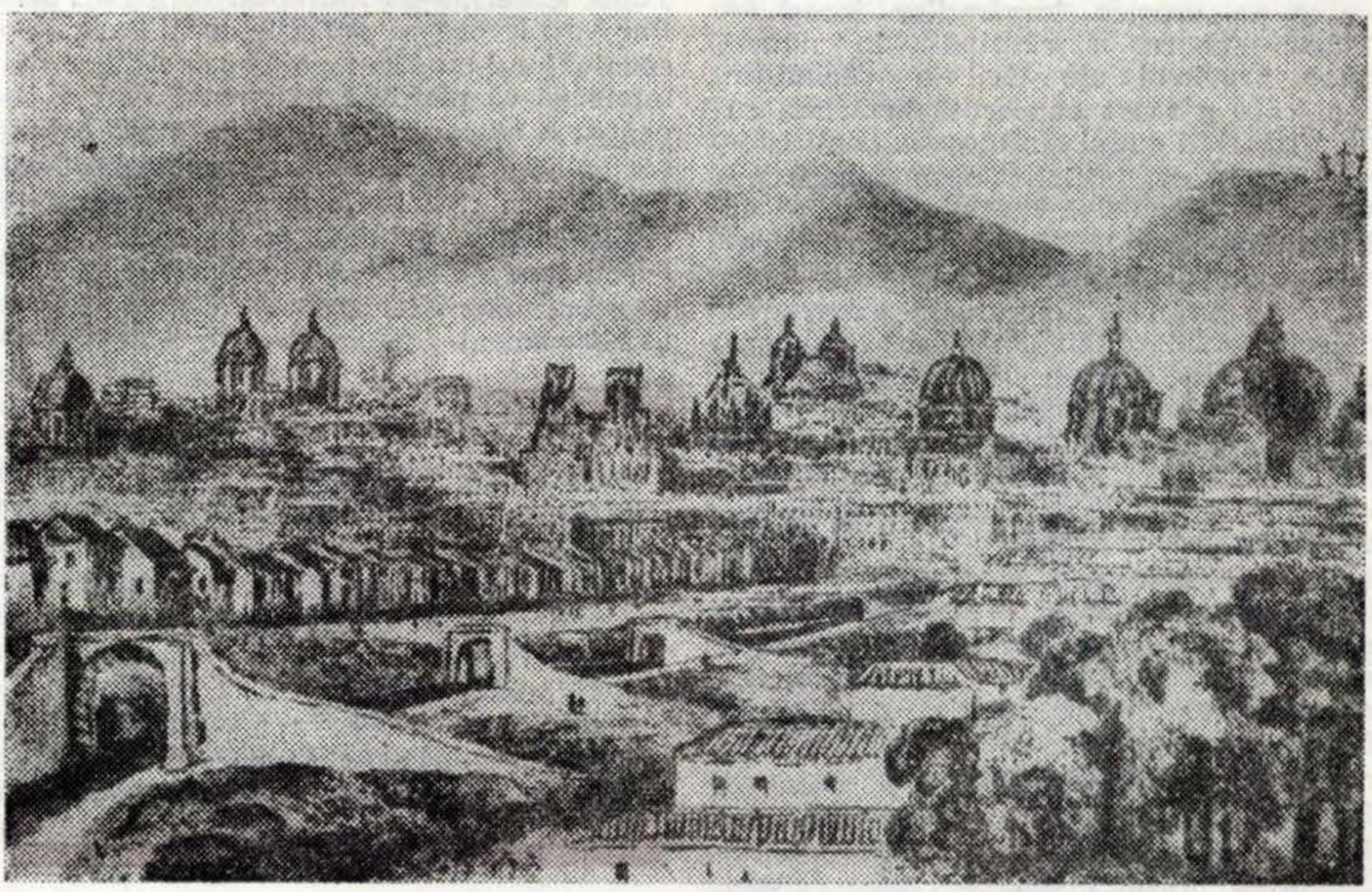

Cuzco — orașul soarelui — și-a păstrat pentru băștinași aureola de capitală a Imperiului incas, și după ocuparea lui de către oamenii albi

populației autohtone. Răscoala condusă de Inca Manco Capac II a cuprins, timp de șase ani (1536-1542) o mare parte a țării. În 1571 a izbucnit o altă răscoală condusă de Inca Tupac Amaru. Neputîndu-l învinge prin luptă, Francisco de Toledo, viceregele din Lima, l-a invitat la Cuzco pentru a stabili împreună condițiile de încheiere a ostilităților. Încrezător în cuvîntul viceregelui — întocmai ca înaintașul său Atahualpa, în făgăduiala lui Pizzaro* — Tupac Amaru a pornit spre Cuzco, unde, după un simulacru de judecată, el și oștenii săi au fost uciși.

SPRE CUZCO

Dar pentru indienii din Peru, numele de Tupac Amaru îl poartă și conducătorul celei mai mari răscoale țărănești (1780) din perioada dominației spaniole în America Latină. De fapt era vorba de José Gabriel Condarcanqui Naguera, care se născuse la 19 martie 1740 (sau 1741) în provincia Tinta; la 25 ani, solicitînd funcția de *cacique* (căpetenie locală indiană), ceruse să i se recunoască titlul de urmaș în linie directă a lui Tupac Amaru. Familia lui avînd o anumită stare, și el fiind înclinat spre studiu, Condarcanqui putuse urma cursurile Universității San Marcos din Lima. După ce devenise *cacique*, arătase înțelegere față de indieni și nu se îmbogățise, ca ceilalți dregători. Daniel Valcarcel îl prezintă ca avînd trăsăturile fizice și spirituale corespunzătoare tipului de metis, iar Garcilasso de la Vega îi atribuie o personalitate în care se îmbină orgoliul de a fi incas, cultul pentru obiceiurile strămoșești și admirația sinceră pentru cultura europeană. Așadar, Tupac Amaru nu a fost „ultimul dintre americanii primitivi", cum au vrut unii cronicari să-l înfățișeze, ci un om care, respectîndu-și „rădăcinile indigene", a știut să meargă în ritmul istoriei.

Dar abia în ultimii ani, istoricii latinoamericani (Daniel Valcarcel, Juan José

* Vezi „Magazin istoric" nr. 7/1970.

Vega, Cornejo Bouroncle, Boleslao Lewin) au făcut investigaţiile necesare pentru a aprecia amploarea excepţională a răscoalei şi a afla viziunea revoluţionară a legendarului erou incas.

Răscoala a izbucnit în noaptea de 4 noiembrie 1780, la Tinta. Prin ştafete ce se schimbau la fiecare 800-1 000 m — ca pe vremea împăraţilor incaşi — Tupac Amaru a răspîndit în numeroase provincii ale ţării o declaraţie prin care a făcut cunoscută hotărîrea sa de a restabili statul strămoşesc. (Unii istorici afirmă că, iniţial, Tupac Amaru nu s-a ridicat împotriva regelui Spaniei ci ar fi urmărit doar lichidarea abuzurilor comise împotriva indienilor.)

După prinderea, judecarea şi executarea corregidorului (înalt magistrat — *n.r.*) Arriga, Tupac Amaru s-a ocupat de organizarea oştilor şi răscoala s-a întins. După ocuparea localităţii Quiquijana — Tupac Amaru a elaborat planul de asediere al oraşului Cuzco, vechea capitală a Imperiului incas. Era conştient de faptul că trebuia să-şi mărească efectivele, şi să le doteze cu armamentul necesar ; dar la fel de necesară socotea *extinderea influenţei ideilor* care animau insurecţia. Prin iscoadele sale, el încerca să afle cît de mare fusese răsunetul răscoalei la Cuzco, sperînd într-o ridicare a locuitorilor din oraş. Deşi sfătuit de soţia sa — dona Micaela Bastidas — să pornească de îndată la atac împotriva oraşului Cuzco, Tupac Amaru a voit să lărgească mai înainte suprafaţa teritorială aflată sub jurisdicţia sa. El însuşi a întreprins un marş în sudul provinciei, iar vărul său, primarul Diego Cristobal, a ocupat cîteva provincii de pe malul rîului Wilcamaya. În puţină vreme, răscoala a cuprins 14 provincii şi s-a întins pe o mare parte a teritoriului denumit Alto Peru. Iar pe platourile Boliviei de astăzi, incaşii conduşi de o altă căpetenie, Tupac Catari, s-au îndreptat spre La Paz. Dar veştile despre pregătirile militare ale spaniolilor l-au făcut pe Tupac Amaru să înţeleagă că pierduse momentul favorabil pentru a ataca Cuzco. Şi-a regrupat detaşamentele armatei sale, a supravegheat el însuşi turnarea tunurilor de dimensiuni reduse pentru artileria sa în germene şi executarea suliţelor şi a săgeţilor. Cînd a pornit spre Cuzco, îl urmau peste 50 000 oameni.

CONSECINŢELE

Autorităţile din Cuzco primiseră ajutor din Lima ; viceregele Jàuregui trimisese armament, bani, trupe şi experţi militari, printre care se număra şi *visitadorul general*, (inspector general — *n.r.*) Areche ; Vèrtiz, viceregele spaniol din Buenos Aires, îndreptase spre oraşul La Paz, încercuit de oştile lui Tupac Catari, trupe pentru sprijinirea unităţilor militare spaniole. După o perioadă de ofensivă, Tupac

Spaniolii — purtători ai civilizaţiei europene — şi-au impus cu sălbăticie stăpînirea asupra popoarelor din Peru...

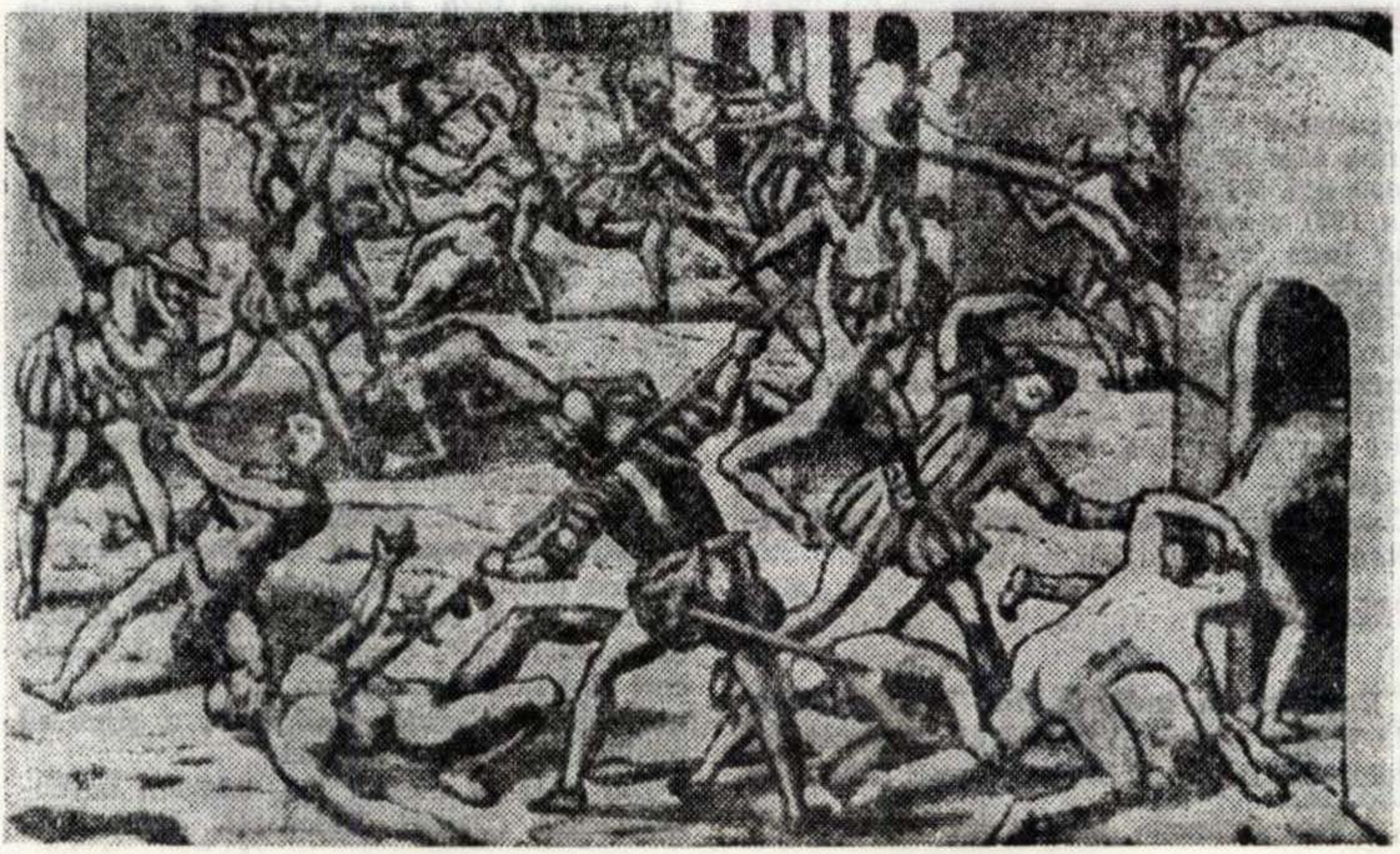

Amaru a recurs la negocieri pentru a obține predarea orașului Cuzco fără vărsare de sînge. Dar, în urma unei trădări, după una din operațiile militare conjugate ale spaniolilor, Tupac Amaru a fost prins și executat în Plaza din Cuzco. A murit dîrz, păstrînd pînă la ultima-i suflare dispreț față de judecătorii lui. Visitadorului Areche, care a încercat, în repetate rînduri, să-i smulgă mărturisiri despre complicii și simpatizanții săi, trufașul Inca i-a răspuns: „Aici nu există alți complici decît tu și cu mine. Tu, al opresorului, eu — al celui oprimat".

Răscoala condusă de Tupac Amaru, acest Spartacus al Americii Latine, a avut un ecou uriaș pe tot continentul sud-american. „Astăzi pentru istorici nu mai încape nici o îndoială că insurecții ca cele conduse de José Antonio Galan în Noua Granada, de Camero y Suarez pe teritoriile actualei Venezuela, de Mariano Ortega și Miguel Tovar y Ugarte în Quito, de Antonio Gramusset și Antonio Alejandro Berney în Chile, au fost consecințe directe și imediate ale revoluției tupamariste, căci în toate aceste rebeliuni strigătul de război al răsculaților a fost „Trăiască regele din Cuzco!" (Din revista peruviană „Tupac Amaru", noiembrie 1970). Așa îl vedeau indienii pe Tupac Amaru: înscăunat la Cuzco și redînd oamenilor pămîntul și libertatea.

„Ceasul istoriei" nu a rămas încremenit în țara incașilor, deși arătătoarele lui s-au urnit greu. Independența politică, cucerită de Peru în 1821, a înlăturat dominația spaniolă, dar nu și oprimarea maselor de indieni. Puterea economică a oligarhiei, în special a marilor latifundiari a dobîndit noi instrumente politice. Totuși, de la o vreme încoace, la Lima istoria se scrie într-un stil nou. La 24 iunie 1970 a fost decretată legea reformei agrare, care, aplicată acum pe aproape jumătate din teritoriul țării — *este primul act politic radical, menit să schimbe condiția umană și social-economică a indienilor.*

Unul din principalii organizatori ai acțiunii de expropriere a marilor latifundii mi-a vorbit de eforturile depuse pentru a-i face pe băștinași să creadă în redobîndirea pămînturilor, de care fuseseră frustrați cu patru veacuri în urmă. „Multora nu le venea să creadă că pămîntul va aparține din nou celor ce-l muncesc. Am folosit felurite mijloace ca să-i convingem că acesta era adevărul. Printre altele, am înființat formații de pantomimă, a căror scenarii sugerau izgonirea moșierilor și ocuparea pămînturilor de către indieni. Protagonistul scenetelor avea o mască cu trăsăturile lui Tupac Amaru, pe care autorul unui afiș le-a reconstituit după descrieri păstrate din tată în fiu. Spectacolul de pantomimă a avut un efect formidabil, așa cum nu vă puteți închipui. *Tupac Amaru era crezut*".

...iar metodele lor de exploatare a muncitorilor indieni s-au dovedit într-adevăr „eficiente"

REGELE ARTHUR

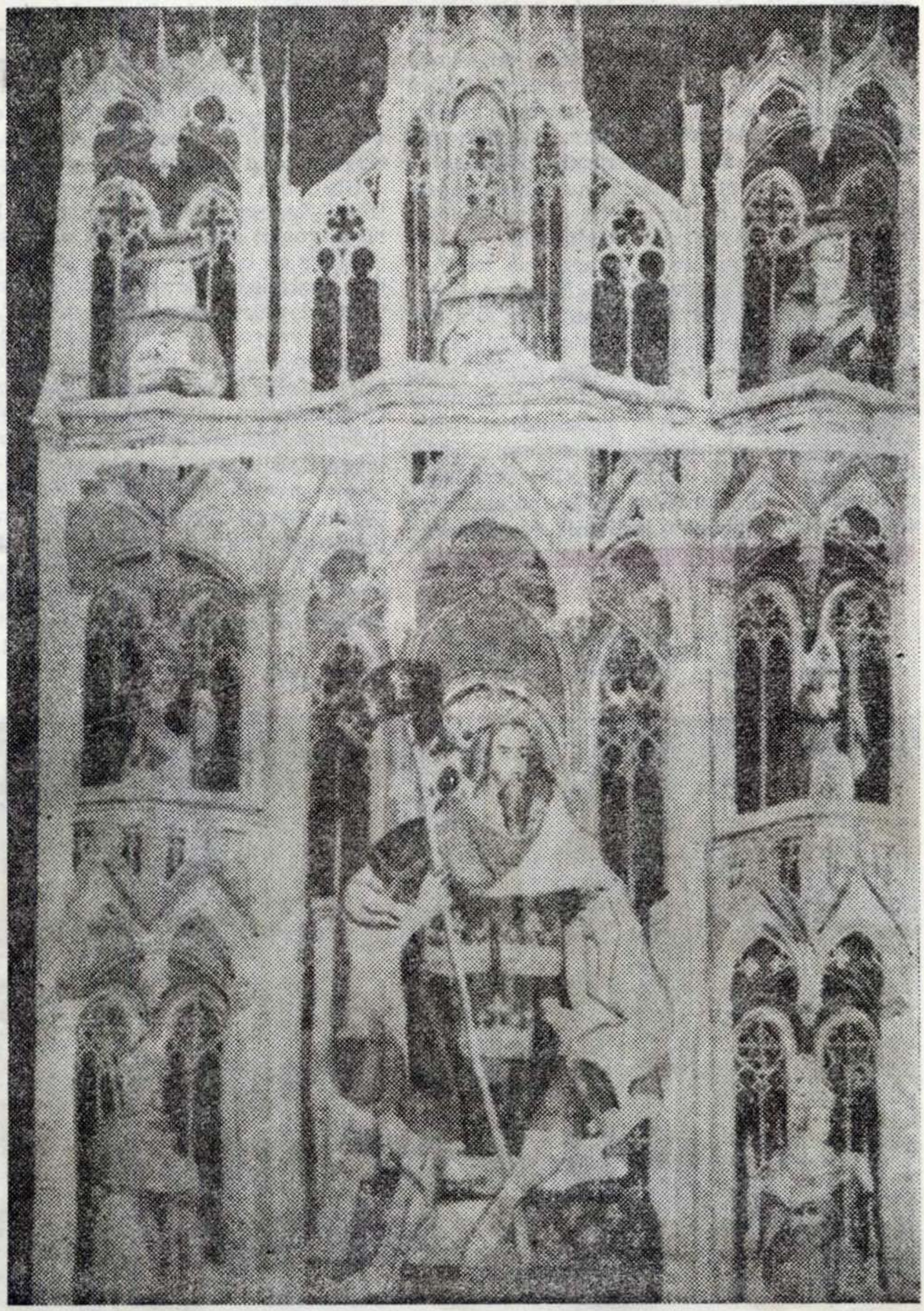

AL ENGLITEREI

Realitate sau ficţiune ?

RADU ION POPESCU

Lupte stranii şi curioase frăţii între oameni şi animale, călătorii în ţările morţilor, oameni dotaţi cu ştiinţă şi puteri supranaturale, animale savante şi fîntini magice, lungi înlănţuiri de aventuri şi acţiuni imposibile. Un ev mediu eroic şi plin de mistere ai cărui protagonişti în armuri grele, îmbibaţi de cavalerismul nobil şi sentimental, sînt gata oricînd să-şi jertfească viaţa pentru idealul cavaleresc sau pentru onoarea unei femei.

Fiu al lui Uthr Pendragon şi al Igernei, Arthur este întronat la 15 ani, vîrstă care nu-l împiedică să obţină strălucite victorii. El domneşte peste insulă şi se căsătoreşte cu fermecătoarea Guinevere. Faima regelui Arthur este imensă, suita lui din ce în ce mai numeroasă, iar curtoazia lui e luată ca model în cele mai îndepărtate locuri, trezind neliniştea şi invidia veciniior săi care fac pregătiri de luptă. Arthur ia iniţiativa şi iese învingător împotriva tuturor seminţiilor pentru care Britania constituise un teren de invazie.

Întors în Britania, stăpîn al unui mare imperiu Arthur face pregătiri de încoronare ; 200 filozofi, astrologi şi alţi savanţi observă cerul prin 70 ferestre şi prevestesc evenimentele viitoare. Incoronarea fastuoasă este urmată de turniruri. Femei încîntătoare privesc de la înălţimea zidurilor pasionîndu-se pentru lupte şi luptători. Restul zilei este petrecut în jocuri cu suliţe sau pietre şi cu alte distracţii.

După un timp de pace Arthur adună trupe şi porneşte spre Roma. Pretutindeni iese victorios ; află însă că nepotul său Modred i-a luat tronul şi soţia. Se întoarce în Britania şi, în sîngeroasa luptă de la Camlann, Modred este închis iar Arthur se alege cu o rană gravă. Nouă zîne îl poartă în insula Avalon şi-l culcă pe un pat de aur pînă la vindecare...

Personaj al legendelor celtice şi erou de romane din evul mediu îndepărtat pînă în zilele noastre, regele Arthur poate fi socotit unul din primele simboluri ale cavalerismului medieval. Chrétien de Troyes, Geoffrey de Monmouth, Robert de Borron, Wolfram von Eschenbach, Thomas Malory, Spenser, Tennyson şi Mark Twain (Un Yankeu la Curtea Regelui Arthur — *trad. rom.) sînt doar cîţiva care l-au ales ca subiect. Între două aventuri cei mai nobili şi mai viteji cavaleri se adună la curtea sa de unde nelipsit este Merlin, fiul unui demon şi al unei inocente muritoare. El este sfetnicul şi credinciosul slujitor al lui Arthur. Pentru ca tovarăşii de arme ai acestuia să nu-şi dispute întîietatea, Merlin a născocit o masă rotundă, la care nimeni nu e nici primul, nici ultimul : o egalitate cavalerească prezidată maiestuos de Arthur.*

Acesta este Arthur, eroul de legendă. Dar toate legendele au pornit de la un personaj real, — Arthur, conducătorul britanilor în lupta împotriva invadatorilor saxoni. Existenţa lui istorică, contestată pînă acum cîtva timp, este azi acceptată ; dar dovezile sînt vagi şi contradictorii. Timpul a lucrat în favoarea tainei...

Ursul fioros

Un apel adresat de britani Romei a rămas fără urmare. Împăratul Honorius a răspuns, în anul 410, printr-un refuz categoric.

Cu nouă ani înainte legiunile părăsiseră Britania pentru totdeauna. În locul administrației romane fusese restaurată autoritatea tradițională a șefilor de trib. După exemplul foștilor ocupanți, ei au ales un șef al șefilor — un rege —, cum este menționat în vechile anale. Noua formă de conducere, destinată să dea britanilor un plus de putere, împotriva atacurilor dinafară, a avut un efect contrar devenind o cauză de dezbinare și de lupte interne.

Începînd din secolul IV, zidul ridicat în timpul împăratului Hadrian, de la un țărm la altul, nu mai putea opri năvălirea barbarilor : sălășluind în actuala Scoție, picții, mici de statură, cu părul vopsit și fața tatuată, feroci în luptă, se uniseră în jaf cu triburile de scoți care, în ciuda numelui lor, locuiau în Irlanda de astăzi.

De pe la sfîrșitul sec. III, veniți pe lungile lor corăbii din ținutul cuprins între Elba și Rin, încredințați de oracole că vor ocupa țara britanilor timp de 300 ani, saxonii au debarcat în valuri succesive pe marea insulă învăluită în cețuri, trecînd-o prin foc și sabie. S-a afirmat că pînă și numele lor era semnificativ, avîndu-și originea în cuvîntul *seax* — o sabie scurtă. S-a mai susținut că între anii 440—450 saxonii conduși de Hengist și Horsa ar fi dat curs unei cereri de ajutor din partea lui Vortirgern, unul dintre conducătorii britanilor. Istoria nu poate confirma cu precizie aceste date. Pînă și părerea tradițională că anglii ar fi invadat insula britanică simultan, dar separat de saxoni a fost infirmată de cercetări mai recente : după toate probabilitățile cele două seminții germanice se contopiseră încă înainte de a-și părăsi meleagurile natale, la acestea două alăturîndu-se o altă populație germanică — juții.

„Lui Aetius consul pentru a treia oară, gemetele britanilor : [...] Barbarii ne aruncă în mare, marea ne împinge spre barbari ; prinși între acești doi dușmani nu avem de ales decît între înec și măcelărire".

Era o ultimă chemare în ajutor trimisă de britani romanilor în anul 446. Dar Cetatea Eternă era ea însăși în primejdie, și nu mai existau legiuni disponibile pentru apărarea vechilor posesiuni. Britanii erau lăsați să se descurce singuri. Sub conducerea unui concetățean romanizat — Ambrosius Aurelianus, ei au reușit să oprească pentru o jumătate de veac înaintarea saxonă, prin victoria înregistrată în marea bătălie de la Muntele Badon, cîndva, între anii 490 și 520. O parte din ei au traversat Canalul Mînecii și s-au stabilit în Armorica — Bretania de astăzi.

Unele din aceste prime mărturii britane despre Britania, ni le dă un călugăr, Gildas, pe la mijlocul sec. VI. Cronica lui *(De excidio et conquestu Britaniae)* este o scriere confuză și pătimașă, în care numele

Arthur conducîndu-și cavalerii la atacul unui castel (basorelief — Modena, 1106)

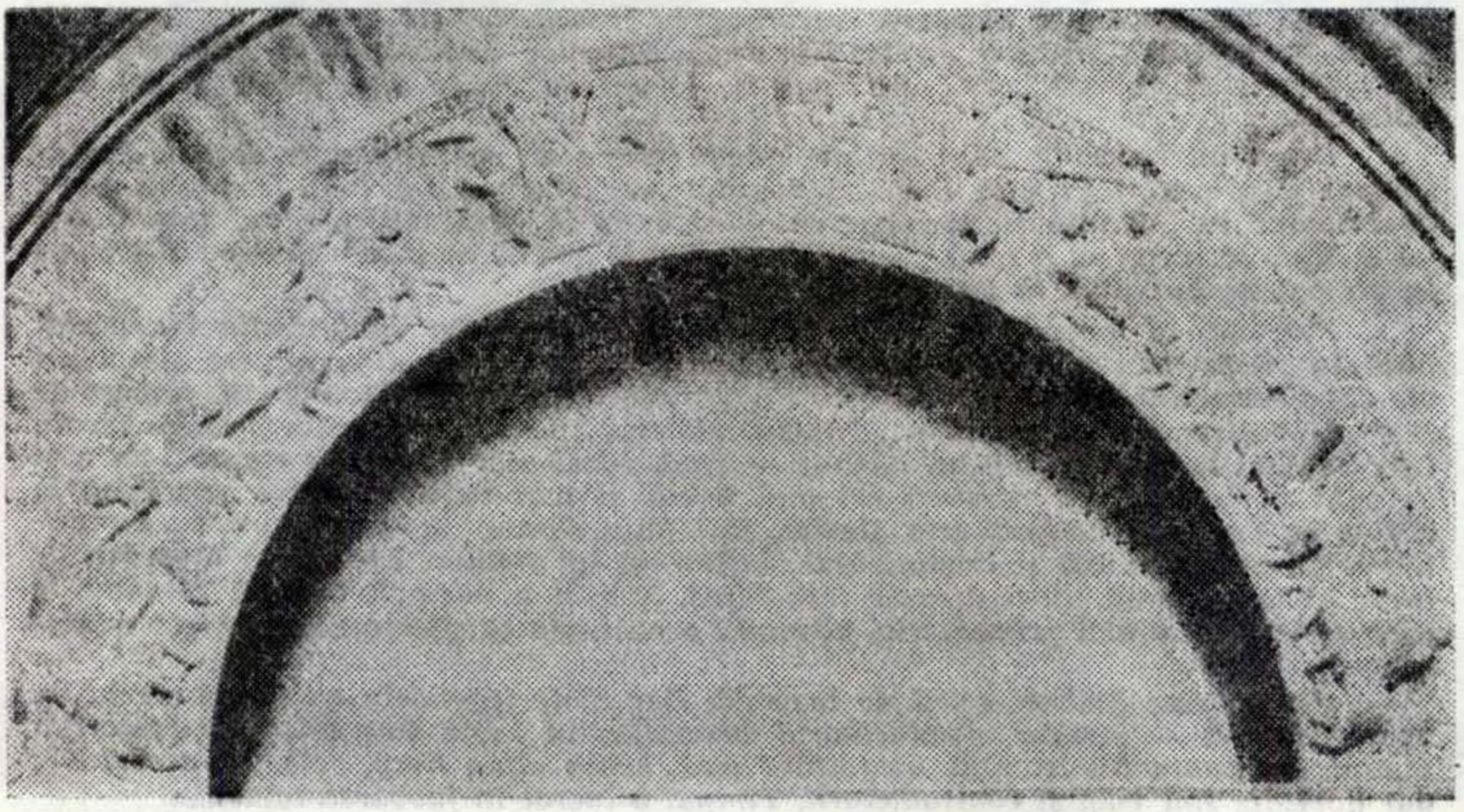

lui Arthur nu este amintit nici o dată. Totuşi, ne pomeneşte de un oarecare Cuneglassus, un rege de pe la 548. Se face menţiunea că acesta a fost cîndva conducătorul carului de luptă al unui anume supranumit „Ursul". Echivalentul celtic al cuvîntului *urs* fiind *arth*, putem, face o asociaţie îndreptăţită cu Arthur ; iar dacă conducătorul carului său de luptă avea sînge regesc se poate presupune că acel „Urs" a fost o figură importantă. Deducţia este confirmată de un autor de mai tîrziu, care interpretează numele lui Arthur ca însemnînd „Ursus horibilis".

La Muntele Badon a avut loc ultima mare victorie a britanilor. Au urmat lupte locale şi nesemnificative. Pe la sfîrşitul sec. VI, cîteva sute de nobili britani, uniţi într-o grupare secretă, au pornit o acţiune disperată împotriva inamicului comun. Un bard al epocii, Aneirin, i-a însoţit în această campanie de sacrificiu, în cursul căreia au luptat împotriva unor forţe copleşitoare. Printre foarte puţinii rămaşi în viaţă, Aneirin plînge pe cei căzuţi într-o lungă elegie. Pomenind pe unul din războinici, Aneirin menţionează că a omorît mulţi duşmani şi că a murit eroic, vitejia lui nefiind întrecută decît de cea a lui Arthur.

Informaţii mai multe şi mai clare ni le dă Nennius, călugăr erudit, autorul unei compilaţii apărute în sec. IX. El îl plasează pe Arthur la începutul sec. VI şi îl consideră doar comandantul militar suprem a „douăsprezece bătălii", cel mult o căpetenie locală :

„[...] saxonii cresc în număr şi se întind asupra Britaniei. La moartea lui Hengist, fiul său Octha părăseşte regiunile de miazănoapte ale insulei şi cucereşte Kentul... Acesta este timpul cînd Arthur luptă împotriva lor. Luptă alături de regi ai britanilor, dar el este conducătorul în luptă (Dux Bellorum)". De altfel Nennius remarcă de la început că „acolo erau mulţi mai nobili decît el [Arthur]". În bătălia de la Muntele Badon, au fost omorîţi 960 duşmani, numai şi numai graţie lui Arthur. Evident cifra e fabuloasă dar des întîlnită în versurile legendelor din Ţara Galilor.

Într-un text din sec. XI *(Annales Cambriae)* găsim consemnări scurte — o alăturare de ani şi evenimente :

— 516 — victoria britanilor conduşi de Arthur la Muntele Badon ;

— 537 — bătălia de la Camlann. Arthur şi un anume Modred sînt ucişi.

Erau însă vremuri confuze. La unii autori de mai tîrziu Modred va apare ca nepot şi duşman al lui Arthur. Conform acestor versiuni, la Camlann ei s-ar fi ucis unul pe celălalt într-o aprigă luptă pentru putere.

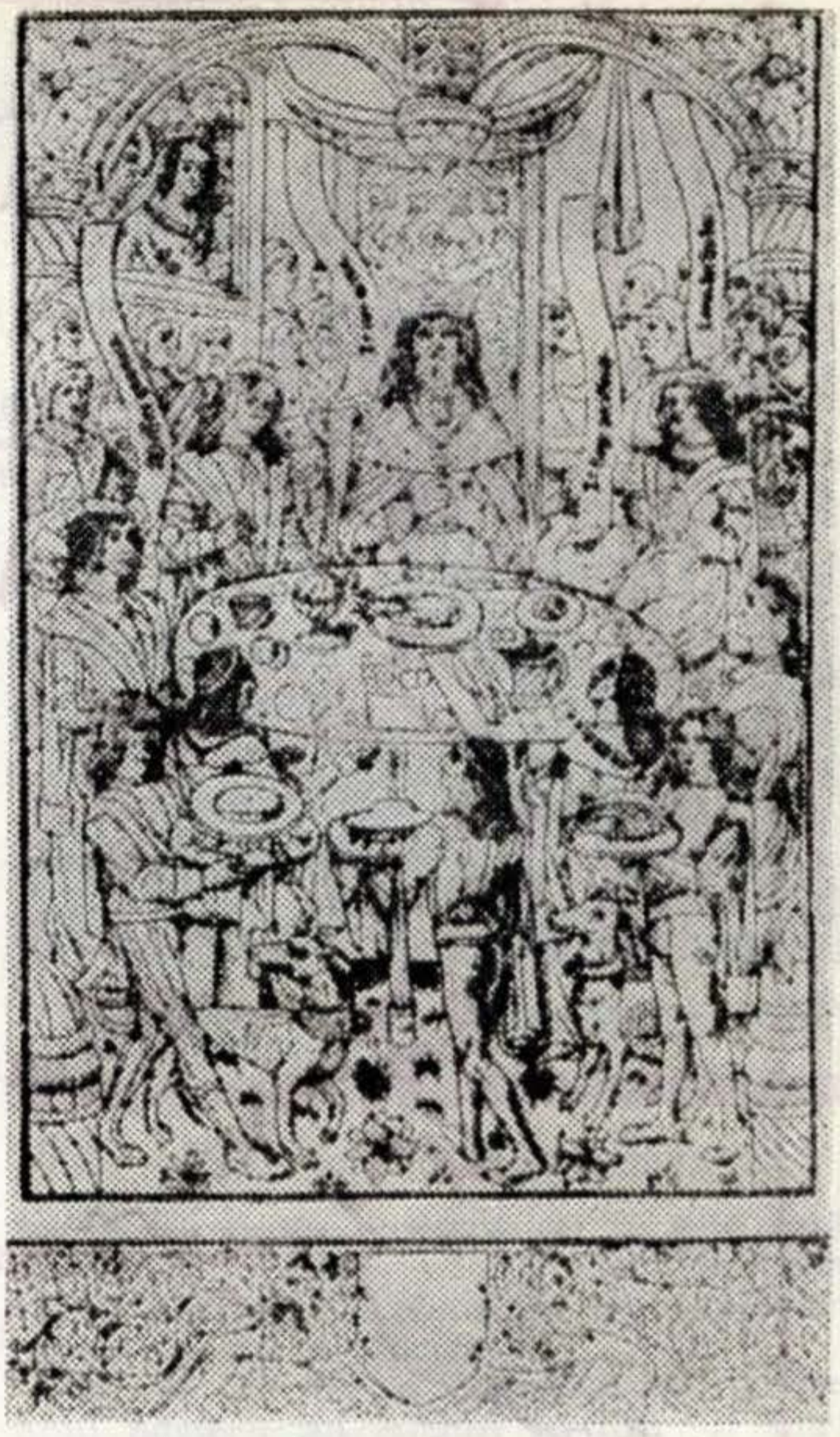

In ceasurile de tihnă în jurul mesei rotunde, prezidată de Arthur, bravii cavaleri îşi povestesc faptele de arme

Sfinţii sînt contra

Absenţa eroului nostru din cronica lui Gildas s-ar putea explica printr-un violent conflict între Arthur şi autorul primei cronici britane. Presupunerea porneşte de la un manuscris din sec. XI, *Viaţa Sfîntului Gildas*, o biografie a cronicarului, care între timp fusese canonizat.

Arthur, un rege rebel, ajuns în fruntea tuturor britanilor s-ar fi luptat cu Hueil, fratele lui Gildas, închizîndu-l pentru cîtva timp, apoi omorîndu-l.

Se pare că acest Hueil pactizase cu triburile de picţi şi scoţi şi că într-una din campaniile sale (510-515), Arthur a trecut în Scoţia pentru pedepsirea trădătorului. De altfel şi Nennius menţionează, printre cele 12 bătălii pe cele de la Colidon şi Tribruit — aceastea din urmă fiind localizate în Scoţia.

Harta principalelor lupte purtate de Arthur, după ipotezele formulate de istoricul K. Jackson

Alte patru „vieţi ale sfinţilor“ relatează de asemenea acţiuni ale lui Arthur. Interesant este faptul că, fără excepţie, Arthur este zugrăvit în culori destul de sumbre. Cu toate că este vorba de un războinic creştin, călugării-biografi din Ţara Galilor îl privesc cu neîncredere. În cărţile lor nu îi este negată vitejia, dar nici nu e privit ca un rege legitim şi de necontestat. I se spune *vice-rege* sau *rex-rebellus*. Portretul său este cel al unui militar parvenit, abil, care într-adevăr aduce mari servicii Britaniei, dar care intră într-un permanent conflict cu biserica. O explicaţie pentru aversiunea călugărilor faţă de Arthur s-ar putea afla în rechiziţionările făcute de el pentru întreţinerea armatei, rechiziţionări de care ; se poate presupune că nu au fost scutite nici mănăstirile.

Spre deosebire de aceşti cronicari, în sec. XII, reexaminînd perioada în care s-au dus luptele împotriva năvălitorilor, William de Malmesbury scria :

„ [...] Rezistenţa britanilor slăbea, şi la drept vorbind ar fi fost nimiciţi, dacă Ambrosius, singurul supravieţuitor al romanilor şi monarh al regatului, nu i-ar fi învins pe trufaşii barbari datorită remarcabilelor fapte ale războinicului Arthur. Acesta este acel Arthur despre care unii englezi uşuratici spun lucruri lipsite de sens chiar şi în zilele noastre ; un om care merită, în mod cert, nu să fie implicat în poveşti neserioase ci să fie menţionat în istoria adevărată ca unul care şi-a apărat mult timp ţara şubrezită şi a dat minţilor descumpănite ale compatrioţilor săi un îndemn la luptă“.

Dar, în timp ce William de Malmesbury cerea adevărul istoric, contemporanul său, Geoffrey de Monmouth, magistru cu o imaginaţie debordantă, scrie o preafrumoasă dar neadevărată istorie a Britaniei, în care exaltează epoca feudală şi pune, într-un fel, bazele legendei lui Arthur.

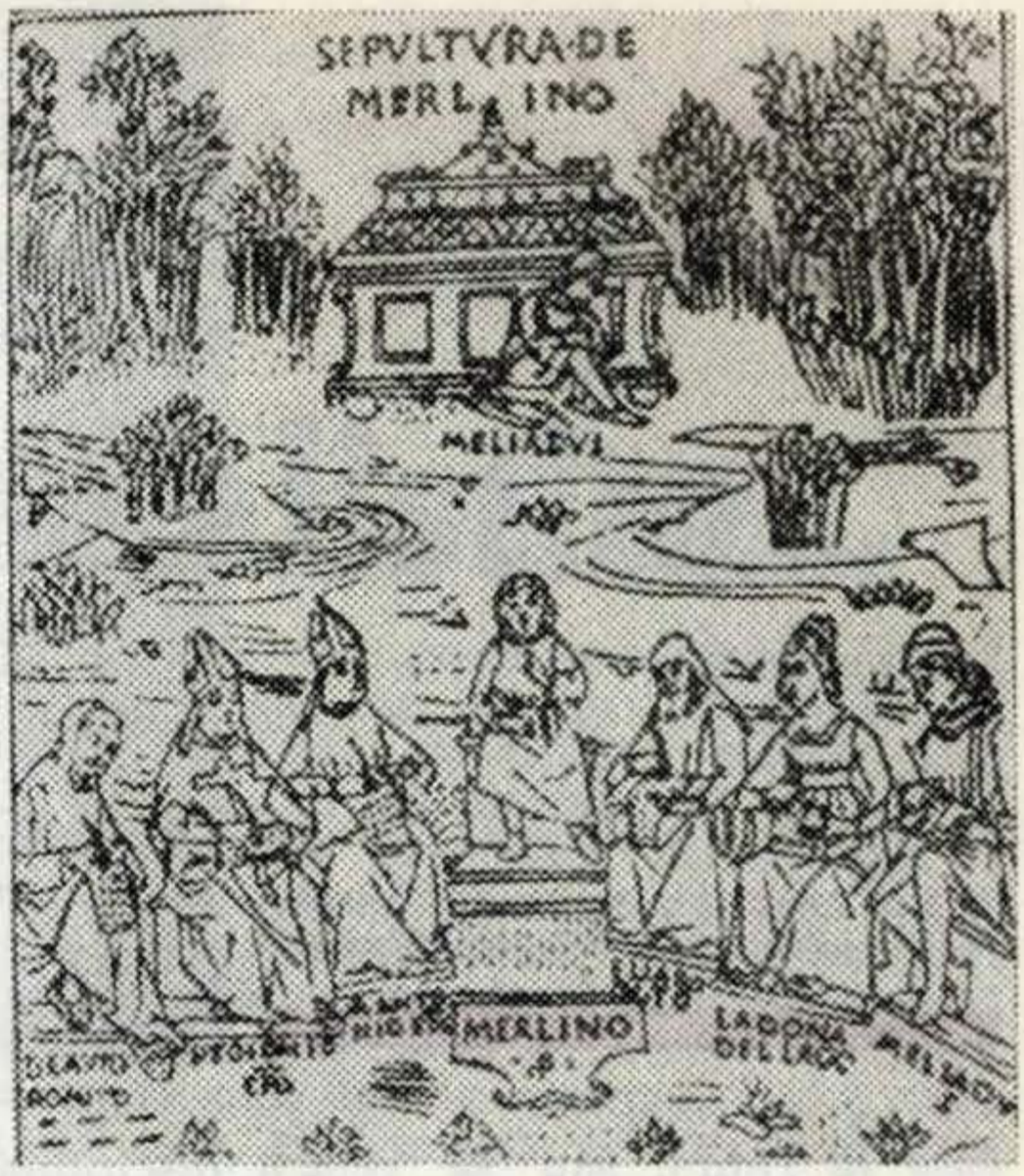

Vrăjitorul Merlin — în mijlocul sfetnicilor credincioşi ai regelui

In căutarea adevărului

Arthur nu apare ca rege decît în poveştile lui Geoffrey de Monmouth şi în romanele de aventuri consacrate cavalerilor Mesei Rotunde. Într-un poem din Ţara Galilor *(Culhwch şi Olwen)* Arthur e denumit „principele suveran al acestei insule“, dar titlul este evident onorific, deoarece în acelaşi poem el se dovedeşte lipsit de putere în faţa unora, iar un alt personaj îşi exercită autoritatea asupra lui. Supremaţia militară nu îi este însă contestată : poate aduna războinici din toată Britania şi chiar de pe continent (probabil din Armorica).

Cercetătorii de azi înclină să plaseze anul naşterii lui Arthur în ultimul sfert al sec. V. El începe prin a-şi exercita autoritatea asupra conducătorilor din Dummonia (actualul Cornwall), face incursiuni locale şi îşi uneşte forţele cu ale lui Ambrosius Aurelianus, care vede într-însul un succesor.

În sec. V, cavaleria îşi afirma supremaţia pe cîmpurile de luptă. Vremea infanteriei trecuse pentru un timp, iar cea a legiunilor pentru totdeauna. Procopius menţionează că saxonii erau luptători pedeştrii şi se speriau cumplit cînd erau obligaţi să se urce pe cal. Împotriva unui astfel de inamic, o mică forţă organizată după modelul cavaleriei romane se putea dovedi invincibilă. Grupul de luptători ai lui Arthur dispunînd de o mare mobilitate se putea deplasa prin Britania, îndrumînd şi activînd peste tot rezistenţa locală împotriva invadatorului şi cîştigînd numeroase victorii.

Era sau nu înveşmîntat în zale Arthur, aşa cum ni-l înfăţişează imaginile tradiţionale ? Recent, istoricul englez Leslie Alcock respinge această ipoteză, aducînd ca argument imposibilitatea unui cavaler de a se urca pe cal cu o astfel de armură deoarece nu exista încă... scara de şa.

Arthur a continuat tradiţia reprezentată de Ambrosius Aurelianus care încer-

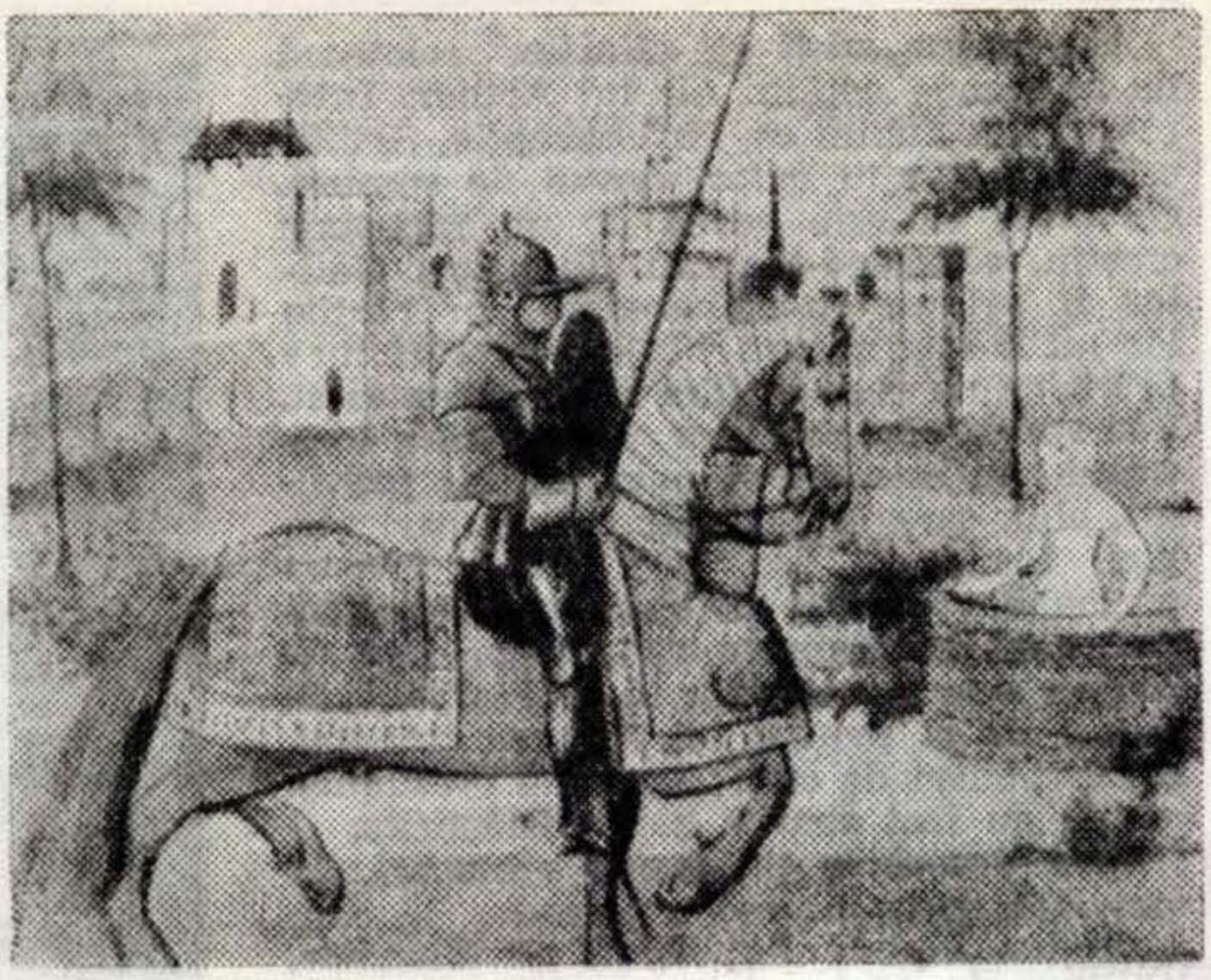

Lancelot, unul din vitejii cavaleri ai mesei rotunde

case la rîndul său să refacă disciplina, tehnica și strategia romană. Acțiunile lui au avut drept scop oprirea înaintării anglo-saxonilor, care își consolidaseră teritoriile cucerite pe coasta de est a insulei. Victoria britanilor de la Muntele Badon nu a însemnat și îndepărtarea pericolului saxon. Alte lupte, purtate pînă în 539, presupus ca fiind anul morții lui Arthur, nu au reușit să oprească înaintarea triburilor germanice invadatoare.

Conform legendei, după moarte Arthur a urcat în ceruri transformîndu-se în corb sau în cerb. Hov, regele britanilor din Armorica (998) interzicea omorîrea corbilor, iar în Țara Galilor vînatul cerbilor era oprit, fapt cunoscut și de Cervantes : „Regele Arthur al Engliterei... umblă și azi preschimbat în cerb și-l așteaptă supușii regatului său să se întoarcă dintr-o clipă într-alta".

În 1189, în timpul unei călătorii a regelui Henric II în Țara Galilor un bard a pretins că știa locul unde fusese înmormîntat Arthur, și anume vechiul cimitir al mănăstirii Glastonbury. Călugării au început săpăturile și la șapte picioare adîncime, au dat de o lespede și o cruce de plumb, cu următoarea inscripție :

HIC JACET SEPULTUS INCLYTUS REX ARTHURUS IN INSULA AVALLONIA (Aici zace înmormîntat renumitul rege Arthur, în insula Avallonia). Continuînd săpăturile s-a descoperit un sicriu de stejar. Înăuntru erau osemintele unui bărbat gigantic, cu craniul zdrobit. Relicvele au fost adunate și expuse vizitatorilor, apoi reîngropate în fața altarului.

Cronicarul Giraldus Cambrensis, care susține că a văzut crucea și mormîntul lui Arthur, scrie : „După bătălia de la Camlann unde a fost omorît Modred, trădătorul care s-a ridicat împotriva unchiului său Arthur din Britania [...] unde și Arthur a fost rănit mortal, corpul acestuia a fost dus în insula Avallonia, astăzi numită Glastonia".

Îngroparea într-un trunchi de copac era într-adevăr uzuală la diferitele populații care au locuit Britania, dar inscripțiile pe plumb aparțin mai degrabă anglo-saxonilor. Subita identificare a insulei Avallon cu Glastonbury pare curioasă, iar descoperirea unor oseminte vechi nu înseamnă neapărat că ele erau ale lui Arthur. O simplă cruce improvizată de ingenioșii călugări ai mănăstirii a fost deajuns ca, la vremea respectivă, totul să pară verosimil. De altfel, falsurile comise la această mănăstire au fost numeroase și dovedite. Incendiul din 1184, care distrusese aproape în întregime mănăstirea, a dus, în mod foarte curios, la îmbogățirea colecției sale de moaște. Explicabil : mănăstirea avea nevoie de bani pentru reconstrucție...

Dar legenda lui Arthur și a cavalerilor Mesei Rotunde nu a avut de suferit de pe urma acestor pedante precizări. Pe miticul „rege" îl regăsim pe un basorelief al catedralei din Modena (1106) ca și pe un mozaic din Taranto (1166). În Franța, Arthur a fost mai cunoscut în evul mediu decît Carol cel Mare. Tot atunci, în Germania, calfe și negustori jucau „piese" cu acțiunea plasată la curtea regelui Arthur. Asemenea spectacole mai sînt semnalate la Dublin, Praga, Valencia și chiar în Cipru. Iar romanele cavalerești circulau în toată Europa.

Datorită abundenței de material, sîntem nevoiți să amînăm publicarea urmării „Memoriilor" lui Anthony Eden pentru numărul viitor.

Cînd realitatea infirmă memorialistica...

Publicînd textul de mai jos, redacția noastră nu își propune să emită o „sentință fără drept de apel". Ținem coloanele noastre la dispoziția celor care se consideră îndrituiți să răspundă, aducînd contraargumentele corespunzătoare.

În urmă cu doi ani, Vintilă Russu-Șirianu, fiul publicistului și omului politic transilvănean Ioan Russu-Șirianu (1864-1909), a publicat un volum cu caracter memorialistic *, consacrat de fapt evocării cîtorva personalități pe care autorul le-a cunoscut nemijlocit sau despre care a aflat cîte ceva de la tatăl său : Enescu, Brâncuși, Sadoveanu, Goga, Coșbuc, Caragiale, Eminescu etc. O asemenea carte este, nici vorbă, utilă și se pare că informațiile oferite de autorul ei au și început să fie utilizate.

Cele mai interesante ni se par, fără îndoială, amănuntele despre viața lui Eminescu, căruia i se acordă aproape 50 pagini (pp. 359-407). E, într-adevăr, o contribuție importantă la viața marelui poet, și privind un an decisiv : 1882-1883. Iată cum ni se relatează că s-ar fi petrecut lucrurile în linii mari. În toamna anului 1882, tatăl autorului, părăsind Transilvania, ajunge în București și trage la casa unchiului său, Ion Slavici, unde se află pe atunci și Eminescu, care va rămîne acolo pînă la izbucnirea bolii, în vara anului 1883. Tînărul ardelean doarme chiar, o vreme, în aceeași cameră cu marele poet. Se încheagă o prietenie care ne permite să aflăm, prin intermediul lui Vintilă Russu-Șirianu o mulțime de fapte interesante, semnificative. Desigur, relatarea este, ca să zicem așa, de la a doua mînă ; multe probabil s-au uitat, s-au deformat. Dar chiar și așa, cele povestite nu pot lăsa indiferenți nici pe cercetătorii literari, nici pe milioanele de cititori care i-au îndrăgit opera.

Numai că...

Numai că în ziarul „Tribuna" din Arad, pe care Ioan Russu-Șirianu îl condusese aproape 12 ani, găsim o biografie destul de amănunțită (nr. 272 din 13/26 decembrie 1909), publicată cu prilejul morții sale. Aflăm de aici că ziaristul a activat în România între 1884-1891, deci *a venit de peste munți în 1884*. Imposibil, vom spune noi, după lectura *Vinurilor lor..., doar încă în 1882-1883 a stat la București, în casa lui Slavici, împreună cu Eminescu*. Oricît de tînăr ar fi fost la moartea tatălui (vreo 11-12 ani), fiul trebuie să știe mai bine cum au stat lucrurile decît colegii de gazetărie ai lui I. Russu-Șirianu. Sau, poate, s-a strecurat în ziar o greșeală de tipar. Poate...

Ajunși aici, să deschidem colecția de documente literare a lui I. E. Torouțiu. Și iată ce găsim (vol. V, pp. 111-112) :

Sibiu, 7 octombrie st. n. 1884

Stimabile Domnule Maiorescu,

Tînărul, pe care vi-l trimit cu această scrisoare, e nepotul meu Ioan Russu, fiul răposatei mele surori. El a terminat cursul pedagogic, și-l trimit la București, ca să facă practică la școala de la Sf. Ecaterina, să învețe românește și să mai vază lume. E băiat bun și am crezut că trimițîndu-l la București, trebuie să vi-l trimit și d-voastră să-l vedeți... etc.

Semnează Ion Slavici. De reținut data : *7 octombrie 1884*. Mai ales anul : *1884*.

Să fi greșit I. E. Torouțiu ? Nu, nu încape nici o îndoială : scrisoarea lui Slavici poate fi văzută de oricine la Biblioteca Academiei. Atunci ?

Atunci înseamnă *că Ioan Russu-Șirianu a venit la București în 1884 și nu l-a cunoscut de fel pe Eminescu* (care se îmbolnăvise cu un an înainte și părăsise casa lui Slavici). Înseamnă că fiul a inventat de la primul pînă la ultimul cuvînt 50 pagini, spre satisfacția istoricilor literari, și mai ales a editurii, care s-a grăbit să publice, fără discernămînt, niște simple născociri.

Memorialistica este un gen dificil, mai ales prin faptul că cere respectarea adevărului.

În încheiere nu mai rămîne decît să spun că toată întîmplarea poate fi privită și sub latura ei oarecum comică. Dar gîndul că cineva își permite să abuzeze de amintirea marilor noștri scriitori este trist, foarte trist.

Lucian BOIA

* Vintilă Russu-Șirianu, *Vinurile lor...*, Editura pentru Literatură, București, 1969, 408 pp.

VARȘOVIA

1 SEPTEMBRIE 1939, ORA 6. TRĂSNETE ÎNGROZITOARE ȘI VÎLVĂTAI DE FUM ȘI FOC S-AU ABĂTUT NIMICITOARE PESTE CAPITALA POLONIEI, ÎN CARE CEI 1 310 000 CETĂȚENI PAȘNICI SE PREGĂTEAU SĂ-NCEAPĂ O NOUA ZI. DAR ATUNCI, LA ORA 6, IN DIMINEAȚA ACEEA DE SEPTEMBRIE, ULTIMELE CLIPE DE PACE TRECUSERĂ, IAR ISTORIA CONSEMNA DECLANȘAREA CELUI MAI CRUNT MĂCEL PE CARE-L CUNOSCUSE OMENIREA.

– itinerar istoric –

MARIAN ȘTEFAN

Ce însemna Varșovia în acele clipe ? Ceea ce înseamnă, în vremurile noastre, un oraș. 595 000 case de locuit, 161 localuri de școală, 144 grădinițe de copii, 6 974 paturi de spital, 9 institute de învățămînt superior, 21 000 studenți, 20 teatre, 70 cinematografe, 710 tramvaie, 109 autobuze, 43 000 arbori. După aproape trei săptămîni de luptă, au pierit peste 50 000 oameni și au fost distruse 12 la sută din clădiri. Dar acesta nu era decît începutul.

La Würtzburg, hitleriștii aveau un „birou urban" care elaborase un program de distrugere a Varșoviei : 15 planșe însoțite de fotografii, dădeau cele mai amănunțite detalii privind soarta Capitalei poloneze. Se preconiza construirea, pe malul stîng al Vistulei, a unui oraș locuit de circa 110 000-130 000 coloniști germani, iar pe malul opus, un lagăr pentru 80 000 sclavi polonezi.

În memoriile sale, H. Frank, așa-numitul guvernator general al Poloniei, vorbind despre sine însuși la persoana a treia, nota pe fila purtînd data de 4 octombrie 1939 : „Führerul a analizat situația

REDIVIVA

împreună cu guvernatorul general ; el a apreciat activitatea acestuia în Polonia, și în special, distrugerea Palatului regal din Varșovia, nerefacerea acestui oraș, transferul operelor de artă în Germania".

Februarie 1971... Trecem într-una din zile prin parcul Lazienki. Istoricul Mieczyslaw Jaworowski mă însoțește prin oraș ; îmi spune :

— Vedeți palatul acesta ? A fost construit între anii 1775-1795, după planurile arhitectului Dominique Merlini, servind ca reședință de vară ultimului rege polonez, Stanislav Poniatowski — mare admirator și mecena al artelor. În 1944, clădirea a fost incendiată. Pereții rămași în picioare au fost ciuruiți de sute de găuri, în care urmau să se introducă calupii de trotil. Din fericire, hitleriștilor nu le-a mai rămas timp...

Reconstrucția primei părți a palatului a fost terminată în 1960, cînd și-a primit și întîii vizitatori.

La Muzeul Militar văd, printre atîtea altele, o uniformă. Textul explicativ spune că a aparținut unui caporal polonez dintr-o baterie de artilerie, care a participat la lupte pînă la Berlin. Avea... 13 ani. Un singur lucru nu scrie : mai trăiește ? Azi ar trebui să fie un bărbat în puterea vîrstei.

Iată-ne lîngă statuia lui Copernic. Ne oprim o clipă. Istoricul Jaworowski îmi spune :

— Era o iarnă grea. Hitler dăduse ordin ca toate monumentele noastre să fie distruse căci, spunea el, fără urme amintind trecutul, un popor își uită istoria și uitîndu-și istoria încetează să mai fie un popor, devine o adunătură. Monumentul a fost înlăturat de pe postament. Noaptea, cei din rezistență au pus pe locul rămas gol o placardă purtînd o inscripție care îi amenința pe nemți cu o iarnă cumplită. Semnat : Nicolai Copernic.

Acum, de pe postamentul masiv de piatră privirea, marelui om de știință scrutează lumea stelelor. Căci varșovienii nu au uitat să repună statuia la locul ei, așa cum nu și-au uitat, ba dimpotrivă, au învățat să-și iubească și mai mult istoria.

În drum spre Muzeul de istorie, ne oprim o clipă în fața Catedralei Sf. Ioan. Istoricul varșovian îmi relatează că în 1945 acolo nu se mai aflau în picioare decît frînturi de ziduri și hăul unor ferestre care altădată fuseseră niște clasice ferestre cu arcade îmbrățișînd minunate vitralii. As-

tăzi, totul s-a refăcut ca și cum cele întîmplate în timpul războiului ar fi fost doar un coșmar.

Văd locul unde se mai află doar cîteva resturi de fundații a ceea ce altădată a fost Palatul regal din Varșovia.

— Încă în septembrie 1939 — îmi spune un alt prieten, filologul Wawrzkowicz — palatul a fost pîrjolit. Flăcările nu au lăsat decît sinistre ziduri înnegrite de fum... La începutul lunii decembrie 1944, germanii au trecut la demolarea lor. Nimic nu trebuia să rămînă în picioare. Dar iată că de curînd s-a hotărît reconstrucția lui.

Trecem pe lîngă Coloana lui Sigismund III. Și ea are o istorie. În 1596, la Wawel, reședința regilor poloni din Cracovia, a izbucnit un mare incendiu. Moment hotărîtor pentru Varșovia, care a devenit capitala Poloniei. Coloana a fost ridicată în anul 1644, în afara zidurilor orașului, acolo unde începea drumul spre Cracovia. În 1944 a fost distrusă de tirul artileriei germane. Statuia s-a rostogolit pe pavaj și acolo a rămas pînă în aprilie 1945, cînd a fost ridicată și depusă la Muzeul Național. În 1949 și-a reluat locul, pe o nouă coloană, dar pe același soclu care mai purta încă semnele mușcăturii schijelor.

De fapt, distrugerea Varșoviei a cunoscut mai multe etape, care răspund tot atîtor momente de izbucnire violentă a rezistenței antihitleriste din acest frumos și străvechi oraș polonez.

Răscoala din ghetou, o altă filă dramatică a istoriei orașului din acei ani, ne e evocată de un monument ridicat în mijlocul unui spațiu vid, fără nici o construcție. Cartierul Muranów fusese înconjurat cu un zid. Peste 400 000 oameni au fost izolați aici pe o suprafață de circa doi kilometri pătrați. Între 22 iulie și 3 octombrie 1942, populația din ghetou a fost evacuată, peste 300 000 evrei fiind trimiși în lagărele de exterminare. Rămăseseră cei care mai puteau fi folosiți la diferite munci.

La 19 aprilie 1943, hitleriștii au început lichidarea completă a ghetoului... Atunci a izbucnit răscoala. Împotriva lor au fost trimiși mii de soldați sprijiniți de subunități de tancuri, artilerie, aruncătoare de flăcări și aviație.

La 24 aprilie generalul hitlerist Stropp raporta : 7 000 au fost împușcați pe loc, 6 000 arși de vii în clădirile incendiate, supraviețuitorii expediați în lagăre de exterminare, cartierul Muranów — prefăcut în cenușă.

Cînd în august 1944 a izbucnit insurecția, naziștii au crezut că sunase ceasul pentru desăvîrșirea monstruoasei opere de nimicire pe care o începuseră în septembrie 1939. Timp de 63 zile și tot atîtea nopți orașul a fost măcinat de artileria și aviația hitleristă.

5 august 1944. Frank nota cu cinism : „Varșovia arde aproape în întregime. Focul mistuie casele și locurile cele mai sigure unde s-ar putea ascunde insurgenții. După înfrîngerea acestei insurecții, Varșovia va suferi o distrugere totală și binemeritată..."

Cum ?

La procesul criminalilor de război de la Nürnberg, SS Gruppenführer Erich von dem Bach relata convorbirea pe care o avusese cu comandantul trupelor hitleriste de reprimare a insurecției : „Reinefarth mi-a atras atenția asupra ordinului dat de Himmler. Primul lucru pe care mi l-a spus a fost acela că primise ordin să nu facă prizonieri, fiindcă toată populația Varșoviei trebuia ucisă. L-am întrebat «Chiar și femeile și copiii ?» Mi-a răspuns : «Da, și femeile și copiii»".

Ordinul a fost executat cu cea mai mare conștiinciozitate : au fost uciși aproximativ 250 000 oameni, iar jumătate din oraș a fost prefăcut în ruine. După înfrîngerea insurecției, populația de pe malul stîng al Vistulei a fost deportată. Începea ultimul act al distrugerii. Un detașament special a „lucrat" timp de trei luni, distrugînd casă după casă, stradă după stradă, tăind arborii, aruncînd în aer instalațiile și conductele de apă, dărîmînd cu tancurile cablurile telegrafice și smulgînd șinele de tramvai. Din 957 monumente existente înainte de război, 782 au fost distruse, 141 grav avariate și 34 au scăpat ca prin miracol, nemții nemaiavînd timp să le arunce în aer. La începutul lunii octombrie au incendiat Biblioteca Krasinski și Biblioteca Națională, la 31 ale aceleași luni Arhivele Municipale.

Din 103 milioane metri cubi de construcții existente înainte de război, 73 milioane au fost transformate în moloz. Pentru Varșovia războiul a însemnat 800 000 morți și 85 la sută din clădiri distruse.

Nu poți cutreiera oricum Varșovia. Varșovia trebuie simțită, trebuie ascultată, trebuie privită dincolo de ceea ce se oferă ochilor. Istoria acestui oraș este o zguduitoare lecție de demnitate, dîrzenie și încredere în viață.

ÎN EXCLUSIVITATE PENTRU „MAGAZIN ISTORIC"

TREI ISTORICI DIN TREI CONTINENTE

ne-au dezvăluit părerile lor despre unele probleme majore, interesînd, într-o formă sau alta, atît pe specialiști cît și marele public.

Prof. univ. MICHEL FRANÇOIS
(Franța)
secretar general al Comitetului Internațional de Științe Istorice

— Care considerați că este schimbarea esențială ce s-a produs în studiul actual al istoriei ?

— Istoria își extinde necontenit aria cercetărilor ei, descoperă noi și noi documente sau interpretează, într-un mod nou, documente cunoscute. Totodată, ea utilizează, firește, tot mai larg, tehnicile pe care știința modernă i le pune la dispoziție.

Publicul larg vădește un interes tot mai mare pentru istorie. Este datoria specialiștilor să comunice contemporanilor lor rezultatele cercetărilor și acest lucru se realizează grație revistelor de mare audiență — ca de exemplu „Magazin istoric", a cărui calitate excepțională o apreciez —, ca și grație radioului și televiziunii.

— Ați vizitat România și cunoașteți preocupările specialiștilor noștri. Ce opinie aveți despre lucrările istoricilor români ?

— Cunosc bine lucrările istoricilor români, prin intermediul cărților lor, și sînt bucuros că întrețin, cu mulți dintre ei, legături de prietenie. Am avut prilejul să

apreciez, cînd am fost în România, activitatea de cercetare care se desfășoară în țara dumneavoastră, referitoare la toate perioadele, de la magnificele studii arheologice întreprinse la Histria, unde amintirea profesorului Pârvan este mereu vie, și continuînd cu cercetările de la Sarmizegetusa, Alba Iulia sau Suceava. Studiul perioadei medievale și a începuturilor timpurilor moderne cunoaște de asemenea o dezvoltare considerabilă și mă interesează desigur foarte mult. Știu de asemenea că o atenție cu totul aparte este acordată de istoricii români epocii contemporane. Am vizitat cu emoție biblioteca profesorului N. Iorga, de la Institutul de istorie din București, institut ce poartă numele marelui savant și a cărui activitate este binecunoscută în toată lumea.

Mircea Dragoș
pour les lecteurs
du Magazin istoric

Prof. univ. E. MVENG
(Yaounde-Camerun)

— Cum priviți studiul trecutului ?

— Pentru noi, istoricii africani, analiza faptelor observate izolat de viață și de conștiința popoarelor, nu este suficientă în știință. Alinierea cronologică a evenimentelor reprezintă un schelet fără viață. Esențial în istorie este conștiința de sine a poporului. Substanța obiectivă și fundamentul adevărului istoric, fără de care istoria științifică n-ar fi decît un artificiu, sînt strîns legate de răsunetul pe care îl au în conștiința popoarelor faptele istorice, structurile sociale, politice, economice și culturale create și trăite de popor.

Ne punem o serie de întrebări esențiale : Ce semnificație au în ochii africanilor statele pe care le-au întemeiat ? Ce au însemnat pentru popoarele noastre invazia omului alb în Africa, drama colonizării, trezirea culminînd cu cucerirea independenței ? Vorbim adesea despre fenomenul modernizării în lume și e firesc să ne întrebăm cum îl privesc popoarele africane ; ele pretind, firește, să-l înfăptuiască prin propriul lor dinamism interior, să nu-l accepte pasiv de la asupritorii străini.

— Ce vi se pare esențial în opțiunea Africii de astăzi ?

— Nu vă voi vorbi despre nașterea statelor africane moderne, nici despre noua hartă a Africii. Faptul hotărîtor, care răspunde tuturor acestor chestiuni, este acela că în fața istoriei realitatea colonială chema Africa să aleagă între moarte și supraviețuire. Africa a ales, bineînțeles, supraviețuirea.

Prof. univ. SH. IWAMURA
(Japonia)

— Cum vedeți răspîndirea cunoștințelor de istorie în rîndurile publicului larg ?

— Cred că știința istoriei este cu totul altceva decît educația istorică. Amîndouă sînt foarte importante și interesante. Esențial pentru popularizarea istoriei este ca specialiștii să găsească mijloacele adecvate pentru ca rezultatele obținute de ei să ajungă cît mai repede la profesorii de istorie. Ar fi util ca un număr cît mai mare de profesori, din toate gradele învățămîntului, să participe la reuniunile științifice unde se discută chestiunile cele mai importante ale științelor istorice și se consemnează progresele cercetărilor.

Apreciez foarte mult radioul, televiziunea, revistele de mare tiraj, ca mijloace de difuzare a cunoștințelor istorice. Eu însumi vorbesc adesea în țara mea la televiziune, unde imaginea completează atît de bine cuvîntul.

— Japonia este cunoscută pentru progresul științific și tehnic spectaculos din ultimele decenii. Ce părere aveți despre rolul mașinii de calcul în studiul istoriei ?

— Am utilizat computerele pentru studiul unor manuscrise și am obținut rezultate bune, deși știu că există unii istorici care mai privesc cu neîncredere intervenția computerelor. Consider însă că nu au dreptate. Istoria este, după părerea mea, una dintre științele sociale, și metodele moderne care se folosesc în aceste științe pot fi aplicate cu succes deplin și în cazul ei. În Japonia, utilizarea mașinilor de calcul a dus la rezolvări interesante în studiile de arheologie și lingvistică istorică.

— În ultimul timp, legăturile economice și culturale dintre România și Japonia au devenit mai strînse, cu toată distanța imensă ce desparte țările noastre. Sînt convins că socotiți acest lucru un fapt îmbucurător. Ați avut contacte cu istoricii români ?

— Desigur, deoarece istoricii români participă activ la întîlnirile internaționale. Aș fi bucuros să vizitez cîndva țara dumneavoastră și faptul că am studiat limba latină și m-am interesat de problemele lumii latine îmi va ușura desigur schimbul de opinii și înțelegerea cu oamenii de știință români.

Interviuri consemnate la Moscova de
I. M. ȘTEFAN

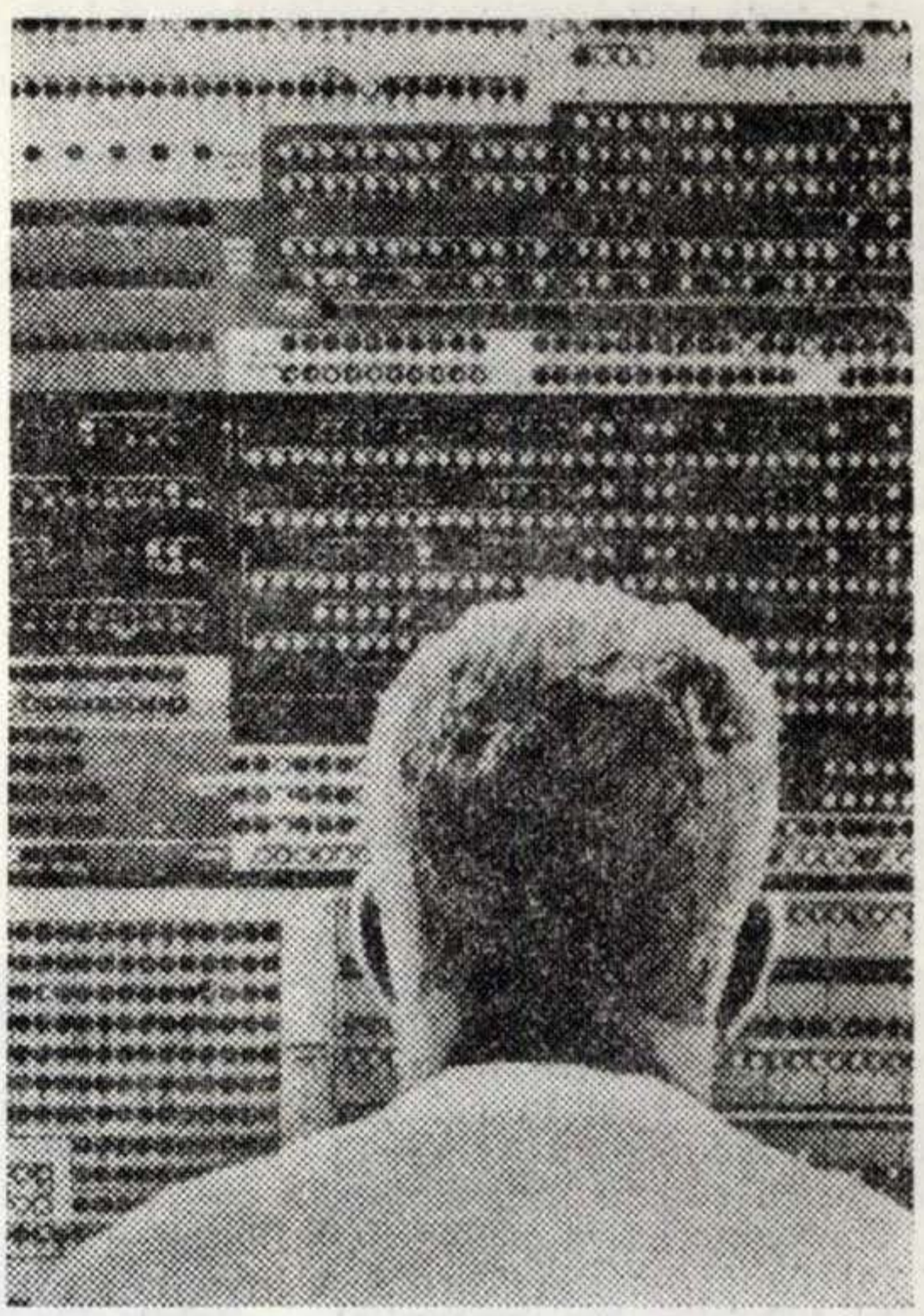

AUTOMATELE au peste 2000 de ani

GHEORGHE URSU

Cu 30 ani în urmă automatul însemna, pentru majoritatea populației, acea cutie înaltă de metal, în care introduceai o monedă iar mașina îți oferea o caramelă sau îți arăta greutatea, pe un cadran circular. Astăzi nimeni nu mai onorează cu titlul de automat aceste cutii familiare și puțin vetuste. „Lunohod-1" care se plimbă prin craterele lunare din regiunea Mării Ploilor și avionul fără pilot, ușile care se deschid singure și serviciul telefonic care-ți spune oricînd ora exactă, sistemele de telecomandă și reglare ale uzinelor — sînt cîteva dintre invențiile tehnice care corespund, în anii noștri, noțiunii de automat.

Vom evita fastidioasa și sterila dispută cu tehnicienii, savanții și filologii pentru cea mai bună definiție a automatului (într-o ministatistică personală am inventariat 15 definiții diferite !) și vom recurge la Lexiconul tehnic român : *automatul este un aparat care, după sesizare, efectuează o anumită operație sau un complex de operații fără intervenția — altfel necesară — a omului în dirijarea acestora.*

Este, oare, automatul o noutate ?

Trepiedul mișcător și tritonul trîmbițaș

Încă de la izvoarele sale, cînd miturile invadau materialul faptic, istoria înregistrează nenumărate invenții de automate. În *Iliada*, Homer povestește cum Hefaistos, zeul făurar, construise un trepied articulat care se mișca singur, ajutîndu-l mai.... competent decît ucenicii săi, ciclopii. Aristot vorbește despre o Venus construită din lemn, de Dedal, care se mișca datorită unui mecanism cu mercur. De altfel, pe seama lui Dedal se pun atîtea minuni tehnice (în afară de celebrele aripi cu care l-a înzestrat pe Icar și de vaca de lemn a lui Pasiphae), încît timp de multe veacuri statuetele articulate ale meșterilor făurari din Creta și Rodos se numeau „dedalice".

În grădina lui Platon, discipolii săi peripateticieni erau uimiți nu numai de subtilitatea gîndirii maestrului, ci și de celebra statuie a flautistului, care... cînta la ore fixe. Statuia conținea două rezervoare care comunicau printr-un orificiu îngust și un dispozitiv cu sifon. Cînd primul rezervor se umplea cu apă, apa se scurgea brusc în cel de-al doilea, iar aerul, expulzat cu violență spre flaut, producea sunete melodioase.

Contemporan și prieten cu Platon, filozoful Archytas din Tarent a inventat, în anul 408 î.e.n., un porumbel capabil nu numai să zboare, ci să și gîngurească! Într-o cronică scrisă cu 600 ani mai tîrziu, Gellius, încercînd să explice funcționarea acestui porumbel, vorbește despre un resort, niște scripeți și un jet puternic de aer care mișcau porumbelul. Distanța în timp fiind mare, avem motive să credem că o parte din calitățile acestui porumbel aparțin legendei.

Pe malul sudic al Mediteranei, în Egipt, înflorea în acest timp o bogată „industrie" de automate. Herodot, descriind felul cum egiptenii îl sărbătoreau pe Osiris, remarcă faptul că la aceste festivități sînt prezentate statui animate, simbolizînd diverse forțe ale naturii. Lucian, apoi Callistrat descriu aceste statui, în genere zoomorfe sau antropomorfe, construite din metal, piatră sau lemn și capabile de diverse acțiuni.

O capodoperă de automatizare ne este descrisă de Callixene în relatarea sărbătoririi lui Alexandru Macedon de către Ptolemeu Filadelful, în anul 280 î.e.n. S-a putut vedea, cu acest prilej, un car uriaș, tras de vreo 60 oameni, pe care era statueta zeiței Nysa, înaltă de aproape 3 metri, învești mîntată într-o tunică galbenă cu fir de aur. Nysa se ridica în picioare, turna lapte dintr-o carafă de aur și se așeza la loc, fără s-o atingă nimeni!

În diverse necropole egiptene s-au găsit numeroase și ingenioase jucării articulate: crocodili, femei spălînd rufe sau frămîntînd aluatul. La Luvru se poate admira zeul Anubis, cu cap de șacal, articulat și cu fălcile mobile. Nu s-a păstrat însă nici un element care ar fi putut pune în mișcare aceste statui articulate, așa încît e mai probabil că ele erau acționate fie cu sfori, fie cu meșteri ascunși în soclul statuii.

Cel mai celebru inventator de automate al antichității a fost, incontestabil, Heron din Alexandria (sec. II î.e.n.). Din păcate, o mare parte din scrierile sale s-au pierdut. Citățm cîteva din născocirile sale: un Heracles luptînd (pus în mișcare de un dispozitiv de scripeți cu contragreutăți și flotor); un grup de patru fierari activi în jurul unei nicovale (acționați de un cilindru rotativ cu dinți); un ceas deșteptător (alcătuit dintr-o clepsidră în care, după scurgerea apei, cădea o bilă metalică pe o placă de bronz); un automat care vindea apă sfințită, în urma introducerii unei monezi. Dispozitivul automat pentru deschiderea ușilor altarului templului din Alexandria era cea mai celebră invenție a lui Heron. Credincioșii depuneau într-un vas metalic ofrande, cărora li se dădea foc. După cîteva secunde, în semn că jertfa fusese primită de zei, ușile altarului se deschideau singure! Ingeniosul sistem construit de Heron se baza pe dilatarea apei, încălzită de focul la care ardeau ofrandele.

În perioada imperială, Roma a beneficiat de multe din invențiile Orientului, folosite mai ales la circ. Puteau fi văzuți teribilul Manducus cu colți uriași, ori Citeria cea vorbăreață ca o adevărată precupeață. Înainte de a seca lacul Fucinus, împăratul Claudiu a dat un spectacol acvatic, în care a prezentat un triton de argint suflînd în trîmbiță. Pentru cele mai mărunte carențe de funcționare, împăratul poruncea distrugerea automatelor! Despre soarta autorilor acestor automate, cronicile nu spun nimic; dar cum istoria ne-a lăsat multe mărturii despre „generozitatea" lui Claudiu, nu-i nevoie de multă imaginație spre a suplini această lacună...

Pentru măsurarea timpului

Majoritatea automatelor de care ne-am ocupat au, în primul rînd, un rol de divertisment. Se pare că antichitatea disprețuia aceste ingenioase mecanisme, dovadă că însuși Arhimede n-a lăsat nimic scris despre numeroasele sale automate. Demnă de respect era doar descoperirea principiilor — restul era treabă de ingeniozitate meșteșugărească...

Dar imboldul cel mai fertil pentru inventarea de automate a fost necesitatea practică a măsurării timpului. Primele automate cu scopuri practice au fost cea-

sornicele și de la realizarea lor s-a născut ideea de a folosi automatele în producție. Primele ceasornice au fost clepsidrele (deși ceasornicul solar ar putea fi și el considerat, pînă la un punct, un... automat, căci arăta ora fără intervenția omului). Aproape toate popoarele antice au cunoscut aceste aparate simple, alcătuite dintr-un vas gîtuit la mijloc și umplut cu apă sau cu nisip fin, care se scurgea prin orificiul gîtuiturii. Ora se citea pe gradația de pe vas, marcînd nivelul. Aceste clepsidre simple au fost perfecționate de-a lungul timpului, punîndu-se în calea apei ce se scurgea din vas paletele unei roți care, învîrtindu-se, făcea să se miște acele unui cadran. În veacul II î.e.n., Ctesibiu din Alexandria a construit o astfel de clepsidră, care arăta nu numai ora și minutul, ci și luna.

În evul mediu, „automatizarea" a traversat o perioadă de stagnare. Au fost folosite clepsidrele antichității, cu singura ameliorare că vasul cu apă avea o formă studiată special pentru ca scurgerea apei prin orificiu să fie uniformă, independent de înălțimea coloanei de lichid.

Se pare că primele ceasornice mecanice au apărut în veacul XI, evoluînd destul de rapid și îmbogățindu-se cu diverse reprezentări antropomorfe. P. Lorain descrie astfel celebrul orologiu instalat, în 1340, la mănăstirea Cluny (Franța). „Uriașa mașină avea un calendar permanent, arătînd anul, luna, săptămîna, ora și minutele ; un calendar ecleziastic arătînd sărbătorile și slujbele ; altul arătînd opozițiile și conjuncțiile astrelor. Fiecare oră era anunțată de un cocoș care bătea din aripi și cînta. Un înger deschidea ușa, închinîndu-se Fecioarei. Sfîntul Duh cobora în chip de porumbel, Dumnezeu Tatăl binecuvînta, apoi toate figurile se retrăgeau, în sunete de clopoței".

La catedralele din Lund (Suedia), Cambrai (Franța) etc. ora era anunțată de cuc ori de altă pasăre, de cavaleri lovindu-se cu lancea, de clopotari de bronz lovind clopotele cu ciocănașe. Gradul înalt de automatizare a acestor orologii mai poate fi admirat și astăzi, în turnurile catedralelor sau primăriilor din Praga, München și alte orașe europene.

Adulții se joacă, copiii inventează

Pentru veacul nostru — atît de specializat — pare ciudat că artiști, savanți și gînditori atît de deosebiți ca Leonardo da Vinci, Descartes sau Roger Bacon s-au ocupat, între altele, și de automate. Leonardo a construit broaște țestoase și elefanți care se mișcau, iar astronomul german Johann Müller a făurit o muscă zburătoare și un vultur care dădea din aripi și din cap.

Dacă pentru învățații renascentiști automatele au fost o preocupare lăturalnică, pentru meșterii veacului XVIII construcția lor a devenit o meserie de bază, care le-a adus multora faimă mondială și averi. În secolul „luminilor" și al rococoului, al curților imperiale și al triumfului gîndirii materialiste, automatele zoomorfe și antropomorfe îmbină perfecțiunea mecanică cu atributele grației și artei. Din vasta literatură despre automatele și automatizatorii acelui veac, vom cita numai pe cele mai celebre.

Printre realizările lui Jacques Vaucanson (1709-1782), care i-au adus, la vîrsta

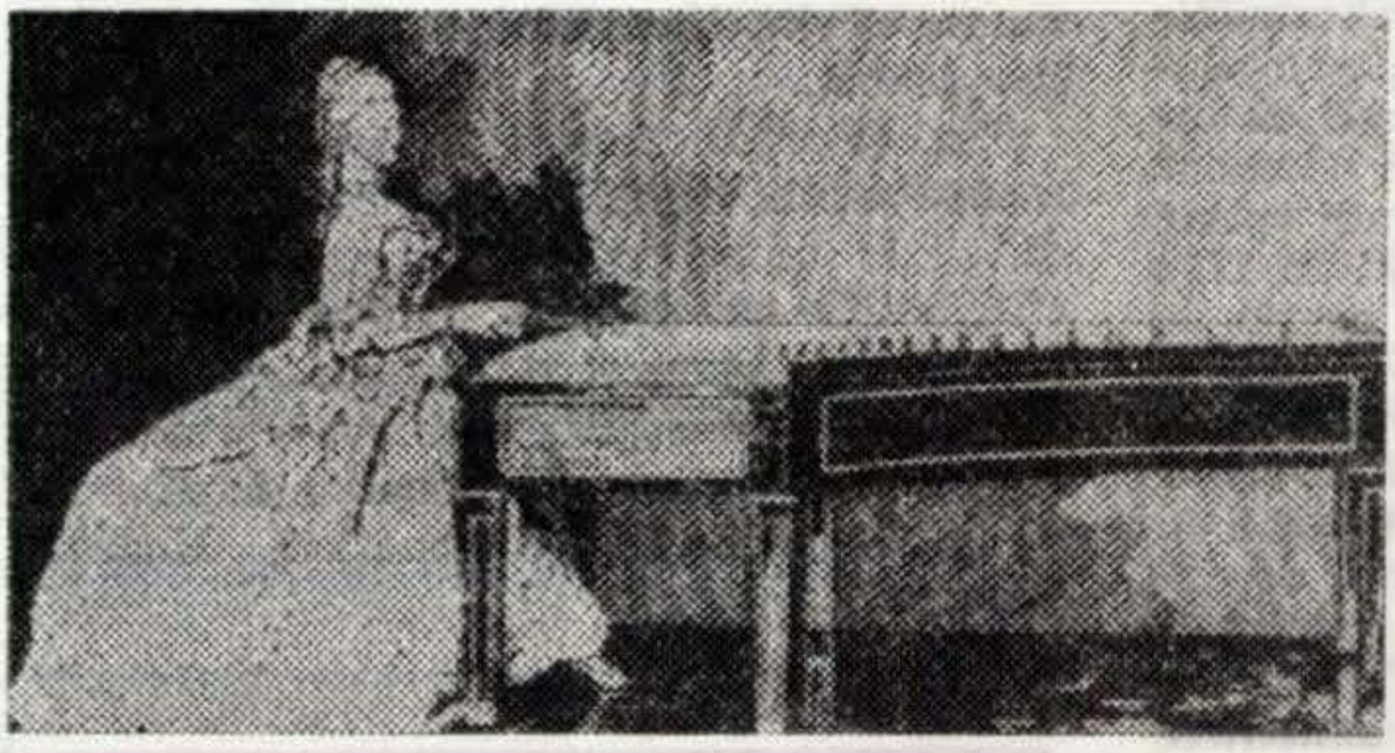

Cimbalista. Aspect exterior și...

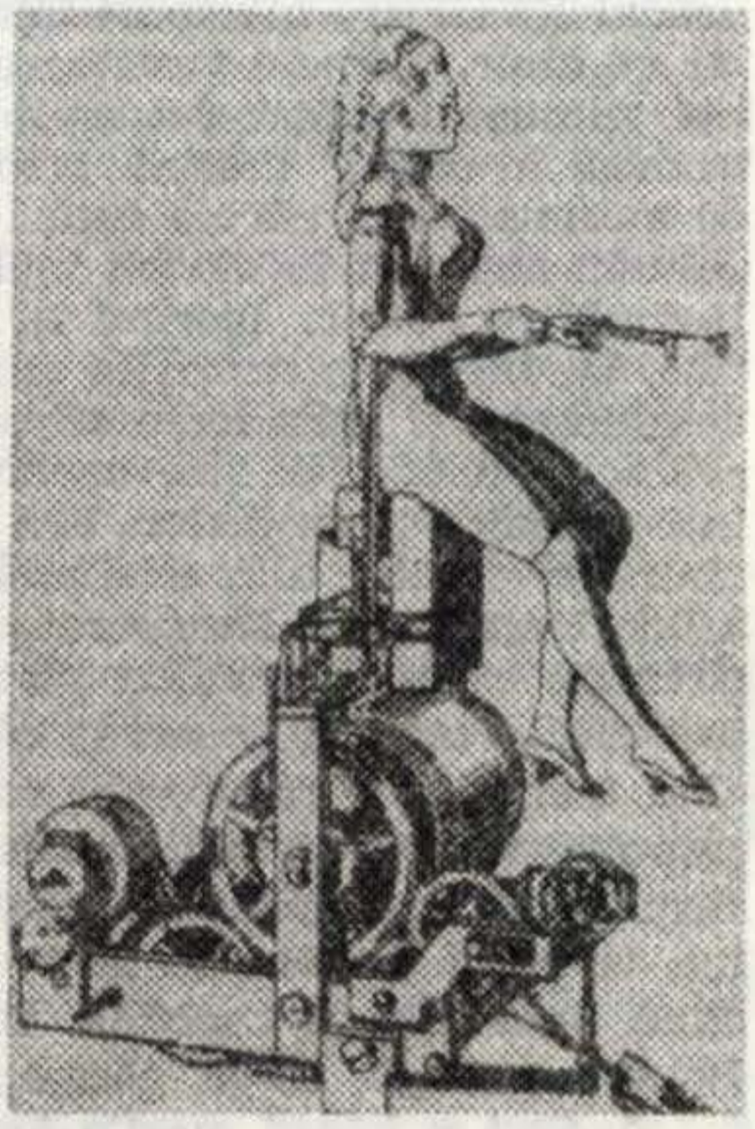

...mecanismul ei

(De la jucăria articulată din Egiptul antic la tabloul de comandă al contemporaneității — foto p. 93)

de 37 ani, titlul de membru al Academiei de Ştiinţe, se numără „Flautistul", care cînta 11 melodii complexe, cu o perfecţiune uluitoare, şi „Raţa", care bea apă, dădea din cap şi din aripi, înota, măcăia, ciugulea grăunţe şi... îşi făcea nevoile !

Friederich von Knauss este autorul „Scriitorului", reprezentat printr-o zeiţă care scrie pe o sferă rotitoare cîteva texte, unele destul de lungi. Pierre Jaquet-Droz, poate cel mai mare automatist al secolului său, a renunţat la teologie de dragul mecanismelor. „Desenatorul" creat de el ştia să schiţeze capul, încununat cu lauri, al regelui Ludovic XV şi al altor persoane ilustre, „Muziciana" era o tînără care se apleca să citească partitura, cînta la clavecin, iar la sfîrşit se înclina, salutînd auditoriul. În fine, „Cimbalista" construită de Roentgen (a nu se confunda cu descoperitorul razelor X) îşi datorează celebritatea nu numai repertoriului foarte variat pe care-l interpreta la un fel de ţambal, ci şi asemănării cu regina Maria Antoaneta.

Paralel cu construirea acestor „jucării", veacul XVIII era martorul făuririi maşinilor cu abur, primele vestitoare ale revoluţiei tehnice. I-a fost dat unui copil să introducă în aceste maşini primul element de automatizare, căruia astăzi i-am spune „sistem automat în circuit închis". În 1713 Humphrey Potter, lucrînd la o presă de ulei, îşi blestema ocupaţia care consta în deschiderea şi închiderea succesivă a două robinete de admisie şi evacuare a aburilor într-un cilindru cu piston. Era o maşină cu abur Newcomen, uşor evoluată faţă de cea a lui Denis Papin. Exasperat de îndeletnicirea sa, care-l împiedica să se joace cu prietenii, Potter a observat că momentele cînd trebuia să manevreze robinetele corespundeau unor poziţii precise ale balansierului ce transmitea mişcarea de la piston la pupă. Legînd cu nişte sfori cele două robinete de capetele balansierului, Potter a reuşit să-şi găsească timp de joacă, fără a bănui marile implicaţii tehnice ale automatului său.

Tabachera cu muzică şi robotul şahist

O dată cu epoca modernă, automatica suferă schimbări esenţiale în orientare. Veacul XVIII cunoscuse triumful dar şi declinul automatelor-jucării, al maşinilor ingenioase dar lipsite de folos. În schimb, folosirea automatelor în industrie, pentru conducerea, controlul şi reglarea mecanismelor, capătă o amploare crescîndă şi se leagă de fiecare cucerire a primei dar mai ales — a celei de-a doua revoluţii industriale, cînd maşinile nu se mai

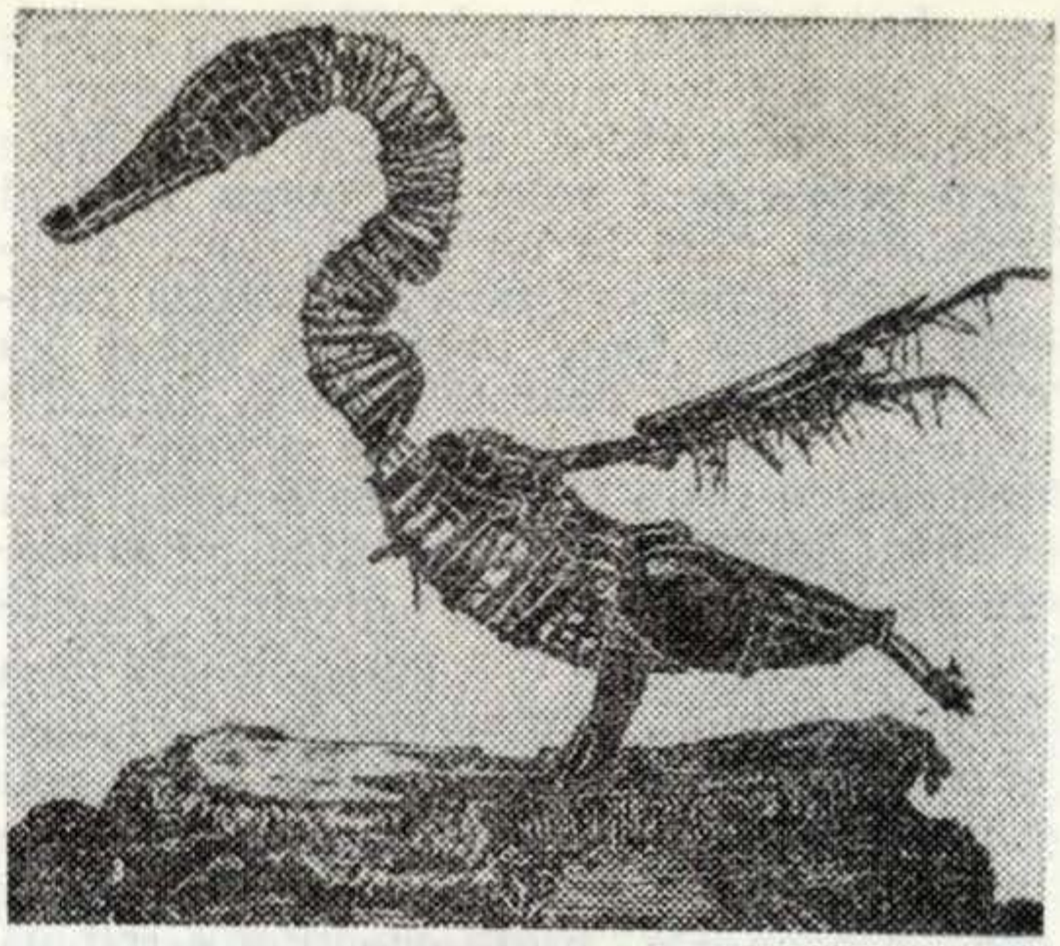

Raţa mecanică a lui Vaucanson... jumulită de pene

limitează la înlocuirea efortului fizic uman, ci sînt investite cu capacitatea de a lua decizii.

Pînă şi producerea automatelor muzicale a căpătat, în veacul trecut, un caracter industrial : tabacherele cu muzică, caterincile, cutiile cu muzică. Cîteva automate-jucării s-au bucurat de notorietate în opinia publică ; ele „au exprimat întotdeauna mijloacele tehnice ale epocii", după cum remarcă părintele ciberneticii, Norbert Wiener.

Falsul „jucător de şah" al lui Maëlzel

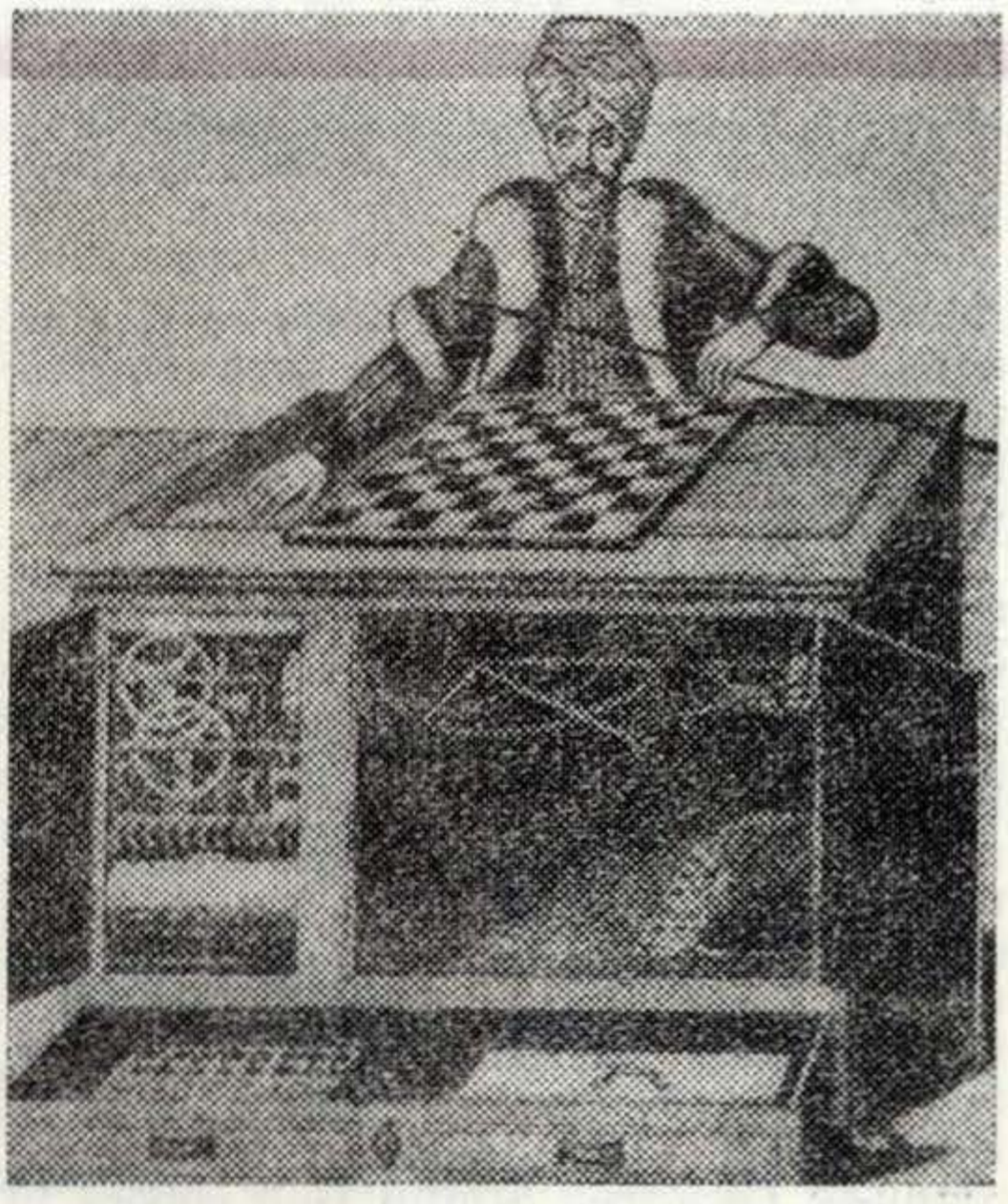

Avid de îmbogăţire, un anume Maëlzel a creat „Jucătorul de şah", pe care l-a prezentat şi împărătesei Ecaterina a Rusiei. Faima acestui jucător de şah l-a intrigat pe Edgar Allan Poe, poet a cărui fantezie literară debordantă era dublată de o uimitoare capacitate de analiză ştiinţifică. Fără a stăpîni instrumente matematice superioare, Poe a demonstrat că jucătorul de şah al lui Maëlzel era prea „inteligent" pentru mijloacele tehnice ale vremii, şi că mutările erau comandate de un şahist... viu, ascuns în soclul maşinăriei ! Cercetările ulterioare au confirmat demonstraţia lui Poe.

Cîţiva mari savanţi contemporani au furnizat replicile moderne ale raţei lui Vaucanson. C. E. Shannon, unul din creatorii teoriei informaţiei din cibernetică, a construit un şoarece metalic, care găseşte, în labirint, calea spre slănină. Spre deosebire de strămoşii săi, şoarecele lui Shannon are „memorie", e capabil să înveţe şi să ia decizii în faţa unor obstacole neprevăzute ! Walter Grey a construit broaşte ţestoase automate, capabile să reproducă aproape exact procesele biologice ale modelului viu.

Norbert Wiener scria, cu douăzeci de ani în urmă : „Un şahist automat nu ar putea atinge gradul de competenţă al maşinii frauduloase a lui Maëlzel, dar desigur că poate atinge un nivel de performanţă acceptabil". Iată însă că astăzi şahiştii automaţi din Uniunea Sovietică şi din Statele Unite au atins forţa de joc a unor şahişti de categoria I şi se prevăd pe curînd roboţi jucînd şah la nivelul maeştrilor.

...De unde se vede că nici măcar cibernetica nu exclude profeţiile eronate.

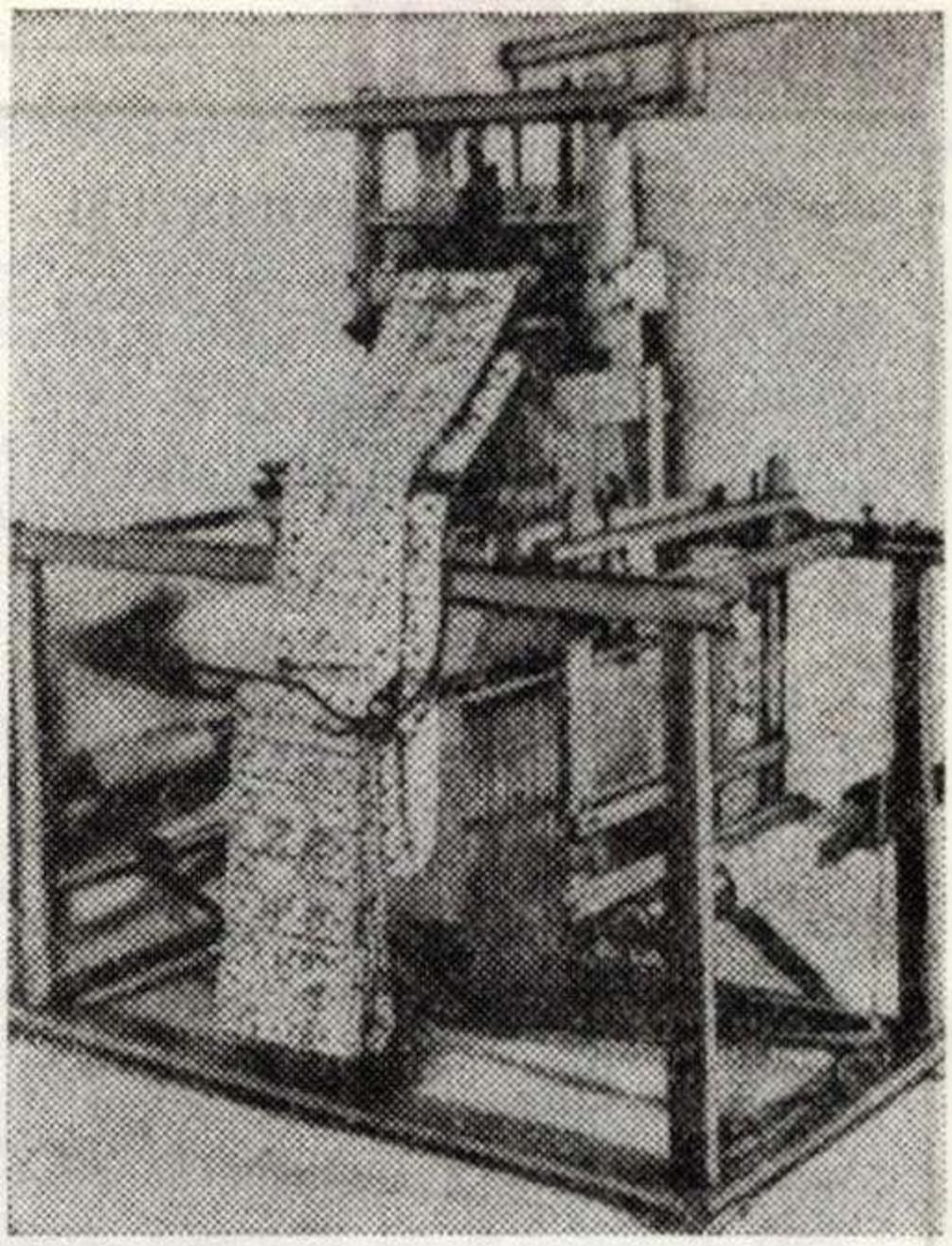

Maşina de ţesut a lui Jacquard, care a folosit principiul cartelelor perforate pentru realizarea unor desene complicate

CÎTEVA REPERE ÎN ISTORIA AUTOMATELOR

1000-500 î.e.n. — Primele clepsidre (orologii cu apă) în China şi Egipt.

408 î.e.n. — Archytas din Tarent construieşte un porumbel capabil să zboare.

250-212 î.e.n. — Arhimede inventează numeroase automate.

200-100 î.e.n. — Heron şi Ctesibiu construiesc în Alexandria automate pe bază hidraulică.

725 e.n. — Primul orologiu construit de chinezul Yi-hing.

807 — Harun al Raşid oferă lui Carol cel Mare o clepsidră cu 10 mecanisme distincte.

1352-1354 — Orologiu cu numeroase reprezentări antropomorfe din Strasbourg.

1588 — Ramelli, în Franţa, introduce primul dispozitiv automat de reglare a debitului grîului în funcţie de viteza de turaţie a roţii de moară (primul „feedback").

1639-1642 — Pascal construieşte prima maşină de calcul, pe principiul roţii dinţate.

1713 — Humphrey Potter inventează prima comandă automată a admisiei vaporilor, la o maşină cu abur.

1738 — Jacques de Vaucanson construieşte celebra sa „Raţă".

1742 — Basile Bouchon foloseşte pentru prima oară cartela perforată, la o ţesătorie din Lyon.

1760 — I. I. Polzunov inventează regulatorul automat al nivelului apei într-un cazan.

1785 — James Watt revoluţionează maşina cu abur construind regulatorul cu bule.

1796 — Von Kempelen construieşte „Turcul jucînd şah".

1800-1810 — Jacquard inventează un mecanism automat pentru obţinerea ţesăturilor în mai multe culori.

1868 — J. C. Maxwell scrie Despre regulatoare.

1868 — Leon Farcot construieşte primul servomotor.

1884 — Ottmar Mergenthaler inventează linotipul.

1890-1900 — Primele faruri automate.

1912 — Leonardo Torrès y Quevedo construieşte primul automat capabil să joace şah.

1934 — François Dussaud construieşte primul automobil fără conducător.

1942 — Aiken construieşte primul calculator electronic, în laboratorul de matematică al Universităţii Harvard.

1947 — Apare Cybernetics **de Norbert Wiener.**

1951 — Şoarecele „inteligent" şi cu memorie al lui C. E. Shannon.

1971 — Dr. Marx Euwe, excampion mondial de şah, învinge cel mai „talentat" automat de şah american.

poșta mi

ÎNTÎLNIRE CU SINE ÎNSUȘI

„Eu sînt acel PAVEL BUCIUMEAN despre care ați inserat în «Magazin istoric» nr. 3 din martie 1971, cînd v-ați ocupat de greva muncitorilor mineri din Valea Jiului din 15 martie 1920. Am vîrsta de 83 ani și sînt pensionar și-mi aștept sfîrșitul vieții, ce-am dăruit din plin cauzei muncitorilor".

Pavel Buciumean, București, Calea Piscului 36.

ÎN JURUL UNEI MOȘTENIRI

ELIZEU P. NEAGOE, *învățător din* Caracal *ne comunică un document de arhivă pe care l-a găsit și descifrat (fond Poliția orașului Caracal, dosar 5 595/1832).*

„Dumnealui polițaiu orașului Caracalu —

Asemenea cu porunca cinstitei marii Dvornicii din 11 martie, cu Nr. 472, în pricina cererii ce au făcut obștea orașului Cernețu, din jud. Mehedinți, pentru niște rămașuri ale răposatului slugerului Tudor Vladimirescu, ce au murit sterp, acum din însemnările ocîrmuirilor județului Dolju vreo trei fețe dintre boierii din Craiova vă dovedește pravilnic moștenitor un copil al răposatului vistierului Popa Vladimirescu, frate cu slugeru Tudor, care copil nevîrstnic fiind, se află supt creșterea unui Dumitrache Glogoveanu, ce ține de soție pă muma numitului și care să sfiește a primi această moșie nici mai înainte pînă a nu lua știință de datoriile care poate să aibă numitul sluger. Drept aceea să scrie dumitale, ca să publicarișești în tot cuprinsul orașului către cine va avea a lua datorii de la numitul sluger Tudor, în soroc de patru luni să să arate la ocîrmuire, ca și ocîrmuirea să-l facă cunoscut cinstitei Dvornicii [...] 22 martie 1832".

CU MULȚUMIRI...

MIHAI H. MAZILU, Municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej, str. Casinului nr. 11, ap. 1, jud. Bacău; CONSTANTIN N. IACOB, Motru, bl. D-1, Tronsonul B, ap. 27, et. 4, jud. Gorj; DR. C. DIMITRIU *din* București; DAN TOMA DUCCIU, str. I. C. Frimu nr. 7, București, *mulțumiri pentru aprecieri și sugestii.*

CONSTANTINA BOSSAUS *din* Marea Britanie, str. Nash Peake, nr. 51, Tunstal, S.O.T. Staffs, *ne scrie cîteva rînduri emoționante:*

„Cu întîrziere, dar cu aceeași căldură, primiți felicitările noastre pentru întreaga redacție «Magazin istoric», pentru al 50-lea număr al revistei.

Ne exprimăm deosebita satisfacție citind în nr. 50 materiale consacrate sărbătoririi a 50 ani de luptă neobosită a P.C.R....

Sincere felicitări, prosperitate și progres, ca revista «Magazin istoric» să ajungă să fie citită de copiii copiilor noștri, din toate colțurile lumii, sute de ani după noi, așa cum noi azi îl citim și ne bucurăm de bogatul său cuprins".

Cu această ocazie mulțumim tuturor cititorilor noștri de peste hotare, care ne-au felicitat cu prilejul apariției nr. 50 al revistei.

MELOFIZIOGNOMONIE ?

Lui BASILE GRUNBERG, *din* București, str. Ion Ghica 1, *îi răspundem cu o mare întîrziere, fapt pentru care ne cerem scuze. Dar timpul nu a alterat cu nimic causticitatea reproșurilor din scrisoare la adresa „inadvertențelor" noastre în prezentarea lui Beethoven (nr. 7, iulie, 1970). Inadvertențele, susține corespondentul nostru,* „lezează pietatea și seriozitatea (sic !) ce însoțesc contemplarea (sic !) măreților beethoveniene".

Primul exemplu ce ni se oferă despre măreția (compozitorului) și impietatea (noastră) privește... brațele lui Beethoven, mai precis poziția lor în timpul mersului. „La piept", *scriem noi;* „Ba în buzunar", *vrea B.G. bazîndu-se pe un citat din Bettina von Arnim. Dar, recunoaște el,* „tabloul reprodus în revistă îl înfățișează pe genialul muzician cu mîinile la spate". *Atunci ? Cu cine votează vajnicul nostru critic ? Cu memorialista sau cu imaginea ? Dacă nu ne-am teme de fulgerele sale, am îndrăzni să lansăm o ipoteză temerară : poate că Beethoven nu considera această problemă drept esențială pentru creația sa ; poate că el umbla în toate trei felurile, după împrejurări și dispoziție.*

In continuare, B.G., trăgîndu-ne de urechi pentru afirmația că Beethoven l-a avut ca profesor pe Neefe înainte de a împlini 10 ani, ne admonestează : „Dar la 1782, cînd a început a lua lecții cu acesta, Beethoven putea să fi împlinit și 12 ani". *Rezon ! Născut în 1770, compozitorul nu numai că putea, ci a și împlinit cu siguranță 12 ani în 1782. Numai că, dacă abia în 1782 a început să ia lecții cu Neefe, e curios că acesta îl lăsa ca suplinitor, încă din 1781 (vezi, de ex.,* Encyclopaedia Britannica, *ed. XIV, vol. III, p. 317).*

Dar neiertătorul B.G. ne rezervă lovitura de grație pentru explicația dată clișeului „Sonata Primăverii la prima execuție". Spune d-sa : „Nu se vede violonistul care execută sonata *(și pe care l-am eliminat din economie de spațiu* — n.n.) ci numai un pianist *(un pianist care e Beethoven* — n.n.) iar expresia auditoriului nu corespunde luminoasei «Primăveri» ci mai curînd «Appassionatei»."

Ne înclinăm, muți de admirație. Avem de-a face aici cu începuturile unei științe noi, pe care am numi-o melofiziognomonia *— recunoașterea unei opere muzicale după expresia auditoriului. Firește,* „Sonata Primăverii" *provoacă cele mai năstrușnice ghiduși în rîndul publicului. Dar atunci de ce „Appassionata" nu dă loc unor îmbrățișări furtunoase între ascultătorii de sexe opuse ?*

DRUMUL ROMAN...

ION MARGINEANU, Craiova. *„Tabula Traiana", inscripția pe stîncă de la Cazane, la care vă referiți, nu glorifică faptele împăratului Traian, ci este o inscripție latină care amintește peste veacuri despre construirea drumului roman de pe malul drept al Dunării, la care s-a lucrat din timpul împăratului Tiberius (14-37 e.n.) și pînă în vremea lui Traian (98-117 e.n.).*

CONTROVERSE

ION MIHAILESCU, *din* București, *ne întreabă* „care e orașul natal al lui Alexandru Ioan Cuza ?". *Domnitorul s-a născut la Bîrlad, susține istoricul A. D. Xenopol. I. G. Valentineanu e de părere că a văzut lumina zilei la Galați. Lucia Borș înclină a da Hușilului cinstea de a fi urbea unde a văzut lumina zilei primul domnitor al României, pe cînd cercetătorul N. Corivan lasă problema în suspensie. În sfîrșit, în diploma de bacalaureat, Cuza „s-a decla-*

rat — sau a fost declarat", scrie istoricul C. C. Giurescu, că Bîrladul ar fi locul naşterii sale.

Alegeţi !

RECITIŢI-NE !

D. D. LAZĂR, Păltiniş. *Vă mulţumim pentru aprecierile Dv., dar nu ne putem explica doleanţa pe care o exprimaţi :* „In «Magazin istoric» nu se poate publica şi istoria celui de-al doilea război mondial ?" *In nr. 5/1970 am consacrat o mare parte din revistă acestei teme, ca şi în nr. 5/1971. In foarte multe alte numere am publicat de asemenea relatări ale unor episoade din marea conflagraţie. Recitiţi deci cu atenţie revista !*

NU NUMAI ARNOTA !

ALEXANDRU MUNTEANU, din Iaşi, *ne trimite următoarea sesizare :* „...Mănăstirea Caşin posedă un bogat fond de cărţi — multe degradate şi, se pare, neinventariate. Pe lîngă multiplele probleme pe care le pune această ctitorie voievodală, cercetată cîndva de N. Iorga, poate aveţi posibilitatea să impulsionaţi luarea unor măsurt pentru protejarea lor".

Deocamdată, publicăm semnalarea...

DA ŞI NU

ARTUR SATHARY, Arad. *După cum vedeţi, vă îndeplinim dorinţa publicînd în acest număr un articol despre George Washington, însoţit de lista preşedinţilor S.U.A.*

E.D., *din* Bucureşti, *ne cere să publicăm* „un inventar al monumentelor istorice din România." *Nu o facem din două motive : 1) un astfel de material ar ocupa un spaţiu enorm ; 2) în curînd Direcţia Monumentelor Istorice va edita un „Inventar" complet al acestor monumente, lucrare ce va sintetiza, cu competenţă, o vastă activitate de cercetare desfăşurată în ultimul timp de specialiştii în problemă.*

AURELIA DRĂGAN, Bucureşti. *Tema articolului Dv. nu intră în preocupările revistei noastre. Mulţumim pentru aprecieri.*

GRAMATIC 1971

STOIN EUTHINIUS, *din* Peciu-Nou, jud. Timiş, *abonat al revistei noastre, ne scrie :* „Numerele 1, 2 şi 3 din 1967 nu le-am putut obţine nici pe-o cale, văzînd insistenţele multora, mi-am luat curajul, dispunînd de timpul necesar, şi în iarna anului 1970/71, le-am copiat, de pe originalele unui binevoitor din Peciu-Nou, astfel că la ora actuală posed întreaga colecţie de la începutul apariţiei ei, rămînînd o amintire celor patru nepoţi ai mei".

Vă felicităm pentru admirabila Dv. perseverenţă. In ce priveşte temele de care vă interesaţi, ele sînt tratate în reviste de specialitate.

PSEUDOROMANTISM

Mai mulţi cititori ne semnalează că în nr. 12/1970, p. 7, rîndul 35, a apărut „o limbă romantică", *în loc de* „o limbă romanică". *Evident, e vorba de o greşeală tipografică, cu o nuanţă de umor involuntar. Facem cuvenita rectificare.*

Nicolae MINEI

CÎŞTIGĂTORII CONCURSULUI

(Urmare din pag. 48)

31. GEORGESCU LUIZA, casnică, Bucureşti
32. MORAR CORNEL, tehnician, Lupeni
33. SARA IULIANA, laborantă, Gheorghieni, jud. Harghita
34. TUDORAŞCU ALEXANDRU, organizator spectacole, Bucureşti
35. TEODORESCU MARIA, învăţătoare, Bucureşti
36. DATEŞ ANTON, Bucureşti
37. LUPUESCU MARIA, elevă, Bacău
38. ADAM GAVRIL, inginer, Hunedoara
39. BREB VASILE, mecanic, Hunedoara
40. RAŢĂ CONSTANTIN, pensionar, Cîlnic, jud. Gorj
41. SELBAN CONSTANTIN, pensionar, Tg. Cărbuneşti, jud. Gorj
42. STOLERU ILIE, ofiţer, Bucureşti
43. FLORESCU ELENA LUIZA, studentă, Bucureşti
44. TINCUŢA RADU, contabil, Turnu-Severin
45. ANGELESCU IOAN, profesor, comuna Gratia, jud. Teleorman
46. VASILIU N., pensionar, Bucureşti
47. CRIŢĂ MARIA SIMONA, telefonistă, Bucureşti
48. FLOROIU ADRIANA, elevă, Bucureşti
49. GOGA GHEORGHE, funcţionar, comuna Rediu, jud. Galaţi
50. GOICEA D. ION, funcţionar, comuna Poseşti-Ungureni, jud. Prahova

Numele celor care solicită sau oferă numere din revista „Magazin istoric" nu le putem publica din lipsă de spaţiu.
Ele vor apare într-unul din numerele viitoare.

CONTENTS

DUMITRU TUDOR Dacian-Roman Continuity North of the Danube 2
LIVIU MARGHITAN Roman Statuette of a Child God 7
I. FELEA A Family of Romanian Socialists: Arbore 8
JEAN HUGONNOT The Symbol of the Red Cap 15
N. CONSTANTINESCU Parliamentary Debates. Bucharest 1919—1920 20
ANDRÉ MAUROIS Who Wrote „The Three Musketeers" 27
VASILE NIȚESCU The Favourite of Empress Catherine II of Russia 37
* The Winners of Our Review's First Competition 45
C. REZACHEVICI Romanian Soldiers in the Course of Centuries (Historical Dictionary) 49
E.D. TAPPE European Diplomats about the Romanian Principalities 51
IURI KOROLKOV The Century's Secret Agent, Richard Sorge 62
NICOLAE MINEI George Washington 68
* Books Received at the Editor's Office 75
EUGEN POP Tupac Amaru, a Spartacus of Latin America 76
RADU ION POPESCU King Arthur of England 80
MARIAN ȘTEFAN The Reconstruction of Warsaw 88
* Three Historians of Three Continents Talked to Us....91
GHEORGHE URSU Automatons Are Over 2,000 Years Old ..93
* Letters from the Editor 98

SOMMAIRE

DUMITRU TUDOR La continuité daco-romaine au nord du Danube 2
LIVIU MARGHITAN Statuette romaine d'un dieu enfant ..7
I. FELEA Une famille de socialistes roumains: Arbore 8
JEAN HUGONNOT Le symbole du bonnet rouge 15
N. CONSTANTINESCU Débats parlementaires. Bucarest 1919—1920 20
ANDRÉ MAUROIS Qui a écrit „Les trois mousquetaires" 27
VASILE NIȚESCU Le favorit de l'impératrice Catherine II de Russie 37
* Les gagnants du premier concours de notre revue 45
C. REZACHEVICI Soldats roumains au cours des siècles (Dictionnaire historique) 49
E.D. TAPPE Les diplomates d'Europe sur les Principautés Roumaines 51
IURI KOROLKOV L'agent secret du siècle, Richard Sorge 62
NICOLAE MINEI George Washington 68
* Livres reçus à la rédaction ..75
EUGEN POP Tupac Amaru, un Spartacus de l'Amérique Latine 76
RADU ION POPESCU Le roi Arthur d'Angleterre.....80
MARIAN ȘTEFAN La reconstruction de Varsovie 88
* Trois historiens de trois continents nous parlent 91
GHEORGHE URSU Les automates ont plus de 2.000 ans 93
* Courrier de la rédaction 98

СОДЕРЖАНИЕ

ДУМИТРУ ТУДОР Дакийско-римская последовательность на севере Дуная 2
ЛИВИУ МАРГИТАН Римская статуэтка бога-дитя 7
И. ФЕЛИЯ Арборе, семья румынских социалистов 8
ЖАН ГЮГОННО Символ красного колпака 15
Н. КОНСТАНТИНЕСКУ Парламентские дебаты. Бухарест 1919—1920 20
АНДРЕ МОРУА Кто написал «Три мушкетёра» 27
ВАСИЛЕ НИЦЕСКУ Фаворит русской царицы Екатерины II 37
* Победители первого конкурса нашего журнала 45
К. РЕЗАКЕВИЧ Румынские солдаты в течении веков (исторический словарь) 49
Е.Д. ТАППЕ Европейские дипломаты о Румынских княжествах 51
ЮРИЙ КОРОЛЬКОВ Рихард Зорге, разведчик века 62
НИКОЛАЕ МИНЕЙ Джордж Вашингтон 68
* Редакция получила новые книги 75
ЕУДЖЕН ПОП Тупак Амару, латиноамериканский Спартакус 76
РАДУ ИОН ПОПЕСКУ Английский король Артур 80
МАРИЯН ШТЕФАН Реконструкция Варшавы.....88
* Слово трёх историков с трёх материков 91
ГЕОРГЕ УРСУ Автоматам более 2 000 лет 93
* Редакционная почта 98

INHALT

DUMITRU TUDOR Die dakorömische Kontinuität im Norden der Donau 2
LIVIU MARGHITAN Die römische Statuette eines Kindgottes 7
I. FELEA Eine Familie rumänischer Sozialisten: Arbore 8
JEAN HUGONNOT Das Symbol der roten Mütze 15
N. CONSTANTINESCU Parlamentsdebatten. Bukarest 1919—1920 20
ANDRÉ MAUROIS Wer schrieb „Die drei Musketiere" 27
VASILE NIȚESCU Der Favorit der Kaiserin Katharina II. von Russland 37
* Die Gewinner des ersten Preisausschreibens unserer Zeitschrift 45
C. REZACHEVICI Rumänische Soldaten im Laufe der Jahrhunderte (Geschichtslexikon)....49
E.D. TAPPE Die Diplomaten Europas über die Rumänischen Fürstentümer 51
IURI KOROLKOV Der Geheimagent des Jahrhunderts, Richard Sorge 62
NICOLAE MINEI George Washington 68
* Bei der Redaktion eingegangene Bücher 75
EUGEN POP Tupac Amaru, ein Spartacus Lateinamerikas....76
RADU ION POPESCU Englands König Arthur 80
MARIAN ȘTEFAN Der Wiederaufbau Warschaus 88
* Drei Historiker aus drei Kontinenten haben das Wort 91
GHEORGHE URSU Die Automaten sind über 2.000 Jahre alt 93
* Briefkasten der Redaktion..98

ABONNEMENTS: ICE — LIBRI Bucarest, Roumanie: Calea Victoriei 126, P.O.B. 134—135; Telex: 226

magazin istoric

București, str. Onești, nr. 5. — Sectorul 1, Oficiul poștal Nr. 1. telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ștefan Andreescu, Geta Apreotesei, Dana Crivăț, Elisabeta Petreanu Vasile Șimanaan, I.M. Ștefan, Marian Ștefan, Valentin Urum
SECRETAR DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre și Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

REX
ART